

KOPAONIČKA ŠKOLA PRIRODNOG PRAVA
TRIDESETI SUSRET

ZAVRŠNI DOKUMENT

OPŠTE KONSTATACIJE • UVODNA REČ • PORUKE

KOPAONIK, 13–17. decembra 2017.

Izdavač: KOPAONIČKA ŠKOLA PRIRODNOG PRAVA
Beograd, Krunska 74, Tel. (011) 244-69-10
Fax (011) 244-30-24; E-mail: upj@EUnet.rs;
www.Kopaonikschool.org

Štampa: Futura, Petrovaradin

**OPŠTE
KONSTATACIJE**

Trideseti susret pravnika Kopaoničke škole prirodnog prava održan je na Kopaoniku, od 13. do 17. decembra 2017. godine, pod stalnim naslovom *Pravda i pravo*, a sa godišnjom temom *PRAVEDNO PRAVO I STVARNOST*.

Višednevni rad se odvijao u skladu sa usvojenim Heksagonom Kopaoničke škole prirodnog prava, kroz šest katedri:

- I Pravo na život**
- II Pravo na slobodu**
- III Pravo na imovinu**
- IV Pravo na intelektualnu tvorevinu**
- V Pravo na pravdu**
- VI Pravo na pravnu državu.**

U okviru katedri radile su sledeće sekcije:

Život; Zdravlje; Ekologija; Sport (I katedra).

Krivično-pravna i procesna zaštita ličnosti; Sloboda ličnosti – opšta sloboda i porodično-pravna sloboda ličnosti; Upravno-pravna zaštita slobode (II katedra).

Kodifikacije, svojina i druga stvarna prava, svojina i nasleđe, restitucija i privatizacija; Porezi i poreska politika; Ugovor i odgovornost za štetu;

Privredna društva; Međunarodni privredni ugovori, Arbitraža; Banke i bankarski poslovi; Radni odnosi (III katedra).

Industrijska svojina, Autorsko pravo (IV katedra).

Sud u koneksitetu pravde – sudska praksa, procedura, izvršenje; Međunarodni odnosi i pravda – međunarodno pravo – elementi inostranosti; Pravo Evropske unije (V katedra).

Pravna država – teorijska i praktična iskustva (VI katedra).

* * *

Za Trideseti susret Kopaoničke škole prirodnog prava, pod naslovom *Pravedno pravo i stvarnost* napisano je 240 referata od kojih je objavljeno 180 referata, domaćih i inostranih autora. Svi referati su raspoređeni prema Heksagonu Kopaoničke škole u 6 katedri i 23 sekcije. Ukupno objavljeni referati obuhvataju četiri toma na 3.000 stranica štampanog teksta.

Tridesetom susretu Škole prisustvovalo je, kao i ranijih godina, oko 1.700 učesnika – pravnik sa raznih univerziteta, akademija, naučnih institucija, sudova, advokature i drugih pravosudnih organizacija, upravnih organa i javnih službi, udruženja građana, nevladinih organizacija, privrednih preduzeća i privrednih asocijacija, bankarskih i osiguravajućih organizacija, kao i drugih društvenih institucija.

U radu Škole, pored domaćih učesnika, učestvovalo je oko 80 istaknutih pravnik, teoretičara i praktičara iz inostranstva i to kao autori objavljenih referata ili kao neposredni učesnici u radu pojedinih sekcija. Učesnici iz inostranstva bili su iz sledećih zemalja: Austrije, Nemačke, Francuske, Sjedinjenih Američkih Država, Italije, Ruske federacije, Brazila, Kine, Velike Britanije, Španije, Turske, Japana, Hrvatske, Slovenije, Makedonije, Republike Srpske, Bosne i Hercegovine, Crne Gore.

* * *

Svim učesnicima Skupa uručena je i Bibliografija svih objavljenih radova Škole (1987–2017) sa imenima autora i naslovima referata.

* * *

Uprava Kopaoničke škole primila je i ove godine veliki broj dopisa – pozdrava i čestitanja iz brojnih evropskih i vanevropskih zemalja od strane značajnih naučnih i državnih institucija, kao i istaknutih naučnika i stručnjaka iz svih oblasti prava. Jedan broj ovih dopisa je pročitana na plenarnim sednicama Tridesetog susreta. Rad Škole je bio medijski praćen.

Rad se odvijao na plenarnim sednicama i na specijalizovanim radnim zasedanjima u okviru katedri prema Programu koji je sačinjen shodno koncepciji Heksagona Kopaoničke škole prirodnog prava.

U radnim telima i svim drugim oblicima aktivnosti vladala je naučno-stručna i kolegijalna atmosfera.

Urednici, autori i drugi učesnici, a naročito inostrani, izrazili su opštu ocenu prema kojoj je Trideseti susret Škole tradicionalno u potpunosti ispunio očekivanja.

* * *

Kopaonička škola prirodnog prava i ovogodišnjim radom je nastavila afirmaciju ideje prirodnog prava, tj. univerzalnih ljudskih prava kojima je temelj stoletna filozofija Prava i Pravde, danas izražena u savremenim kodifikacijama ljudskih prava u okviru dokumenata OUN i drugih miroljubivih međunarodnih organizacija.

Škola je i ove godine ponovila konstataciju da između proklamovanih ljudskih prava i njihovih ostvarenja postoji veliki raskorak koji se može smanjiti ili u velikoj meri prevazići, samo atributima pravne države, demokratske kulture i tolerancije kao izraza duhovne slobode i kulture razuma. U tom pogledu postoje velike razlike u svetu i u različitim oblastima života u zavisnosti od stepena opšte kulture konkretne zajednice.

* * *

Na prvoj i završnoj plenarnoj sednici, Kopaoničkoj školi prirodnog prava upućene su reči naučne časti, priznanja i vere u ukupnost njene misije

koju ona ima u savremenom pravničkom svetu, i to od strane brojnih učesnika – inostranih i domaćih autoriteta prava i pravne nauke.

* * *

Na prvoj plenarnoj sednici Kopaoničke škole prirodnog prava, posle pozdravnih reči domaćih i inostranih učesnika, osnivač Kopaoničke škole prirodnog prava, akademik prof. dr Slobodan Perović održao je usmenu Uvodnu reč sa temom *Pravedno pravo i stvarnost*. Na završnoj plenarnoj sednici 16. decembra 2017. godine, donesena je odluka da ova Uvodna reč predstavlja sastavni deo Završnog dokumenta Tridesetog susreta Kopaoničke škole prirodnog prava i da se kao takva javno objavi.

* * *

Nastavljajući tradiciju Kopaoničke škole prirodnog prava da se na sintetizovan način najširoj javnosti prezentiraju rezultati rada katedri i njihovih sekcija, na Završnoj plenarnoj sednici svi urednici su saopštili osnovne konstatacije, predloge i sugestije u formi poruka, koje su prihvaćene i koje se, kao sastavni deo Završnog dokumenta, radi obaveštavanja najšire javnosti, objavljuju u celini.

One ne mogu sveobuhvatno da izraze bogatstvo mnogih ideja, predloga i mišljenja koja su sadržana u referatima i diskusijama. Zato se, radi bar delimičnog prikaza pitanja koja su tretirana, u prilogu Završnog dokumenta, objavljuje i pregled svih tema koje su u referatima obrađene. Celina toga teksta objavljena je u časopisu "Pravni život", četiri toma, br. 9 do 12 iz 2017. godine, na 3.000 stranica. Pored toga, isti tekst objavljen je i u elektronskoj verziji.

Ceo rad Tridesetog susreta Kopaoničke škole prirodnog prava zabeležen je audiotehnikom, tako da se, pored objavljenih referata u časopisu "Pravni život", stavlja na uvid i kompletna diskusija koja se vodila na plenarnim i katedarskim sastancima. Audiotehnički zapisi se nalaze u biblioteci Škole i dostupni su javnosti.

POZDRAVNE REČI

MINISTARSTVO PRAVDE REPUBLIKE SRBIJE

Akademik prof. dr Slobodan Perović,
predsednik Udruženja Kopaoničke škole
prirodnog prava

Poštovani gospodine Predsedniče Peroviću,

Zbog neplaniranih obaveza koje su zakazane u poslednjem trenutku, nažalost neću biti u mogućnosti da prisustvujem Tridesetom, jubilarnom susretu pravnika Kopaoničke škole prirodnog prava.

Verujem da će i ovogodišnji susret, na kome se sveobuhvatno razmatraju pitanja od značaja za pravo, odgovoriti na ključne izazove u oblastima kao što su: pravo na život, pravo na slobodu, pravo na pravdu, kao i u ostalim referatima koji će biti zastupljeni a shodno Heksagonu Kopaoničke škole prirodnog prava.

Dozvolite mi da istaknem da će Ministarstvo pravde, kao i do sada, nastaviti da pruža snažnu podršku Kopaoničkoj školi prirodnog prava, koja svojim predanim radom i kontinuitetom uspostavljene tradicije daje veliki doprinos zajedničkoj borbi za reformu pravosuđa.

U nadi da će poziv ostati otvoren i za sledeći susret pravnika Kopaoničke škole prirodnog prava, srdačno pozdravljam Vas i sve učesnike ovog skupa, i želim Vam uspešan i plodonosan rad.

Beograd, 12. decembar 2017. godine

NELA KUBUROVIĆ,
ministar pravde u Vladi Republike Srbije

Dr RAJKO KUZMANOVIĆ
predsednik Akademije nauka i umjetnosti Republike Srpske

Uvaženo Predsedništvo,
Uvaženi predsedavajući, profesore Orliću,
Veoma poštovani osnivaču Kopaoničke škole
prirodnog prava, akademiče Peroviću

Sa neskrivenim zadovoljstvom i verom u još bolje Sutra koje svi priželjkujemo i koje, uvjeren sam da dolazi, želim čestitati u svoje ime i u ime Udruženja pravnika Republike Srpske uspješnu organizaciju Tridesetog jubilarnog susreta pravnika Kopaoničke škole prirodnog prava. Želim čestitati i Udruženju pravnika Srbije, Organizacionom odboru, a iznad svega akademiku Slobodanu Peroviću koji je *spiritus movens* svega što se događa na Kopaoničkoj školi prirodnog prava u poslednjih trideset godina. Znamo vrlo dobro da su teorija i Škola prirodnog prava nastali u Francuskoj znatno ranije, ali kada su ideje pa i pravedno pravo izvesno splasnule pod snažnim pritiskom teorije pozitivizma, došla je prava renesansa prirodnog i pravednog prava ovdje sa Kopaonika, iz Srbije, po ideji visprenog i umnog profesora i višestrukog akademika Slobodana Perovića. On tu ideju i praksu prirodnog prava dostojno nosi već trideset godina. Svedoci smo tih napora tridesetog susreta pravnika. Trideset godina, trideset antologijskih Besjeda njegovih, više od 60.000 učesnika, više od 150 tomova zbornika radova prevedenih na više svetskih jezika. Sve je to veliko, kulturno bogatstvo nastalo ovdje podno Pančićevog vrha.

Poštovani skupe, šta je to što nas trideset godina okupljenih ovdje povezuje i dovodi. To je, prije svega, harizma i umnost profesora Perovića i drugo, to je njegova realna filozofija prirodnog prava, odnosno pravednog prava.

Želim puno uspjeha ovom tridesetom susretu i još mnogo takvih susreta. Akademiku Peroviću pokloniću knjigu nad knjigama, a to je prvi tom Enciklopedije Republike Srpske koji je nedavno izašao iz štampe. Moram reći da smo odlučili tako da u Srbiji tri čovjeka dobiju prve primjerke, a su: patrijarh Irinej, predsednik SANU i akademik Slobodan Periović, osnivač Kopaoničke škole prirodnog prava.

Prof. dr SIMA AVRAMOVIĆ
dekan Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Uvaženi profesore Peroviću,
Članovi Predsedništva,
Dragi prijatelji

Rimljani su period od pet godina koji su zvali lustrum smatrali neophodnim vremenom kada treba pročistiti naciju. A potom su počeli da slave period od pet godina lustrum kao dokaz vrednosti jedne institucije, dokaz vrednosti jedne ideje. Evo nas ovde u šestom lustrumu Kopaoničke škole. Trideset godina postojanja kako se odavde sa Kopaonika prečišćava ili pročišćava naše pravo jednim posebnim medicinskim sredstvom – prirodnim pravom. Mada ideja prirodnog prava seže u duboku prošlost, ona u svakoj generaciji dobija nove vrednosti.

Profesor Perović je jedan od onih koji je bio dovoljno hrabar da se suoči sa osnovnim temeljnim načelima prirodnog prava, da postavi pitanje da li je prirodno pravo plod razuma ili je, kako bi to antička misao rekla, nekakvog božanskog porekla, ili je to, pak, nešto što je urođeno. Rimljani su dali jedan lep odgovor na tragu Aristotela *mihilestum intellectum quod non erid trius in sensu* (u osećaju). Dakle, ništa ne postoji u razumu što prethodno nije prošlo kroz iskustvo. Kultura prirodnog prava se gradi upravo tako, ovde na Kopaoniku. Kroz iskustvo i doživotno učenje ona se mora negovati i na nivou ličnosti i na nivou institucije. U tome je istorijska uloga Kopaoničke škole i njenog rodonačelnika akademika Slobodana Perovića, koji je zaista učinio esencijalne stvari za srpsku pravnu nauku i praksu, i evo već toliko godina rasejava sa ovih visova kako se razlikuje prirodna boja prava od onih veštačkih, kakvo pravo treba da bude a kakvo ono trenutno jeste.

Profesor Perović je na ovim visovima uspeo da spoji teoriju i praksu, ideju prirodnog i pozitivnog prava, da razvija svest o razumnom prirodnom pravu i da načini jedan filozofski iskorak koji ga uistinu čini ne samo velikim profesorom Pravnog fakulteta, nego velikim pravnim misliocem, filozofom 20. i 21. veka. Jer on sve dileme prirodnog prava rešava na osoben način, pa tako i onu dilemu hijerarhije principa, odnosno pluraliteta principa prirodnog prava. Ako je principa više, postoji li među njima hijerarhija? Tu je profesor Perović našao ponovo jedan svoj jedinstveni odgovor, potpuno drugačiji od onog tomističkog shvatanja koje je utemeljeno u verskim, religijskim osećanjima prirodnog prava. Za profesora Perovića ti svi

elementi imaju jednaku vrednost i tako je nastao onaj čuveni Kopaonički heksagon koji će ostati u nasleđe svim generacijama pravnika i koji se malo po malo, makar na verbalnom nivou, urezao u sećanje svakoga ko je jednom kročio na Kopaoničku školu prirodnog prava.

Rukovođen svojim odličnim poznavanjem antičkog iskustva, profesor Perović je shvatio i jednu drugu antičku maksimu – da se najbolje radi kada se spoji tuce kum utile, ono što je ugodno i ono što je korisno. Tako je profesor Perović uspeo da dovodi stotine, hiljade pravnika iz zemlje i inostranstva na Kopaonik, i zbog onoga što neki vole da skijaju, ili da razmenjuju misli. Neki ponekad dođu i zbog skupljanja određenih bodova za napredovanje u karijeri, ali sve je to ljudski i sve je to korisno. Međutim, ono utile to je profesor Perović svima uspevao da na jedan dostojanstven, gospodski način, u svest duboko urezuje na jednu poluzu i pojedinaca ali i društva. Svako ko je jednom bio na Kopaoničkoj školi shvatao je realni smisao prirodnog prava, shvatao je da pravo, pravda, pravičnost, nisu sinonimi i da je vrlo teško izmeriti na onoj vagi iusticije, pogotovo kada su u pitanju sudije, ali i sve ostale delatnosti u oblasti prava gde tas ponekad treba da prevagne. Za taj bolji pravnički dom, za bolje i razumnije srpsko pravništvo, svi dugujemo posebnu zahvalnost profesoru Peroviću. Zahvalnost što je stvorio jednu ovakvu neformalnu akademsku školu koja nije prošla akreditaciju ali koja mnogo više vredi od onih koji imaju formalne akreditacije. Akreditacija ove Škole je zaista nešto što bi Horacije svojim stihovima rekao: egzegi monumentum ere perinius – podigoh sebi spomenik trajniji od bronz.

Kopaonička škola jeste spomenik pravnika cele Srbije. Spomenik Pravnog fakulteta jer profesor Perović odatle potiče. Ali i spomenik koji treba sve da nas podseća upravo na taj bronzani doprinos profesora Perovića. Zbog toga ću se usuditi da jednu malu bronzanu plaketu Pravnog fakulteta uručim profesoru Peroviću u znak zahvalnosti sviju vas i sviju nas za ono što je uradio. Profesor Perović je u svakom smislu reči pozlatio pravničku profesiju i upravo zbog toga što ćemo svi mi i do sada smo, a i u narednim godinama baštiniti ono što je ova poznata učinila. U ime Pravnog fakulteta, u ime njegovih bivših studenata, u ime sadašnjih kolega sa Pravnog fakulteta, odakle je u stvari sve i počelo, Pravni fakultet profesoru Peroviću dodeljuje i jedan zlatnik koji bi trebalo da ostane kao trajna uspomena na Pravni fakultet ali i na Kopaoničku školu prirodnog prava.

Dr XAVIER BLANC-JOUVAN
profesor emeritus Univerzitet Pariz I, Panteon, Sorbona

Poštovani profesore Peroviću,
Poštovani profesore Orliču,
Drage kolege i prijatelji

Zaista mi je velika privilegija da danas ovde sa vama proslavimo tri-deset godina Kopaoničke škole prirodnog prava. Uz naše ogromno divljenje moram izraziti veliko uvažavanje i divljenje za sve ono što ste uradili za poslednje tri decenije. Dugo iskustvo me je uverilo da je to zaista pravi podvig i ja ne znam da li postoji još jedan takav podvig u svetu. Iz godine u godinu toliko naučnih stručnjaka, pravnika, ovde ukršta svoje stavove i mišljenja o pravu i da to čine u jednoj atmosferi koja je istovremeno studiozna i opuštена, i bogata i otvorena i prijateljska. Iako su naše debate ponekad žive, svaki takav naš sastanak jeste jedna gozba prijateljstva. Nije ni čudo što je rezultat ove Škole tako impersivan. Ako postoji jedna stvar koja nas sve ujedinjuje i opušta iz godine u godinu, jeste naša vera u vrednosti koje prenosi i zastupa Kopaonička škola prirodnog prava, za koje se vi borite vrlo hrabro uprkos svim suprotnim događajima. Sve ove vrednosti koje čini šest potpornih stubova vašeg čuvenog Heksagona: pravo na život, slobodu, imovinu, intelektualnu tvorevinu, pravo na pravdu i pravnu državu. To su sve vrednosti koje nisu uvek priznate i poštovane kao što bi to trebalo da bude.

Iako vam se iz perspektive možda čini da su ove vrednosti bolje nego što je to bio slučaj u prošlosti, to ne znači da su sve ove vrednosti definitivno zaštićene i primenjene. Mi smo svesni da su ove vrednosti uvek ugrožene i da nove opasnosti vrebaju u svakoj od zemalja iz kojih dolazimo i zato bitka za ove vrednosti nikada neće biti savršena i to je upravo zadatak institucija poput vaše da podstakne i ohrabri svakog od nas da ostane aktivan i budan u ovoj oblasti i da nastoji da promoviše naš ideal gde god i kad god imamo priliku da damo doprinos u bilo kom obliku, bilo putem predavanja, putem sudijskog posla ili putem izrade Građanskog zakonika, kako bismo unapredili pravo i pravdu. Priznajem da posebno cenim vašu izuzetnu otvorenost prema spoljnom svetu. Učesnici na vašim skupovima dolaze iz raznih krajeva sveta, sa svih strana. Vaša poruka je univerzalna. Vi ste shvatili mnogo pre da budućnost leži u stvarnosti. Jedna od vaših sesija bila je posvećena integraciji.

Niko ne sumnja da poziv za prirodno pravo otvara put harmonizaciji prava kao i približavanju ljudi. To su pojave koje će biti korisne za sve dokle god one ne budu dovele do jednoobraznosti. Takođe, ljudska raznolikost, kao što smo naglasili na jednoj sesiji, u globalizovanom svetu predstavlja izvor duhovnog bogatstva, iako moramo svi da sarađujemo u potpunosti a svako od nas nosi elemente svoje kulture i naše je pravo i naša dužnost da to branimo. Sve je ovo dobro poznato i vaša postignuća su dovoljno elokventna u ovoj oblasti. Svi mi pratimo to što vi radite, zapravo pratili smo svih ovih trideset godina i shvatamo koliko vam dugujemo, koliko ste nas zadužili. Stoga vam se iskreno zahvaljujem i upućujem vam najlepše želje. Moja zahvalnost je upućena svim organizatorima za sve napore i trud koji su uložili prilikom jedne ovakve konferencije.

Posebno sam zahvalan vama profesore Peroviću i profesore Orliću što ste mi dopustili da pred kraj moje akademske karijere sedim za ovim stolom zajedno sa vama. Takođe upućujem zahvalnost svima vama, učesnicima koji ste udahnuili pravi život ovoj Školi, a posebno onima koji su za ovih trideset godina postojanja Škole omogućili publikovanje preko 150 tomova. Upućujem vam svoje najtoplije želje, svima vama, kako bi Kopaonička škola prirodnog prava nastavila još dugo da radi i da u budućnosti ostvari iste uspehe kao one čiji smo svedoci danas.

Na kraju, kao gost iz Francuske, mogu da dodam jednu ličnu želju: da ova Škola nastavi da održava i razvija tradicionalno francusko-srpsko prijateljstvo za koje je moja zemlja tako duboko vezana i zato što je to prijateljstvo rođeno u teškim okolnostima i koje je izdržalo mnoge bure i oluje i uspešno odolelo zubu vremena; u političkom smislu kako reče Hamlet - sve izazove naše teške sudbine.

*Akademik prof. dr VLADO KAMBOVSKI
član Makedonske akademije nauka i umetnosti*

*Poštovani akademiče Peroviću,
Poštovani profesore Orliću,
Poštovano Predsedništvo,
Dame i gospodo,*

Velika mi je čast da mogu sa ove govornice, povodom ovako značajnog datuma, trideset godina od osnivanja Kopaoničke škole, da pozdravim

ovaj cenjeni skup. Mi prisustvujemo jednom istorijskom datumu koji će, verujem, biti obeležen u svim pravničkim knjigama ili knjigama koje se odnose na istoriju prava uopšte i na pravnu nauku.

Kad je profesor Perović pre trideset godina pokrenuo inicijativu i formirao ovu Školu, verujem da je samo zahvaljujući svojoj velikoj intuiciji naučnoj koja se graniči sa velikom mudrošću i genijalnošću, verujem da nije mogao da predvidi da će Kopaonička škola imati tako veliki uticaj i da će dobiti svoje zasluženno sjajno mesto u zvezdicama pravne misli, ne samo na Balkanu nego i u Evropi u celini. Zato što je ona je u ovom periodu izrasla u pravu instituciju.

To nije običan skup pravnika, već jedna institucija koja sjajem svojih ideja za odbranu večitih principa prava i te kako utiče na našu društvenu stvarnost koju nastojimo da približimo idealima prava. Prošli smo i živimo i dalje u jednom istorijskom vremenu u kome je rasla ta institucija. Promenili smo dve države i nekoliko sistema.

Šigurno da su ideje ove Škole nailazile na brojne prepreke u različitim sistemima u kojima je tranzicija bila shvaćena samo kao dvojnja tranzicija, privatizacija i politički pluralizam, ali bez demokratizacije, bez vladavine prava. Sad smo došli do te tačke gde su vrata i te tranzicije otvorena. Ona je otvorena putem kojim su krenule sve zemlje iz našeg regiona a to je evropska integracija. Evropska unija je zajednica zasnovana na pravu. Prema tome, mi naša društva treba da lociramo, da postavimo na kolosek prava i vladavine prava, da bi tim kolosekom stigli do Evropske unije.

I na kraju, naša Škola je pokazala ogromnu vitalnost, tako da ona nikada nije pokazala neke znake istrošenosti. Verujem da i sada pokazuje ogromnu vitalnost jer se kao jedna opservatorija, kao jedan seizmograf, koji se uzdiže iznad velikog balkanskog prostranstva prihvata sve oscilacije koje nameće društveni život, sve izazove i na odgovarajući način, kako znaju pravници, teoretičari i praktičari prava, daje svoja mudra rešenja kako da se ti izazovi prevaziđu.

Želim puno uspeha ovom našem tridesetom susretu i daljim susretima koji će, verujem, biti sve bogatiji sa sadržajem i sa vrednostima i ciljevima koje hoće da postignu.

Akademik prof. dr ZORAN RAŠOVIĆ
član Crnogorske Akademije nauka i umjetnosti

Poštovani profesore Peroviću,
Poštovani profesore Orliću,
Poštovano radno Predsjedništvo
Koleginice i kolege,
Dragi prijatelji

Prije tri decenije nikla je Kopaonička škola prirodnog prava. Veliki jubilej Škole koja je kao vidjelo pravde osvijetljavala i najzamršenije zamašne odnose i bila nepomičan stožer istine. Danas mene obuzima osjećanje duboke zahvalnosti prema njenim zaslugama. I zato se ovde na prvom mjestu čuje kao jednodušan glas srdaca naših priznanje njenim osnivačima sa profesorom Perovićem na čelu, od njegove i naše Crne Gore.

Poštovani prijatelji, brojna familijo prirodnog i pravednog prava. Značaj jubileja trideset godina Kopačke škole prirodnog prava i mudrost organizatora nametnuli su naziv teme ovogišnjih susreta – Pravedno pravo i stvarnost. Pravda je oduvek bila među najprečim zahtjevima jer je ona temelj državama. Prema tome vrhovnom zahtjevu vladala se svih ovih godina Kopaonička škola prirodnog prava pri svakom njenom koraku na putu preobražaja države i njenog pravnog sistema. Uz ovu zasluženu hvalu neka bude izrečeno i javno priznanje njenim polaznicima koji su bogatim iskustvom, poznavanjem prava, običaja, navika i naravi naroda svojom praksom i opažanjem svega onoga što se na pravosudnu struku odnosi, znatno pomogli osnivaču ove Škole. Temom *Pravedno pravo i stvarnost* Kopaonička škola prirodnog prava potvrđuje svoju privrženost naročito moralnoj oblasti tzv. moralnom zakoniku i duboko osjetljivom pitanju. A gdje bi prije uniželi malo vazduha u zagušljive odaje velikog broja pravnih pravila i stvarnosti nego na Kopaoniku, tom nebeskom okrilju.

Neka mi bude dozvoljeno, naročito s gledišta naše ovogodišnje radnje, da dodam malo vazduha tom problemu citiranjem djela iz Besjede knjaza Nikole izgovorene pod Lovćenom, ispred Cetinjskog manastira 1888. godine prilikom proglašenja Opšteg imovinskog zakonika za Knjaževinu Crnu Goru. Citiram: „Pred ovim Zakonom da umukne svačija volja, a neka se čuje samo volja njegova, volja zakona. Iz njega neka se razlijeva pravda na sve one koji pravo čine, a nek se pod snagom njegove svi krše i lome svi koji se opiru, koji krivo čine. Od svih vlasti, a naročito od sudija, najstroži-

je zahtjevam da su strogi i savjesni vršioци zakona i da u primjeni zakonskih određenja ne gledaju ko je ko ni kako se ko zove, ni kog je roda i plemena, ni koji položaj zauzima, ni kojim se krstom krsti ili se ne krsti.“ Vidite kako strašna poruka: neka se iz zakona tako velikog genijalnog Zakonika razlijeva pravda.

Poštovani prijatelji, život je stvarnost. To je kompas koji ne ide lutati po praznini. Ostvarenje apsolutne pravde naravno nije moguće. Duboko svijesni da je u našim pravnim poretcima i u stvarnosti mnogo bola, nereda i nepravde. Sveti je zadatak i nas pravnika da se taj nered i nepravda ispravlja i poravnava. To treba da bude trajno stanje našega duha i podstrek da sve i više pravo i stvarnost pravdom zaodijevaju.

Poštovani prijatelji, neposredni smo svjedoci da je Kopaonička škola svih ovih trideset godina podupirala ovu ravnotežu i aktuelizovala pravilnu primenu prava. Srećan sam što sam svih godina svjedok tih stremljenja. Neka joj zbog toga bude izrečeno javno hvala. Od nje se očekuju novi, bogati i pravedni plodovi, novi pogledi, smijela mišljenja i jaki i zdravi ali uvijek na tvrdom tlu stvarnosti. To je nešto u što vjerujem i što se samo naslućuje. Put ove Škole ide dalje pomognut prirodnim a to znači i pravednim pravom. Želim joj da još dugo stoji pred nama svijetla, moćna, zvučna, blještava i da nastavlja da razlijeva pravdu kao što je to činio Opšti imovinski zakonik za Knjaževinu Crnu Goru.

SAMI AKL

savetnik Predsednika međunarodne unije advokata u Parizu

Uvažene kolege

Profesor Slobodan Perović je ista osoba nakon trideset godina kontinuiranih aktivnosti na Kopaoničkoj školi prirodnog prava. Tokom njegovih izlaganja on izgleda kao Mirabo ili Monteskje ili Karbonije, jedna bujica koja ne može da se zaustavi, koja teče sat vremena, dva sata, možda i više, a publika uživa u jeziku koji lako klizi, zahvaljujući njegovoj elokventnosti. Bogatstvo Kopaonika, odnosno Kopaonik je još bogatiji zahvaljujući profesoru Peroviću i eminentnim govornicima koji svake godine iznose svoja izlaganja i inovacije. Pozdravljam vas profesore Peroviću na ovom jubilarnom skupu, posebno zato što ste ostvarili za pokoljenja nešto potpuno

iskreno i originalno, bez ikakve trunke nečega što je veštačko. Tolstoj je rekao: dela su sjajna samo zato što su dostupna javnosti i što ih javnost razume. To isto važi i za profesora Perovića. Ponosimo se s njim i sa vama učesnicima jer ste čovečanstvo obogatili jednom važnom školom i nadamo se da ćete nastaviti da i dalje razvijate sve vrednosti Prirodnog prava.

Dr THOMAN MEYER

*šef Programa nemačke organizacije za međunarodnu saradnju,
Programa za pravnu reformu Južni Kavkaz*

Trideset godina traje Kopaonička škola prirodnog prava i ja sam ponosan jer sam skoro polovinu tog vremena bio ovde kao učesnik, gde se razgovara o pravu, čak i prilikom prvog sastanka sa zvaničnikom koji je bio zamenik Ministra pravosuđa u to vreme. Jedan od tih prvih sastanaka bio je i sa profesorom Perovićem. Radilo se o izdavanju Deklaracije Kopaoničke škole na šest jezika, ja sam tu bio samo učesnik Projekta. Iako sam samo pravnik, deo moje funkcije je da pronađem stručnjake koji se razumeju u pricip vladavine pravednog prava. Bilo je lako uveriti profesora Perovića da iznese svoje mišljenje u vezi sa ovim principom. Dugujemo zahvalnost prvenstveno profesoru Peroviću, njegovim saradnicima i učesnicima, što je ova Škola u svom tridesetogodišnjem radu ostvarila značajne rezultate i to u naučnom sagledavanju i obrazloženju vladavine prirodnih ljudskih prava koja su istovremeno izražena brojnom konvencijama Ujedinjenih nacija i drugih međunarodnih organizacija i miroljubivih asocijacija. Profesor Perović je autor poznate Deklaracije Kopaoničke škole prirodnog prava (2002) koja je prevedena i publikovana u jednoj knjizi na šest jezika: engleski, francuski, nemački, španski, ruski i kineski.

Kada pogledamo temu današnjeg skupa, odnos između prava i stvarnosti, to je jedna od funkcija prava i zakona zapravo da odražavaju stvarnost. Pre nego što sam se ovde pridružio bio sam na jednom skupu u Nemačkoj koji se bavio rezultatima digitalnih promena u svetu. Glavna tema nam je bila tehnologija. Uz pomoć veštačke inteligencije to će doprineti promenama u svetu kao što su se odigrale već 90-ih godina zahvaljujući Internetu. Zadatak je, dakle, prava i zakona da se to sve odrazi, da se obezbedi instrument a da ne dođe do jedne situacije gde će svet biti preplavljen. Da-

kle, instrument koji će služiti ljudima i celom svetu. Bez obzira što Nemačka organizacija za međunarodnu saradnju povremeno menja neke ključne teme kojima se bavi, mogu da vas uverim da čak i ovde sa ove pozicije gde sam prisutan privatno kao pravnik, da Nemačka učestvuje u razvoju ne samo Srbije, već i u razvoju svih zemalja u regionu. Želi da pomogne ljudima da ostvare dostojanstven život. Hvala vam najlepše što ste učesnici u svemu tome.

IVICA STANKOVIĆ
vrhovni državni tužilac Crne Gore

Uvaženi profesore Peroviću,
Poštovani profesore Orliću,
Poštovane kolege predstavnici jurisprudencije i jurisdikcije,
Dame i gospodo

Da nije njen trideseti rođendan bila bi posebna čast kao i uvijek održati uvodnu riječ na Kopaoničkoj školi prirodnog prava. Uplesti svoju nit u tanano i raznoliko tkanje prirodno pravne misli, dodati svoje slovo brenitom i čitanom tekstu Kopaoničkog narativa, biti na visini trenutka i u dubini teme, govoriti u širini ideje a ne dužiti preko mjere. Ne znate šta više nadahnjuje – trenutak, tema, ideja ili mjera. Trenutak kada proslavljamo antičko punoljetstvo naše Škole; tema ako je jednako inspirativna od antike do danas; ideja da postoji poredak koji veže pravdu, pravo i društvo, i mjera u kojoj je sve. Trenutak je, tim prije, nadahnuće što se trideseti jubilej naše Škole obilježava u trenutku godine u kojoj slavimo 170 godina od objavljivanja Gorskog vijenca a na pragu godine u kojoj ćemo proslaviti 130 godina od Opšteg imovinskog zakonika za Knjaževinu Crnu Goru.

Pravnički rečeno, idealni sticaj jubileja u temi pravednog prava i društva koja nas neodoljivo asocira na ideju da cijeli ovi besporeci po poretku nekome slijeduju, dok održavamo mjeru koja stanuje tamo gdje su razum i smisao zakona, koje, ako ne znamo, uzalud znamo riječi zakonske. Stih Njegošev, rečenica Bogišićeva, jednako važni tada i danas u vremenu postistine, vremenu u kome se s pravom možemo pitati: da li nakon post-istine možemo govoriti i o post-pravdi i post-pravu, ako već živimo u neče-

mu što dobija obrise post-društva. Ako se govorilo o božanskom pravu kao i o božanskom prirodnom pravu, i na kraju o prirodnom pravu, da li danas možemo govoriti o post-prirodnom pravu? Ovo su pitanja na koja nema konsenzualnog odgovora. Živimo krizu vrijednosti koja nije ništa drugo do kriza postulata.

U smislu naše teme to je kriza istorijskog pojma pravde iz kojeg logički slijedi kriza operacionalnog pojma prava i naravno kriza životnog konteksta koji zovemo društvo. Neko je kazao da je pravo daleko od pravde koliko zemlja od neba. Nije li to djelo upravo one mjere koja je pravo učinila egom društva kao kompromisom između super ega pravde i ljudske zajednice. Ponekad se stiče utisak kako reče jedan duhovnik, da je pravo nastalo zato da bi ono što je pravo postalo krivo, a ono što je krivo postalo pravo. I zaista, kada je Hrist razapet a Raval oslobođen, to je bilo po pravu ali protivno pravdi. I kao što prema riječima Đura Šunjića, naučni razum ne može da se pomakne bez filozofskog uma, tako ni pravo ne može biti racionalno djelatno van iracionalnog principa pravde. Zapravo može, ali u tom slučaju ne govorimo o pravu već o sistemu normi otuđenih od svoje paradigme vrijednosti. Tako je to formulisao sveti Augustin. Nepravedni ljudski propisi ne smiju se zvati niti zadržati pravnim propisima. To nas vodi do antiteze onoj latinskoj maksimi: nek se zadovolji pravda makar propao cijeli svijet.

Dame i gospodo, tri su pretpostavke na kojima počiva odnos prava i pravde i djelotvornost pravednog prava u društvu: ontološka, gnoseološka i aksiološka. Prema ontološkoj pretpostavci vjerujemo da pravda postoji i da, kako riječe Njegoš, cijeli ovi besporeci po poretku nekome slijeduju; po gnoseološkoj pretpostavci vjerujemo da se pravda može saznati i ovaplotiti u pravu najprije u normi odnosno onome što je Bogišić nazvao razumom i smislom zakona; po aksiološkoj pretpostavci vjerujemo da je pravda vrijednost po sebi kojoj treba težiti i koju treba sprovoditi. Ovim pravničkim vjeruju završavam uvodnu riječ čestitajući svima jubilej – trideset godina Kopaoničke škole prirodnog prava.

Dr PENNY BOOTH
profesor Otvorenog Univerziteta Engleske

Uvaženi profesore Peroviću,
Uvaženi Predsedavajući,
Kolege i prijatelji

Ogromno mi je zadovoljstvo i velika čast što mogu da budem ovde sa vama na Tridesetom skupu na Kopaoniku. Sve vas pozdravljam. Kakav je to uspeh, kakvo postignuće! Trideset godina skupova, mogućnosti da se učestvuje u diskusijama i u razmišljanjima da je pravo za koje sam uverena, a i svi mi možemo biti uvereni, da su doprineli razvoju prava i pravnog mišljenja. Pravničke konferencije, naravno, nisu baš retke. One se često odigravaju u mnogim zemljama širom sveta. Ono što je možda neobičnije u situaciji koja je vezana za Kopaoničku školu prirodnog prava, je to što se ovde omogućava dosledan susret umova i omogućava redovna mogućnost za otvorenu i prijateljsku kolegijalnost svih prisutnih. Pozdravljam postignuća koja su ostvarena zahvaljujući takvoj doslednosti i kolegijalnosti, koja su ostvarena u proteklom vremenu, gde je bio prisutan i konflikt i opasnost, i teškoće u celom regionu. To je to zbog čega je Kopaonik zapravo drugačiji od ostalih. Vi ste bili iskreni i posvećeni akademskom istraživanju, vi ste bili posvećeni pravdi i posvećeni pravu. Samo vaše prisustvo ovde i postojanje Kopaoničke škole uliva nadu za budućnost da će prevladati pravedno pravo u korist svih.

UVODNA REČ

SLOBODAN PEROVIĆ

PRAVEDNO PRAVO I STVARNOST

Poštovane kolege, odani učesnici Kopaoničke škole prirodnog prava,

*Vi, koji činite tridesetogodišnji susret pravničkog znanja
i pravničke savesti na ovom Univerzitetu pravde,*

*Odazvanici i izaslanici onog pravnog poretka
čija se majka zove Pravda,*

*Uvaženi gosti, vi koji dolazite sa različitih strana na ovo
zajedničko mesto kopaoničkog vrha prirode, gde su svi učesnici
sui iuris bez obzira na razlike po rođenju ili ubeđenju,*

Dame i gospodo,

Večita renesansa

Istina pesničke filozofije kaže: svak je rođen da po jednom živi. Dodajemo: prirodno pravo rođeno je da večito živi.

Uvodna reč prof. dr Slobodana Perovića, osnivača Kopaoničke škole prirodnog prava, na otvaranju plenarne sednice Tridesetog susreta Kopaoničke škole prirodnog prava koja je održana 13. decembra 2017. godine, sa opštom temom *Pravedno pravo i stvarnost*. Tekst ove usmene reči zabeležen je stenogramom i audiotehnikom, tako da se ona ovde objavljuje onako kako je bila usmeno izgovorena.

Redakcija je zamolila Autora, preglednosti radi, da označi podnaslove u tekstu, nadajući se da time nije narušen kontinuitet izlaganja. Pri tome, Autor je, pored jezičke redakcije, odredio i naslov teksta, na čemu mu Redakcija zahvaljuje.

Trideset godina

Kopaonička škola prirodnog prava rođena je pre trideset godina. Šta je trideset godina prema vekovima prirodnog prava. Ona je samo jedna kaplja u okeanu prava, ali koja svojom umnošću nadvisuje ljudske zloćudne čulnosti. Vođena racionalnom koncepcijom Škole prirodnog prava, Kopaonička škola prirodnog prava na svo zlo ovoga sveta uvek odgovara lepotom dobrog i pravičnog: “Pošteno živeti, nikoga ne vređati, i svakome dati ono što mu pripada” (Digesta VI vek).

Tolerantnost kao imperativ razuma

Pomenuta vitalna svojstva, pravno primenjena u okvirima određenog socijabiliteta, Kopaonička škola prirodnog prava u proteklih trideset godina ova svojstva podigla je na viši stepen duhovne slobode i kulture opšte svesti. Ona je naučno konkretizovala prirodnu pojavu da se u principu sva ljudska bića rađaju slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima. Ona su obdarena razumom i svešću i treba jedni prema drugima da postupaju u duhu bratstva, jer svako ima pravo na život, slobodu i bezbednost u dostojanstvu ličnosti.

Univerzalna deklaracija

To su prve reči Univerzalne deklaracije Ujedinjenih nacija o pravima čoveka (1948) koja predstavlja maticu iz koje su “poletele” mnogobrojne deklaracije, konvencije, povelje i drugi ljudski standardi. Oni su, između ostalog, bili i predmet tridesetogodišnjeg života i rada Kopaoničke škole prirodnog prava. Svi ti međunarodni izvori, kodifikovani, a mnogi od njih i ratifikovani od strane miroljubivih asocijacija i integracija, Kopaonička škola je njih, ne samo kazuistički nabrajala, već ih je naučno analizirala i uvek stavljala u kontekst filozofije prirodnog prava, danas u svetu više prepoznatljiva pod imenom *ljudskih prava*. O tome će još biti reči u ovom Uvodnom referatu. Ovde te međunarodne izvore samo naglašavamo kao normativni deo filozofije prirodnog prava.

Uzrast koncepcije

Još nekoliko reči o suštini i konceptu Kopaoničke škole da bi mogli da nastavimo sa daljim izlaganjem. Pre svega, treba reći da je sa vremenskim i prostornim širenjem Škola rasla i jačala koncepciju prirodnog prava. Na

taj način ona je idejno povezala različite pravne ustanove imenovane klasičnom tipologijom pojedinih pravnih disciplina koje su našle odgovarajuće mesto na prostoru kopaoničkog Heksagona prirodnog prava, o čemu će ovde još biti reči.

Viša pravna kultura

Naročito u drugoj polovini dosadašnjeg života i rada, Škola je postepeno i argumentovano svojim opusom pokazala naučnu pripadnost preobražaju postojećeg prava u buduće pravo jedne *više kulture* u kojoj će sve manje biti "zakonskog neprava" a sve više pravednog prava kojim se izražava prva vrlina pravno organizovane društvenosti i u kome su sadržane sve ljudske vrline.

Poruke i predlozi

Kod takvog stanja stvari, Kopaonička škola sa znatno širom kompozicijom svog dela, nastavila je da upućuje apele i deklaracije, poruke i predloge za rešenje mnogih opštih i posebnih pravnih pitanja.

U tom kontekstu je i predlog za donnošenje opšteg Građanskog zakonika Srbije koga smo imali punih sto godina, od 1844. do 1946, kada je ovaj, kao i svi drugi zakoni predratne Jugoslavije bili ukinuti na osnovu revolucionarne svesti jednog Zakona iz 1946. godine.

Okviri referata

Da bi lakše pratili redosled i obim ove uvodne reči, evo osnovnih pitanja koja treba da održe pažnju ovog auditorijuma. Mnoga od tih pitanja već su detaljno izložena u proteklom periodu, zavisno od godišnje opšte teme, pa će ona, shodno tridesetogodišnjem jubileju, biti samo ukratko izložena, kako bi se dobio jedan opšti pogled na tridesetogodišnji rad, koji donekle opravdava i izvesno ponavljanje već ranije obrađenih pitanja.

Konkretnije

U tom smislu dosadašnje rezultate Kopaoničke škole izložićemo u tri pravca: naučni rezultati, izdavačka delatnost, okupljanje domaće i inostrane

javnosti. Posle ovoga ukratko će biti izložena evolucija filozofije prirodnog prava, zatim njen normativni deo kroz međunarodne i nacionalne izvore (najčešće pod nazivom ljudskih prava), i u tom kontekstu odgovarajuće determinante pravno organizovane društvenosti, kao što su: atributi pravde, slobode, dostojanstva, morala, tolerancije, savesnosti i poštenja, pravne odgovornosti.

Svođenje realnosti

Posle ovoga, slede zaključna izlaganja posvećena ostvarenju i neostvarenju proklamovanih prirodnih prava u stvarnosti. Između ostalih to su: ekstremno siromaštvo u jednom značajnom delu savremenog sveta, zloupotreba naučnih dostignuća nuklearne energije, moguća ekološka katastrofa, preterana politizacija ljudskih prava, ucena i odmazda kao sredstvo za ostvarivanje samovolje i interesa jačeg, razne vrste genocida, terorizma i drugih slučajeva antiumnosti.

Umna snaga

Završavajući ovu Uvodnu reč ostajemo pri dubokom uverenju da je umna snaga čovečanstva, odlikovana prirodnim mandatom, u stanju da nas uvede u kulturu mira i ostvarenja svih onih prirodnih prava koja su proklamovana normativnim i filozofskim opusom prirodnih prava čoveka i svih njegovih miroljubivih asocijacija i integracija.

Dosadašnji naučni rezultati Škole

Ovom prilikom, kao naučni doprinos Kopaoničke škole ističemo samo nekoliko područja koja su naučno argumentovana i koja predstavljaju ostvarenje rezultata Škole: teorija triparticije posvećena odnosu prirodnog prema pozitivnom pravu; Demokratska kultura za razliku od simulovane i vulgarne demokratije; Tolerancija kao neophodni atribut demokratskog uređenja; Skica tolerancije kao subjektivnog prava; Nesklad između proklamovanih i neostvarenih ljudskih prava; Teorija zloupotrebe ljudskih prava; Primena komutativne i distributivne pravde; Primena i neprimena proklamovane podele vlasti; Nezavisno sudstvo kao pitanje opšte kulture jedne zajednice; Dvanaest tablica sudijske nezavisnosti; Predlog nadležnim organima za donošenje Građanskog zakonika Srbije i praćenje rada Komisije za donošenje ovog Zakonika.

Značaj pomenutih pitanja

Upravo zbog značaja pomenutih pitanja, evo još nekoliko reči obrazloženja gore označenih naučnih rezultata Kopaoničke škole.

Pitanje odnosa prirodnog i pozitivnog prava, većito je pitanje koje se još od Aristotela i pre njega, pa sve do Kanta i posle njega, postavljalo kako u filozofiji tako i u praktičnoj primeni prava. Kod ovog pitanja Škola je postavila *teoriju triparticije* kojom je iskazan odnos prirodnog i pozitivnog prava u smislu uzornog, supsidijarnog i korektivnog odnosa. Razume se, ovom teorijom pitanje nije skinuto sa dnevnog reda, ali je ona u ovo većito pitanje sigurno unela neke nove dimenzije.

Utvrđen je stepen demokratije kao uslov za konstituciju pravne države, a to je *demokratska kultura*, za razliku od vulgarne demokratije (vladavina većine koja može da se pretvori u tiraniju nad manjinom) i simulovane demokratije. Demokratska kultura podrazumeva, pored drugih atributa, i toleranciju kao izraz duhovne slobode i visok stepen kulture razuma.

Upravo kada je reč o toleranciji, ova Škola je postavila jednu *Skicu teorije tolerancije*, koja je sa svojim elementima koherentna i koja toleranciju vidi kao posebno subjektivno pravo proklamovano ustavom i regulisano zakonom. Po principu tolerancije niko nema pravo da sebe stavlja iznad drugog i da prigrabljenom silom, pluralizam života pretvara u monizam svoje vlasti i uprave. Duhovna tolerancija je pretpostavka svake druge tolerancije: materijalne, političke, klasne i rasne tolerancije, jezičke, nacionalne, svojinske i ugovorne, tolerancije razlika po rođenju ili bilo kom ubeđenju.

Konstatovan je *nesklad* između proklamovanih i neostvarenih ljudskih prava i imenovani su činioци tog nesklada (ekstremno siromaštvo, anti-pravne države, zloupotreba i politizacija ljudskih prava). Označene su tačke mogućeg izlaska iz krize u koju je zapao koncept ljudskih prava.

Postavljena je teorija *zloupotrebe ljudskih prava* koja postoji – kada se ljudska prava vrše protivno svrsi zbog koje su ustanovljena, a sve to da bi se postigli neki vojno strateški, politički ili finansijski efekti.

Primenjena je kategorija *komutativne i distributivne pravde* u sadašnjim uslovima i u vezi s tim postavljeni su kriterijumi za prepoznavanje zakonskog neprava od nadzakonskog prava. U tom smislu, razgraničen je legitimitet prirodnih prava od njegovog legaliteta u postupku ostvarenja i primene prava i imenovane su determinante kulture prava.

Uloga i položaj suda u sistemu trodelne podele vlasti, bila je predmet posebne pažnje i u tom smislu Škola je formulisala *12 tablica sudijske nezavisnosti*, što je sinteza teorije i prakse u kontekstu vladavine prava i pravne države. Prema ovim tablicama, sudija je u izricanju pravde nezavisan od bilo koje vlasti, osim vlasti legitimnog zakona. Kao takav, on je ličnost javnog poverenja, a njegova dužnost je zasnovana na visokom stupnju pravničke i opšte kulture. Vršenje sudijske dužnosti ne sme biti predmet nedostojnih uticaja, podsticanja, pritisaka, pretnji ili intervencija, direktnih ili indirektnih, od strane bilo koga i iz bilo kojih razloga. Svako lice koje svojim aktima nedostojnog uticaja naruši ili ugrozi nezavisnost sudije, kazniće se po zakonu.

Pokazana je granica koja razdvaja vladavinu prava od vladavine pravne nesigurnosti kao zajedničkog imenitelja krize prava i pravnog porotka. Podigla je naučni i stručni glas protiv svakog nasilja kao opozicije umnosti, i kao antipoda pravnoj državi i demokratskoj kulturi.

Uneseno je više jasnoće u aktuelnu terminologiju ljudskih prava odnosno prava čoveka. Argumentovana je teza da prirodno pravo u stvari predstavlja genus savremenoj terminologiji ljudskih prava i prava čoveka.

Izdavačka delatnost

Pored naučnih rezultata, potrebno je istaći i izdavačku delatnost Kopaoničke škole. Ona se, pre svega, sastoji u pulikovanju prispelih referata prema propozicijama objavljenog konkursa i to za svaki decembarski susret prema opštoj temi objavljenom za odgovorajuću godinu. Za trideset godina objavljeno je 7.490 referata, raspoređenih prema strukturi Heksagona u šest katedri i 23 sekcije. Broj tomova i štampanih stranica po godinama, izloženi su široj javnosti. U svakom slučaju, objavljeno je za trideset godina preko 130 tomova, s tim što svaki referat sadrži i rezime na jednom od stranih jezika, u najvećem broju, na engleskom jeziku.

U okviru izdavačke delatnosti, treba pomenuti, ne samo tomove knjiga, već i *Završna dokumenta* koja na jedan sintetizovan način izražavaju godišnje poruku, na našem i stranim jezicima.

Izdavačka delatnost predstavljena je i knjigom *Bibliografija* radova Kopaonike škole prirodnog prava od 1987–2017. godine, gde se nalaze imena svih autora objavljenih referata, naslovi tih referata, kao i brojevi časopisa gde su objavljeni.

Deklaracija Kopaoničke škole

Kada je reč o izdavačkoj delatnosti Škole, stoji značajno delo *Deklaracije Kopaoničke škole prirodnog prava* (2002. god.) koja čini sintezu rada Škole i putokaz njenog daljeg rada. Sa osećanjem naučne časti i naučne odgovornosti, predlog teksta ove Deklaracije podneo sam na Završnoj plenarnoj sednici 2002. godine, gde je bila prihvaćena, bez ikakvih izmena i dopuna. Kao što je poznato, ta Deklaracija na 60 stranica štampanog teksta, predstavlja osnovne konstatacije u filozofskom i normativnom spisu racionalnog prirodnog prava, postojeće stanje i moguće smernice u razvoju i većem stepenu ostvarenja proklamovanih prava u budućnosti, kako na univerzalnom tako i na regionalnom planu. Ceo tekst Deklaracije izgrađen je u naučnom i organizacionom sistemu Heksagona prirodnog prava. Deklaracija je štampana u jednoj knjizi na šest jezika i to: engleskom, francuskom, nemačkom, španskom, ruskom i kineskom jeziku. Na ovaj način Deklaracija je postala dostupna širokom auditorijumu pravničkog sveta sa različitih jezičkih područja.

Prvi deo – Opte odredbe: 1. Sila života; 2. Kultura prirodnog prava; 3. Moć prirodnog prava; 4. Trajnost prirodnog prava; 5. Evolucija prirodnog prava; 6. Prirodno pravo kao genusni pojam; 7. Dva načina ispoljavanja; 8. Zajedničke tačke ljudskosti; 9. Ohrabrenja; 10. Vreme nesloge; 11. Trilogija neostvarenja; 12. Mogući pravci ostvarenja; 13. Ishodišta.

Drugi deo – Katedre Heksagona

Prva katedra: Pravo na život: 14. Život; 15. Zdravlje; 16. Ekologija

Druga katedra: Pravo na slobodu: 17. Racionalna sloboda; 18. Krivično-pravna i procesna zaštita slobde ličnosti; 19. Porodična sloboda ličnosti; 20. Upravno-pravna zaštita slobode

Treća katedra: Pravo na imovinu: 21. Svojina; 22. Denacionalizacija i privatizacija; 23. Porezi i poreska politika; 24. Ugovor i odgovornost za štetu; 25. Privredna društva i privredni ugovori; 26. Osiguranje; 27. Radni odnosi

Četvrta katedra: Pravo na intelektualnu tvorevinu: 28. Sloboda kreacije

Peta katedra: Pravo na pravdu: 29. Opšta mesta; 30. Sud u koneksitetu pravde; 31. Pravna zaštita izbeglica

Šesta katedra: Pravo na pravnu dr+avu: 32. Legitimitet i legalitet

Heksagon

Naučni rezultati otkrivaju se u doprinosu i potpunijem sagledavanju Heksagona prirodnih prava koji je okupio sve pravne i socijalne discipline oko šest stubova opšte civilizacije (život, sloboda, imovina, intelektualna tvorevina, pravda, pravna država).

Imao sam čast i priliku da u svojstvu osnivača i predsednika Kopaoničke škole prirodnog prava još 1994. godine konstituišem ovaj naučni Heksagon (zaštićen u Zavodu za intelektualnu svojinu Srbije) koji u suštini čini integritet prirodnih prava. On je, dakle, izvor i naučni motiv plenarnih decembarskih godišnjih susreta koji pod stalnim naslovom "Pravda i pravo" svake godine imenuje opštu temu koja je blagovremeno formulisana i koja svake godine okuplja više stotina napisanih i publikovanih referata domaće i inostrane pravničke javnosti. Ovako koncipiran Heksagon već je ušao u udžbeničku literaturu ljudskih prava kao originalni doprinos u ovoj oblasti.

Naučni impuls

Na ovaj način, u suštini stvoren je jedan naučni pokret zasnovan na tradicionalnoj filozofiji pravde i racionalnoj koncepciji prirodnog prava koje je kodifikovano u okviru Organizacije Ujedinjenih nacija i drugih miroljubivih asocijacija i integracija.

Okupljanje pravničke javnosti

Treća dimenzija (pored naučnih rezultata i izdavačke delatnosti) Kopaoničke škole prirodnog prava ogleda se u veoma brojnom okupljanju pravničke javnosti, kako naše, tako i inostrane. Bez namere da ovom prilikom označimo autore i učesnike iz inostranih zemalja (preko 40 zemalja) jer bi to bilo nemoguće na ovom prostoru, primera radi, pomenimo nekoliko evropskih zemalja (Nemačka, Francuska, Engleska, Italija, Austrija, Holandija, Grčka, Poljska, Mađarska, Rumunija, Bugarska, Portugalija, Španija, Turska, Švajcarska) kao i nekoliko vanevropskih zemalja (SAD, Indija, Rusija, Belorusija, Kina, Brazil, Liban).

Ovoliki broj učesnika u svojstvu autora pojedinih referata ili u svojstvu učesnika u diskusijama na različitim katedrama i sekcijama Kopaoničke škole, znatno je doprineo proširenju, reputaciji i obrazloženju postignutih rezultata Kopaoničke škole.

Između ostalog, ovde treba pomenuti brojne prikaze u stručnim časopisima na različitim jezičkim područjima.

S obzirom na prirodu teksta ovog Uvodnog referata, zadržimo pažnju samo na dodeli moralnog pokroviteljstva UNESCO-a, koji je učinjen još 2005. godine i koji je održavan sve do danas. I ne samo protokolarno održavan, već i ocenjen kao *važan međunarodni događaj*. Iz svih tih razloga, sve pojedinačne prikaze radova publikovanih u stručnim časopisima, predstavimo citatima u različitim periodima najviših predstavnika UNESCO-a koji ocenjuju naučne rezultate Kopaoničke škole prirodnog prava kao prirodnog saveznika UNESCO-a.

Kopaonička škola prirodnog prava 2005. godine za OSAMNAESTI susret dobila je moralno pokroviteljstvo UNESCO-a s obrazloženjem da projekti i publikacije Kopaoničke škole prava predstavljaju poseban interes za UNESCO i on će sigurno doprineti napretku ljudskih prava i ojačati međunarodno pravo. Njihova težnja se potpuno podudara sa tekućim procesom ljudskih prava u okviru sistema Ujedinjenih nacija. U potpisu ovog dokumenta: Koïchiro Matsuura, Generalni direktor UNESCO-a.

Za DVADESETI susret (2007) Kopaonička škola je od UNESCO-a dobila sledeći dopis: Sa velikim zadovoljstvom šaljem srdačne čestitke učesnicima Dvadesetog skupa Kopaoničke škole prirodnog prava. UNESCO (Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu) čestita svim srcem profesoru Slobodanu Peroviću, osnivaču Škole prirodnog prava na organizovanju ovog skupa.

Kopaonički skupovi o ljudskim pravima koji se održavaju već dve decenije postali su *važan međunarodni događaj*. Ovi susreti su posebno značajni jer okupljaju predstavnike pravne profesije koja vrlinom svoga poziva i snagom svoje odgovornosti ima obavezu da bude čuvar i da brani ljudska prava i ljudsko dostojanstvo.

Mi smatramo da je Kopaonička škola prirodnog prava naš *prirodni saveznik* u zajedničkim naporima da se afirmišu osnovna načela u poštovanju ljudskih prava i ljudskog dostojanstva, kao i principi o nedeljivosti, uzajamnoj povezanosti i međuzavisnosti svih ljudskih prava. Mi verujemo da politika u raznim državama treba da vodi računa o razvoju ljudskih prava i da ih formuliše na osnovima naučnih istraživanja.

Iz svih ovih razloga, mi preporučujemo da se dugogodišnji napor i rad Kopaoničke škole prirodnog prava uzmu u obzir kada je reč o izazovima i preprekama u primeni ljudskih prava.

Želim Vam plodotvorni rad na Dvadesetom jubilarnom susretu Kopaoničke škole koji je posvećen slobodi i dostojanstvu čoveka. U potpisu: Pierre Sané, pomoćnik Generalnog direktora UNESCO-a za društvene i humanističke nauke.

Za DVADESET treći susret (2010) Kopaonička škola je od UNESCO-a dobila sledeću poruku: U ime UNESCO-a, imam veliko zadovoljstvo da uputim najsrdačnije pozdrave učesnicima Dvadeset treće konferencije Kopaoničke škole prirodnog prava.

Profesoru Slobodanu Peroviću, osnivaču i predsedniku Kopaoničke škole prirodnog prava, upućujem izraze najvišeg uvažavanja, zbog njegovog neumornog zalaganja na organizaciji ove konferencije, koja se održava uz podršku Nacionalne komisije Republike Srbije za UNESCO.

Konferencije o ljudskim pravima na Kopaoniku, koje se organizuju poslednje dve decenije, sve više postaju *važan međunarodni skup*. Ove konferencije su poprimile poseban značaj jer okupljaju predstavnike mnogih pravnih profesija, koji, s obzirom na svoje nadležnosti, imaju obavezu da brane ljudska prava i ljudsko dostojanstvo.

Tema 23. godišnje konferencije Kopaoničke škole “Pravo i prostor – harmonizacija i pravo na razliku” veoma je aktuelna, jer se Konferencija održava u Međunarodnoj godini zbližavanja kultura, koju je proglasila Generalna skupština Ujedinjenih nacija kao platformu za unapređenje tolerancije, uzajamnog uvažavanja i dijaloga među kulturama, a u vezi sa kojom je UNESCO određen kao rukovodeća agencija. U našim društvima, koja sve više zahvata globalizacija, pitanja harmonizacije i raznolikosti su od suštinskog značaja za sve nas.

UNESCO visoko ceni činjenicu da će učesnici ovog Skupa razmatrati pitanje – kako da se sa izgradnje *vladavine prava* pređe na izgradnju *vladavine kultura*, u kojoj univerzalno poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda, mir i uzajamno razumevanje sačinjavaju temelj zajedničkog života u multikulturalnim društvima. Ovo je u punom skladu sa Strategijom ljudskih prava UNESCO-a, čiji je cilj negovanje univerzalne kulture ljudskih prava kao protivmere nasilju, diskriminaciji i netoleranciji.

Ima simbolike u tome što se godišnje konferencije na Kopaoniku organizuju oko 10. decembra, Dana ljudskih prava. Na taj dan, 1948. godine, usvojena je Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima. Ova Deklaracija proklamuje zajednički standard koji bi trebalo da bude postignut za sve narode i nacije. Dan ljudskih prava služi kao obeležje koje nas svake godi-

ne podseća na pobjede izvojevane u dugoj borbi za poštovanje dostojanstva ljudskog bića. Međutim, njegov glavni cilj je mobilizacija za borbu protiv najvećih opasnosti po ljudska prava, a to su siromaštvo, diskriminacija, rodna nejednakost, klimatske promene i terorizam.

UNESCO, čijim je statutom, između ostalog, predviđen mandat “da unapređuje univerzalno poštovanje pravde, vladavine prava i ljudskih prava”, Kopaoničku školu prirodnog prava smatra *svojim prirodnim saveznikom* u zajedničkom zalaganju za unapređenje principa poštovanja ljudskih prava i ljudskog dostojanstva, kao i principa neraskidivosti, međusobne povezanosti, međusobne zavisnosti i jednakog značaja svih ljudskih prava.

Mi smatramo da politike ljudskih prava treba da se razvijaju na osnovu naučnog istraživanja i zbog toga izražavamo pohvale naporima koji se toliko godina čine na Kopaoniku da bi se preispitali izazovi i prepreke u sprovođenju ljudskih prava.

Molimo vas da primite naše najiskrenije želje za uspješan rad konferencije koja se rukovodi *plemenitim težnjama* da se obezbedi dostojanstvo i pravda za sve. U potpisu: Pilar Alvarez Laso, pomoćnik Generalnog direktora za društvene i humanističke nauke UNESCO.

Pod istim potpisom Kopaonička škola je za DVADESET četvrti susret (2011) dobila takođe poruku od strane UNESCO-a. Ta poruka glasi: Poštovani profesore Peroviću, UNESCO čestita Kopaoničkoj školi prirodnog prava na izboru tako značajne i aktuelne teme za svoj ovogodišnji Dvadeset četvrti susret.

Odnos između osnovnih principa i vrednosti kao što su ljudsko dostojanstvo, pravda, pravičnost, sloboda, solidarnost i slično, i individualne i zajedničke odgovornosti, predstavlja primarnu brigu UNESCO-a.

Na svojoj Generalnoj konferenciji 1997. godine, UNESCO je usvojio Deklaraciju o odgovornosti sadašnjih generacija prema budućim generacijama. Deklaracija podvlači da sadašnje generacije moraju imati na umu potrebe i interese budućih generacija i da UNESCO mora imati posebnu ulogu u širenju i učvršćenju te ideje u opštoj javnosti.

Želim vam svaki uspeh na vašoj Dvadeset četvrtoj konferenciji i nadam se da će saradnja između Kopaoničke škole prirodnog prava i UNESCO-a nastaviti da se razvija i u budućnosti.

Kopaonička škola prirodnog prava, za vreme njenih decembarskih zasedanja, više puta je u radu Škole u svojstvu izaslanika UNESCO-a, ak-

tivno učestvovao Vladimir Volodin, direktor Odeljenja za ljudska prava UNESCO-a.

Međunarodne konvencije

Do sada izložena evolucija teorije prirodnog prava našla je svoj pravno normativni izraz u raznim međunarodnim konvencijama i drugim izvorima prava, najčešće u obliku odgovarajućih kodifikacija ljudskih prava.

To su, pre svega, Univerzalna deklaracija o pravima čoveka iz 1948. godine; Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine sa Opcionim protokolima iz 1966. i 1989. godine; Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1950. godine sa dopunskim protokolima; Konvencija protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni ili postupaka iz 1984. god.; evropska Konvencija o sprečavanju mučenja i nehumanih ili ponižavajućih kazni ili postupaka iz 1987. godine; *konvencije o ropstvu*: Konvencija o ropstvu iz 1926. godine; Protokol o izmenama i dopunama Konvencije o ropstvu iz 1953.; dopunska Konvencija o ukidanju ropstva, trgovine robljem i ustanova i prakse sličnih ropstvu, sa završnim aktom iz 1956. godine; Međunarodni sporazum za uspešnu zaštitu od kriminalne trgovine poznate pod imenom *trgovina belim robljem* iz 1904. godine; Međunarodna konvencija o suzbijanju trgovine belim robljem iz 1910. godine; Međunarodna konvencija za suzbijanje trgovine ženama i decom iz 1921. godine; Konvencija za suzbijanje i ukidanje trgovine licima i eksploatacije prostituisanja drugih iz 1950. godine.

Za evropsko područje posebno treba istaći Povelju o osnovnim pravima Evropske unije koju su usvojili Evropski parlament, Savet i Komisija od 8. decembra 2000. godine, koja je činila sastavni deo predloga Evropskog ustava.

Determinante univerzalnosti vrline pravde

Kao što se iz dosadašnjeg izlaganja vidi, evolucija prirodnog prava, posebno racionalnog smera, dobila je svoj pravno normativni opus u brojnim međunarodnim izvorima. Oni su u velikom broju slučajeva implementirani u pojedinim nacionalnim zakonodavstvima i drugim asocijacijama i integracijama. Može se reći, da veliki broj deklaracija, povelja, završnih dokumenata i konvencija imaju za svoj zajednički imenitelj *kulturu razuma* i *vrlinu pravde*. One bi trebalo da budu, ne samo "papirno" formulisane već i stvarno primenjene. Međutim, to zavisi od skupa različitih društvenih či-

nilaca određenog prostora i vremena koji bitno utiču na stvarnu primenu usvojenih izvora pravednog prava. Drugim rečima, primena tih univerzalnih vrednosti ljudskosti nalazi se u rukama svih činilaca koji čine opštu kulturu jedne zajednice, a to su naročito:

- stanje svesti i savesti u pogledu pravde i pravičnosti kao konkretizovane pravde;

- tolerancija kao sposobnost i znak duhovnog punoletstva i visokog stepena razuma, kao ustanova demokratske kulture zasnovane na sveopštoj harmoniji u razlikama po rođenju ili bilo kom legitimnom ubeđenju (međukulturna tolerancija, politička, klasna, rasna i verska tolerancija, nacionalna, jezička, materijalna, svojinska i ugovorna, tolerancija u svim oblicima poštovanja dostojanstva čoveka i njegovih neprikosnovenih prava);

- opšte stanje razvoja nauke kao sazajno-iskustvene discipline, religije kao nadiskustvenog učenja o najvišem biću i filozofije kao racionalnog sistema umnosti pogleda na svet i pitanja odnosa između mišljenja i bića, duha i materije;

- stanje moralne zasnovanosti, etičke kulture, tradicije i ustaljenih pravila ponašanja;

- ekonomska konstitucija u smislu izbora ekonomskog modela administrativne ili tržišne ekonomije i tržišnog poretka sa svim pojavnim oblicima takvog ustrojstva, a posebno svojine kao centralne ustanove društvenog i pravnog poretka;

- stanje političke zrelosti i prosvećenosti u smislu poštovanja i razvoja demokratskih institucija u sistemu vladavine prava i pravne države, a posebno principa trodelne podele vlasti i nezavisnosti suda i sudijske funkcije;

- pravna, ekonomska i socijalna sigurnost na osnovu koje se formira pravna i moralna svest i poverenje u zajedničke norme ponašanja;

- stanje opšte obrazovanosti, umetnosti i intelektualne kulture uopšte, a posebno u vidu kreacije intelektualnih tvorevina u oblasti autorskog i pronalazačkog prava;

- socijalna kohezija u smislu systemske i socijalne integracije;

- zaštita životne sredine i stanje ekološke etike, tačnije, ekološke filozofije;

- zaštita zdravlja kao uslova života i kao prirodnog prava svakog čoveka na onu vrstu zaštitu koja odgovara njegovim potrebama;

- radne navike i radna etika u smislu poštovanja radnopravne i socijalne pravde;

- stanje porodice i porodične strukture kao osnovne ćelije društva;

– kultura mira kao osnovna odrednica jedne zajednice koja se suprotstavlja različitim agresijama koje ugrožavaju život na našoj planeti, kao što su: preteća opasnost od nuklearnog i drugog oružja za masovno uništavanje ljudi, genocid, organizovani terorizam;

– stanje javnog mnjenja posebno na području medijske, naučne i stručne opservacije;

– stupanj tehničko-tehnološke obrazovanosti;

– stupanj ostvarenih prirodnih prava i principa jednakog postupanja sa jednakim stvarima.

Kao što se vidi, ako skup pomenutih determinanti čini kulturni identitet jedne zajednice koja organizuje svoje ustanove shodno tom identitetu i ukoliko je u svemu tome prirodno pravo ne samo misaona već i stvarna odrednica, onda će i te ustanove dobiti svoju *humanu dimenziju* koja će predstavljati adekvat povređenog pravila ponašanja u različitim oblastima društvenog života.

A to znači da od kulturnog identiteta jedne zajednice zavisi ostvarenje ili podnošljivo neostvarenje ili nepodnošljivo neostvarenje proklamovanih prirodnih prava što daje osnova zaključku da u svetskim okvirima ovo vitalno pitanje međunarodne zajednice ne može biti rešeno u bliskoj budućnosti i taj proces se prostire na neodređeno vreme.

Na tom putu, samo organizovana umnost čovečanstva može otvoriti vrata humanoj budućnosti, dakle, potpunom ostvarenju ljudskih prava proklamovanih i kodifikovanih u čitavom mozaiku međunarodnih konvencija, povelja, deklaracija i drugim dokumentima, kao izrazu zajedničke savesti i pravde kao stožerne vrline.

Prioritetni činioci

Pomenuti zbir društvenih činilaca relevantnih za realnu primenu univerzalnih vrednosti, obavezuje nas, da se ukratko zadržimo na nekoliko bitnih ustanova: sloboda, dostojanstvo, moral, tolerancija, savesnost i poštenje, odgovornost.

Sloboda

Sloboda je prirodno pravo čoveka da svojim radnjama vrši izbor sadržine i način svoje delatnosti u različitim područjima individualnog i zajedničkog života, ali tako da, držeći se *pravednog zakona i tolerancije* kao izraza kulture razuma, ne vređa istu i jednaku slobodu drugih.

Iz ovoga proizilaze sledeća svojstva slobode: sloboda je prirodno pravo čoveka, ona je izraz dostojanstva čoveka; sloboda je samosvesno ograničena pravednim zakonima, odgovornošću i sveopštom tolerancijom; sloboda je opšti pojam koji podrazumeva pojedine vrste sloboda; sloboda je element demokratske kulture i pravne države; sloboda je na neprestanom putu ostvarenja i neostvarenja; sloboda je, kao prirodno svojstvo čoveka, neodvojiva od života. U uslovima društvenosti ona je atribut svakog poretka sa promenljivim okvirima ostvarenja.

Sloboda i dostojanstvo čine jedinstvenu celinu ljudskosti. Nema dostojanstva bez slobode kao što nema slobode bez dostojanstva. Čovek koji je sputan okovima nasilja bilo koje vrste, istovremeno gubi i slobodu i dostojanstvo. Svaka diktatura je suspenzija slobode i dostojanstva, a one obe nalaze azil samo u ostvarenom racionalnom prirodnom pravu koje nam donosi blagodeti demokratske kulture i sveopšte tolerancije kao izraza duhovne slobode čoveka u svim oblicima njegove društvenosti.

Dostojanstvo

Dostojanstvo kao apsolutna svrha ljudskosti, pretpostavka je svake racionalne slobode i jednakosti ljudi bez obzira na njihove razlike po rođenju ili bilo kom legitimnom ubeđenju.

Dostojanstvo podrazumeva sveopštu tolerantnost kao izraz najvišeg stepena individualnog i opšteg razuma ugrađenog u moralnu, pravnu, ekonomsku, socijalnu i svaku drugu konstituciju organizovane društvenosti.

Dostojanstvo iznad svega donosi kulturu mira kao osnovno dobro održanja i opstanka jedne društvene zajednice, što je istovremeno i slika njenog ukupnog identiteta i integriteta.

I po tome: dostojanstvo je sveobuhvatna ustanova ljudskih vrlina.

Najopštije rečeno, dostojanstvo kao sinteza svih elemenata prosvetlosti, čini jedinstvenu celinu ljudskosti prilagođenu koegzistenciji prostornih i vremenskih dimenzija kao datih prirodnih pojava.

Moral

Moral je norma društvenog pravila ponašanja kojom se određuje ili ostvaruje neko moralno Dobro koje je zaštićeno sankcijom autonomnog osećanja griže savesti i/ili prezirom javnog mnjenja određene sredine.

Kao što se vidi, moral je nepisana ili pisana norma društvenog pravila ponašanja; moral određuje ili ostvaruje Dobro kao vrhovnu moralnu vrednost. Prema stanovištu brojnih autora etičke filozofije moralne norme su u tesnoj vezi sa onim što se naziva Dobro za razliku od nečega što je loše ili rđavo, a što se kvalifikuje kao Zlo. Definisane moralne norme putem načela Dobrog privuklo je pažnju u prošlosti i sadašnjosti jednog broja autora čije se primedbe koncentrišu oko nedovoljne određenosti pojma dobrog.

Moral je zaštićen sankcijom osećanja griže savesti ili prezirom javnog mnjenja. Za razliku od sankcija za prekršaj drugih društvenih normi, posebno pravnih normi, sankcija za prekršaj moralnih normi je specifična u tom smislu što ona pogađa osećanja moralnog subjekta sve do stepena griže savesti. Ona dakle, potiče iz saznanja svesno razumnog bića da je u svojoj delatnosti povredio određene moralne norme. Zbog toga se kaže da je griža savesti autonomna, tj. unutrašnja sankcija koju prekršilac moralne norme primenjuje sâm na sebi. U tom smislu ona je autonomna ("samozakonodavna"), ali u pogledu dispozicije norme, ona dolazi iz heteronomnog sveta normi, jer je moralna norma uvek norma društvenog pravila ponašanja.

Savesnost i poštenje

Savesnost i poštenje je ljudska vrlina koja podrazumeva subjektivnu procenu o konkretnom Dobrom ili Lošem ponašanju, i to na osnovu odgovarajućih standarda vladajućih na određenom prostoru i vremenu a koji su zaštićeni normama prirodnog i pozitivnog prava.

Iz ove definicije proizilaze sledeći elementi: savesnost je ljudska vrlina; savesnost podrazumeva subjektivnu procenu kao glavni kriterijum za rasuđivanje; savesnost prosuđuje o Dobrom i Lošem ponašanju; savesnost proizilazi iz ustaljenih pravila ponašanja – društvenih standarda; savesnost kao subjektivna procena zasnovana je na objektivnim vrednostima s obzirom na prostor i vreme; 6. savesnost uživa apsolutnu zaštitu prirodnog prava i relativnu zaštitu pozitivnog prava.

Odgovornost

Odgovornost je ustanova pravne, moralne i svake druge civilizacije, koja nastaje povredom odgovarajućeg pravila ponašanja koju prate unapred ustanovljene sankcije, a čiji su uslovi i sadržina primereni prirodi i vrsti povređenog dobra.

Ovako određena definicija odgovornosti, u svojoj dekompoziciji, ukazuje na sledeće elemente: 1. odgovornost je ustanova odgovarajućeg stepena civilizacije, prosvetćenosti i opšte kulture; 2. odgovornost je ustanova široke obuhvatnosti različitih oblika ispoljavanja organizovane društvenosti; 3. odgovornost je ustanova prirodnog i socijalnog, pravnog i moralnog poretka; 4. odgovornost je ustanova koja pretpostavlja povredu odgovarajućeg pravila ponašanja od strane određenog subjektiviteta; 5. odgovornost je ustanova kojom se izražava stanje kažnjivosti kroz unapred predviđene sankcije; 6. odgovornost je ustanova čije su sankcije prilagođene vrsti i značaju povređenog individualnog ili društvenog dobra.

Ostvarenje i neostvarenje

Putem implementacije i internacionalizacije prirodnih prava kodifikovanih u brojnim dokumentima međunarodnog i nacionalnog karaktera, autoritet prirodnog prava dobio je u svom legitimitetu toliko mesta da se moglo govoriti o začecima jednog univerzalnog ili svetskog prava.

Međutim, *stvarnost* je pokazala i neko drugo svoje lice. I pored značajnog napretka u domenu ljudskih prava, univerzum pravednog prava ipak nije nastupio u velikom delu savremenog sveta. Umesto toga, u praktičnom ostvarenju kodifikovanih i implementiranih prirodnih prava, nastupilo je vreme nesloge i nasilja jednih u odnosu na druge. U stvari, došlo je do ogromne razlike između roklamovanih i neostvarenih prirodnih prava čoveka, što je danas sudbinsko pitanje opstanka značajnih atributa savremene civilizacije.

Suprotnost je potpuna: kodifikacija prirodnog prava predstavlja veličanstvenu misaonu zgradu savremenog čoveka, ali istovremeno nepoštovanje te i takve zgrade. Drugim rečima, visok stepen kulture prirodnog prava u izvoru, kodifikaciji legitimitetu i istovremeno visok stepen nekulture u neostvarenju tih prava.

Umesto jednakog postupanja sa jednakim stvarima, nastupilo je vreme nejednakog postupanja sa jednakim stvarima, što je prava suprotnost vrlini pravde kao temelju racionalne koncepcije prirodnog prava.

Uzroci neostvarenja

Uzroci ovakvog stanja su brojni i raznovrsni, zavisno od prostorno-vremenske stvarnosti, geografskog i ideološkog faktora, religijske i filozof-

ske svesti, ekonomske mogućnosti i ekonomske konstitucije. Jednom rečju, od stepena opšte kulture jedne zajednice. Ipak, kada je reč o neostvarenju prirodnih prava na najširem planu, unutar i izvan pojedinih familija prava (velikih pravnih sistema), mnoštvo uzroka mogu se svesti na nekoliko: najpre, ekstremno siromaštvo, preterana politizacija, antipravne države, zloupotreba ljudskih prava.

Ekstremno siromaštvo (bolest gladi) u velikom delu sveta je siguran pokazatelj da proklamovana prirodna prava čoveka, posebno ona iz ekonomske, socijalne i kulturne sfere, doživljavaju sudbinu reke ponornice gde objektivno nije moguće ostvariti mnoga ljudska prava i gde veliki broj ljudi umire od gladi i nedostatka elementarnih uslova za život. Prema izvesnim informacijama, preko jedne milijarde ljudi živi sa manje od jednog dolara dnevno. I kada se danas prave statistike o raznim bolestima (nažalost često i emitovanim uzročnicima) poznatim i novim, koji odnose veliki broj ljudi, zaboravlja se da jedna bolest u tom smislu prevazilazi sve ostale zajedno, a ta bolest se zove umiranje od gladi, razume se, pretvoreno u neku bolest, poznatu ili nepoznatu.

Preterana politizacija i ideologizacija dolazi najčešće iz nekog izvora metappravne moći – političke, finansijske, ekonomske i vojne moći. Na osnovu te moći samovoljno se uzurpira tzv. pravo kontrole stanja ljudskih prava u drugim delovima sveta, suverenim državama koje na taj način gube jedan deo svoje suverenosti i tu se primenjuju tzv. dupli standardi, zavisno od političkog imperijuma, a ti standardi znače sledeće: nejednako postupanje sa jednakim stvarima, što je suprotno proklamovanim ljudskim pravima.

Ucena kao znak osiromašene kulture danas je često praktikovana koja je suprotna proklamovanim ljudskim pravima. U stvari, ucena, najčešće politička ili ekonomska, danas je postala svakodnevna praksa tzv. velikih pa i malih sila, dakle ucena je prvo slovo azbuke međunarodnog javnog poretka. Ona je zarobila slobodu opredeljenja čoveka i svih njegovih miroljubivih asocijacija.

Ucena i nasilje kao sredstvo za postizanje interesa organiovanih ili neorganizovanih ucenitelja, predstavlja znak *osiromašene kulture* koja često ide sve do stepena *osiromašenog uranijuma* i naoružane nepravde. Ucena je paradigma i obrazac nepoštovanja ljudskih prava proklamovanih u okviru Ujedinjenih nacija, njenih organa i principa tolerancije, koji su bili formulisani u raznim deklaracijama, posebno onim koje se odnose na princip tolerancije. Da je samo ucena na svetskoj sceni zbivanja ostala usamljena u

procesu poštovanja i nepoštovanja proklamovanih ljudskih prava, bio bi to dovoljan razlog za duboku krizu ljudskih prava koja danas, i pored kodifikovane umnosti i vrline pravde, vlada u realnom životu savremenog sveta.

Razume se, ucena dalje vodi u odmazdu ukoliko se ne postupi po uceni. I tako dolazi do ekvivalencije nasilja, automatizovane ili ucenjene odmazde, osvete, često i krvne osvete. Tehnika je sledeća: jedna povreda ljudskih prava “leči” se drugom povredom tih prava, često većom povredom, jedno ubistvo “opravdanje” je drugog ubistva i tako u nedogled. Taj automatizam odmazde koji je bio svojstven primitivnom pravu čini primer zloupotrebe ljudskih prava jer je takvo postupanje protivno cilju zbog koga su ona ustanovljena.

U stvari, s pozivom na zaštitu ljudskih prava, postižu se neki drugi ciljevi: vojni, nacionalni, politički, ekonomski ili neki drugi. Uvek kada se u ostvarenju tih ili sličnih interesa, ljudske žrtve licemerno nazivaju “kolateralnom štetom” postoji zloupotreba ljudskih prava koja nosi višestruku pravnu i moralnu odgovornost, ako ne trenutnu, onda istorijsku svakako, koja može biti i teža od trenutne.

Na taj način prirodna prava i slobode čoveka, kodifikovana u brojnim međunarodnim dokumentima, gube svoj identitet i atribut komutativne i distributivne pravde, pretvarajući se u svoju suprotnost, u volju i samovolju trenutno jačih, onih koji svojom *naoružanom nepravdom* sprovode nasilje umesto kulture mira i međukulturne tolerancije.

Na taj način, ljudska prava i slobode kodifikovane u brojnim međunarodnim dokumentima gube obeležje svoje suštine, filozofske i pravno normativne poruke, i pretvaraju se u instrumente samovolje jednih u odnosu na druge, što je već viđeno u dalekoj ili bliskoj prošlosti. Takvo stanje dovođi ljudska prava i slobode u stanje krize umesto u stanje ostvarenog života.

Opstanak života

U nizu uzroka nepoštovanja ljudskih prava, jedan uzrok je sudbonosan za opstanak života. Reč je o nuklearnom naoružanju namenjenom za masovno uništavanje ljudi i drugih živih bića na našoj planeti. Nuklearno oružje ili nuklearni terorizam ili *Hirošima antiumnosti*, nikada ne smeju biti sredstvo za masovno uništavanje ljudi. Zato svi oblici upotrebe ili samo posedovanje u svrhu upotrebe za masovno uništavanje ljudi, pred-

stavlja zločin protiv čovečnosti, bez obzira da li su u pitanju male ili velike, demokratske ili nedemokratske, pravne ili antipravne države. To se sve čini kada u oblasti nuklearnog naoružanja i bezbednosti postoje brojne konvencije, kao što su: Konvencija o nuklearnoj bezbednosti iz 1994. godine; Konvencija o fizičkoj zaštiti nuklearnog materijala iz 1979. godine; Konvencija o ranom obaveštavanju o nuklearnim nesrećama iz 1986. godine; Konvencija o pružanju pomoći u slučaju nuklearnih nesreća ili radiološke opasnosti iz 1986. godine; zajednička Konvencija o bezbednosti rukovanja utrošenim gorivom i radioaktivnim otpacima iz 1997. godine.

Pored do sada nabrojanih uzroka koji eliminišu ili značajno ugrožavaju kulturu mira, evo još nekih aktuelnih pojava: ugroženost prirode kao preteće ekološke katastrofe, npr. uzmimo samo deficit pijaće vode, zagađenost voda, enormno smanjenje obradivog zemljišta, narušenost ozonskog omotača, uništavanje šuma, jonizujuća zračenja, deponije otpada, posebno nuklearnog.

Genocid kao samouništenje, najgrublja je negacija prava na život, samo zato što je čovek pripadnik nacionalne, etičke, rasne ili verske grupe.

Terorizam organizovan (pa čak i neorganizovan) zasnovan na nasilju i uceni postaje sve više preteća agresija koja odnosi veliki broj ljudi samo zato što su često sasvim slučajno pripadnici određene društvene grupe.

Umnost i antiurnost

Polazeći od postojećeg stanja koji je ovom prilikom samo naznačen, svet je danas obesmišljen u nekim svojim vitalnim tačkama kulture mira i opstanka, što čini prvi imperativ u redosledu svih ostalih društvenih imperativa.

Uzimajući u obzir sve što je u Uvodnoj reči izneto, možemo zaključiti da je evolucija i kodifikacija ljudskih prava veličanstvena pojava savremene urnosti, ali s druge strane, brojne pojave *savremene stvarnosti* opominju svojom opasnošću da postojeća proklamovana ljudska prava budu potpuno ugrožena.

Organizovana urnost

Međutim, savremena organizovana urnost čovečanstva ima *prirodni mandat* da nas izvede iz postojećeg stanja opšte opasnosti i uvede nas u

kulturu mira. Ona to *može* i *mora* na način ostvarenja svih onih prava i sloboda koja su proklamovana i kodifikovana na čitavom zakonodavnom prostoru organizacije Ujedinjenih nacija i drugih miroljubivih asocijacija i integracija univerzalnog, regionalnog i nacionalnog karaktera.

PORUKE

Na završnoj plenarnoj sednici, 17. decembra 2017. godine, nakon višednevnog intezivnog angažovanja svih učesnika, urednici pojedinih katedri izneli su sledeće poruke, koje su dobile opštu podršku:

I – PRAVO NA ŽIVOT

1. Život

*Dr ĐORĐE ĐORĐEVIĆ,
profesor Kriminalističko-policijske akademije
u Beogradu*

1. Terorizam predstavlja jedan od najznačajnijih vidova ugrožavanja i povrede prava na život. Borba protiv ovog društvenog zla zahteva proučavanje ove pojave sa dva osnovna aspekta: proučavanje korena terorizma u savremenom društvu i usavršavanje sistema mera koje se preduzimaju u borbi protiv svih vidova terorizma. Kad je u pitanju naše krivično zakonodavstvo Zakonom o izmenama i dopunama KZ iz 2012. godine u ovu materiju uneto je niz novina. Mogućnost kažnjavanja pripremanja terorizma kao zasebnog krivičnog dela i mogućnost primene posebnih dokaznih radnji u oblasti krivičnih dela terorizma predstavljaju normativni okvir kojim se krivično zakonodavstvo (i materijalno i procesno) može adekvatno suprotstavljati terorizmu. Iako otvaraju neke teorijske pa i praktične dileme oko raz-

graničavanja nekih od ovih krivičnih dela, nova rešenja u celini gledano trebalo bi da doprinesu uspešnjoj borbi protiv ovog oblika kriminaliteta.

2. Policijski službenici predstavljaju posebnu kategoriju lica čiji život i telesni integritet, zbog značaja poslova koje obavljaju, često bivaju ugroženi. Zbog toga se pojačana krivičnopravna zaštita koju naše zakonodavstvo, baš kao i mnoga druga, pruža ovim licima putem propisivanja posebnih krivičnih dela ili posebnih, težih oblika pojedinih krivičnih dela, pokazuje kao neophodna. Ipak stiče se utisak da se preciznijim formulisanjem ovih inkriminacija željeni efekat mogao postići i na jednostavniji način.

3. Zloupotreba droga kao društvena pojava dobija sve šire razmere u savremenom društvu i u velikoj meri ugrožava zdravlje i život ljudi. Ovo ugrožavanje manifestuje se u dve ravni: kroz direktno ugrožavanje zdravlja zavisnika od droge, ali i kroz mnogobrojne delikte nasilja koje je direktno povezano sa ilegalnom trgovinom narkoticima i borbom za prevlast na narko tržištu. Poseban problem se javlja kada su u pitanju tzv. nove psihoaktivne supstance zbog nepostojanja precizne definicije ovog pojma i samim tim nemogućnosti primene svih postojećih mera za sprečavanje proizvodnje i prometa narkotika.

4. Nasilje u porodici i njegovo sprečavanje i suzbijanje, već duži niz godina, veoma je prisutno u svetu i kod nas. Na ovom polju čine se značajni napori u suprotstavljanju ovoj pojavi koja u velikoj meri ugrožava pravo na život tamo gde bi to najmanje trebalo da bude u porodici. Na međunarodnom planu doneta je Konvencija o sprečavanju nasilja u porodici i nasilja nad ženama, a u našoj zemlji Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, što proizilazi iz obaveza koje je naša zemlja preuzela ratifikacijom ove konvencije. I pored već uočenih problema u primeni ovog zakona koji većim delom proizilaze iz nedovoljno precizno formulisanih pojedinih odredbi, stiče se utisak da su njegovom primenom već postignuti određeni pozitivni rezultati.

2. Zdravlje

*Dr HAJRIJA MUJOVIĆ,
naučni savetnik Instituta društvenih nauka
u Beogradu*

1. Predlaže se veći stepen zaštite trudnica i dojilja u kliničkim ispitivanjima lekova terapijskog karaktera, kroz dodatne uslove za njihovo uče-

šće koji bi se odnosili na uzrast, rizik po plod tj. dete, buduću fertilitet, posebnu opravdanost ispitivanja, socijalni status, kao i sastav etičkog odbora. Određenje dodatnih uslova učešća u studijama ide u prilog boljoj zaštiti u pravu Srbije, koja je podsticaj za veći obuhvat ispitivanjima.

2. Modernizacija zdravstvenih sistema putem velikih baza podataka pruža znatno bolju analizu podataka, precizniju dijagnostiku i razvoj personalizovane nege za svakog pacijenta, pri čemu sigurno upravljanje podacima postaje preduslov kvalitetnog pružanja zdravstvenih usluga. To je pokazano na primeru tzv. Blockchain tehnologije i modela elektronskih zdravstvenih kartona u pravu Austrije i Nemačke.

3. Hipotetički primer »krađe tuđeg lika« pomoću estetske operacije pokreće veliki broj pravnih pitanja sa stanovišta različitih pravnih disciplina, na šta pravne instance i zakonodavac treba da pruže odgovore. Data je analiza prava Hrvatske. Predlaže se dopuna postojećih propisa, azmatranje uvođenja sankcije, kao i veze sa autorskim i srodnim pravima.

4. Kod transplantacije organa, pored ljudske humanosti i solidarnosti, potrebni su na stručnom planu timska organizacija rada lekara transplantera i njihova saradnja sa Eurotransplantom, čiji je Srbija postala član i time prihvatila obavezu dvosmerne saradnje u prikupljanju, čuvanju i distribuciji organa.

5. Predlaže se da se pored zdravstvene pismenosti koja se izučava u oblasti javnog zdravlja i socijalne medicine uvede novi pojam pravno-zdravstvene pismenosti koji bi promovisao bolje poznavanje propisa i druge regulative iz oblasti medicinskog, odnosno zdravstvenog prava. Kroz edukaciju bi se pacijenti i zdravstveni profesionalci bolje upoznali sa svojim pravima i obavezama u pružanju zdravstvene zaštite. Predlaže se u vezi sa tim uvođenje zdravstvenog vaspitanja u obrazovni sistem Srbije.

6. Potrebno je bolje sagledati radnopravne aspekte u zdravstvu, posebno probleme obavljanja lekarske profesije (prezaposlenost, stres, profesionalna obolenja, smenski rad, noćni rad, nesigurnost), a sve u cilju ostvarenja prava na dostojanstvo u radu. Takav status proklamuje i Kodeks medicinske etike Lekarske komore Srbije, a štite ga svi pozitivni propisi iz oblasti rada, radnih odnosa i zaštite bezbednosti i zdravlja na radu.

3. Ekologija

*Mr GORDANA PETKOVIĆ,
načelnik Odeljenja za evropske integracije
i međunarodnu saradnju iz oblasti zaštite životne sredine,
Ministarstvo poljoprivrede i zaštite životne sredine Republike Srbije*

1. U kontekstu ostvarivanja ciljeva održivog razvoja XXI vek biće obeležen kao vek borbe protiv smanjenja siromaštva, za održivu proizvodnju hrane, očuvanje neobnovljivih prirodnih resursa i zaštitu životne sredine od zagađivanja i borbu protiv klimatskih promena na međunarodnom, regionalnom i nacionalnom planu.

2. Svedoci smo da globalistički koncept razvoja već proizvodi neželjene efekte koji će imati dugoročne posledice na život i zdravlje budućih generacija. Po svojim pojavnim oblicima karakteriše ga kršenje principa suverenosti država nad prirodnim resursima, uzurpacijom energetske, vodne i zemljišne resursa država, kao i genotipske strukture flore i faune koja je neophodna za ishranu ljudi.

3. Uvođenje genetski modifikovanih organizama u životnu sredinu (u daljem tekstu: GMO), proizvodnja i stavljanje u promet GMO semena i hrane doprineli su pojavi GMO kao biogenetičke pretnje očuvanju životne sredine, što potvrđuju brojne naučne verifikacije ovih stavova.

4. Uslovljavanje članstva STO i EU skidanjem opšte zabrane prometa i proizvodnje GMO direktno se može odraziti na očuvanje biološke sigurnosti Republike Srbije. Republika Srbija, kao poljoprivredna zemlja može zaštititi svoje nacionalne interese razvijem potencijala za proizvodnju konvencionalne i organske hrane.

5. Ocenjujemo celishodnim da Republika Srbija intenzivira aktivnosti koje se odnose na pristupanje GMO Amandmanu, kojim se obezbeđuje dostupnost informacija o GMO i modernim biotehnologijama, jačanje svesti o GMO i bezbednosti hrane, transparentnost u donošenju odluka. Neophodno je da Republika Srbija, kao država članica Pariskog sporazuma, revidira nacionalne ciljeve smanjenja emisija gasova sa efektom staklene bašte u okviru izrade Strategije borbe protiv klimatskih promena za period do 2020, i nadalje, sa Akcionim planom za prilagodjavanje klimatskim promenama i ublažavanje štetnih posledica.

6. U cilju uspostavljanja nacionalnog sistema za monitoring, izveštavanje i verifikaciju u oblasti klimatskih promena neophodno je intenzivi-

rati postupak usvajanja zakona o klimatskim promenama, zajedno sa izvršnim propisima.

7. Ističemo sve veći značaj predloga za međunarodno-pravno definiisanje pojma „ekocida“ kao krivičnog dela protiv čovečnosti i mira u svetu, koji se zasniva na potpunom razaranju i namernom uništavanju životne sredine određenog područja ljudskom delatnošću, nedozvoljenim hemijskim i biološkim sredstvima.

8. Kontinuirano ukazivanje na posledice NATO bombardovanja sa prethodnih skupova Kopaoničke škole prirodnog prava, uz aktivno angažovanje naučno-stručne javnosti, nesumnjivo je doprinelo nedavnoj odluci organa javne vlasti da se osnuje posebna komisija na nivou države koja će se ubuduće baviti ovim pitanjem.

9. Apelujemo da se u ovaj proces uključe predstavnici naučnih i stručnih institucija u oblasti zaštite životne sredine i zdravlja stanovništva radi utvrđivanja svih relevantnih činjenica, na sistematski i sveobuhvatan način, po jedinstvenoj metodologiji.

10. Povezivanjem prava životne sredine sa standardima zaštite životne sredine i stvarnim stanjem u ovoj oblasti, neophodno je stvoriti stabilan i efikasan pravni sistem kojim se obezbeđuje pravna sigurnost svih subjekata zaštite.

11. U procesu prihvatanja međunarodnih obaveza koje proizilaze iz međunarodnih ugovora potrebno je sprovesti prethodnu analizu efekata, uz finansijske obaveze privrednih subjekata i transparentnost postupka pristupanja međunarodnim ugovorima kroz obezbeđivanje učešća javnosti.

12. Pravo na čistu i bezbednu vodu, vazduh i zemljište, zdravstvenu zaštitu i proizvodnju hrane predstavlja osnovno ljudsko pravo i derivat prava na standard i adekvantne uslove života.

13. U tom kontekstu, u Republici Srbiji neophodno je preduzeti sve mere kojim se obezbeđuje efikasnija zaštita vazduha, vodnih resursa i zemljišta, poboljšanje efikasnosti vodosnabdevanja i obezbeđivanje kvaliteta vode, integrisanje upravljanja vodama na svim nivoima.

14. Korišćenje i zaštita voda moraju biti zasnovani na principima ispunjavanja međunarodnih obaveza, uz poštovanje prava na pristup vodi, obezbeđivanje ravnoteže između privatne i javne svojine, pravičnost raspodele vode i sprečavanje njenog zagadjivanja.

15. Pripreme za otvaranje i vođenje pregovora u okviru Poglavlja 27 - Životna sredina i klimatske promene zahtevaju kompleksno i sveobuhvat-

no sagledavanje svih aspekata primene EU propisa i analizu efekata zakonodavnih mera, uz institucionalne reforme i procenu finansijskih implikacija na planu infrastrukturnih ulaganja u zaštitu životne sredine.

16. Posebnu pažnju treba posvetiti propisima koji zahtevaju velika ulaganja, kao i propisima koji se direktno primenjuju danom pristupanja EU, kao što su uredbe u oblasti upravljanja hemikalijama, prekograničnog kretanja otpada, klimatskih promena, prometa zaštićenih vrsta divlje flore i faune).

17. Dosledna primena principa zabrane znatnog prekograničnog oštećenja životne sredine i principa izbegavanja ekološke štete počiva na principu saradnje među državama u cilju sprečavanja štetnih aktivnosti, ali i odgovornosti za nastalu štetu.

18. U Republici Srbiji neophodno je celovito urediti pitanje odgovornosti za štetu pričinjenu životnoj sredini, a posebno finansijskih instrumenata, kao što su osiguranje, bondovi i druga sredstva obezbeđenja.

19. Dosledna primena Arhuske konvencije zahteva da javnost bude informisana o modalitetima dostupnosti informacija o životnoj sredini, načinu podnošenja zahteva za dobijanje informacije i podnošenja prijave u slučaju uskraćivanja ili nedavanja istinitih podataka o stanju životne sredine.

20. Postojeće krivično delo povrede prava na informisanje o stanju životne sredine neophodno je preispitati sa stanovišta kruga učinilaca krivičnog dela, tako i u pogledu propisivanja posledice u vidu konkretne opasnosti koja bi kao bitno obeležje bića trebalo da bude utvrđena u svakom konkretnom slučaju.

4. Sport

*Dr EDITA KASTRATOVIĆ,
profesor Fakulteta za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo,
Beograd*

1. Integracija u svetski obrazovni sistem, formiranje tržišta stručnjaka sposobnih da rade u bilo kojoj zemlji na svetu, nameće neophodnost promene strategije delatnosti sporta i fizičke kulture.

2. Ta strategija mora u još većem stepenu odgovoriti principima stvaralačkog prilaza usmeravajući napore na rešavanje tekućih i mogućih budućih problema potražnje za svojim uslugama, a naročito:

– povezivanje fundamentalnosti obrazovanja sa interdisciplinarnim specijalizacijama;

– koristeći pravno obrazovanje za podizanje efektivnosti profesionalne pripreme stručnjaka iz oblasti sporta i fizičke kulture;

– samostalno planirane pravne edukacije studenata;

– organizacija i sprovođenje međunarodnih projekata koncentrisanih na prioritetne pravce razvoja nauke, obrazovanja i prava.

3. Postojeći programi pravnog obrazovanja studenata škola i fakulteta fizičke kulture ne odgovaraju potrebama neprekidnog usvajanja pravnih znanja imajući u vidu da u svetu postoje ogromne banke pravnih znanja (učimo ne zato što imamo, već zato što može biti potrebno sutra).

4. Pravna znanja pomoći će studentima da se snađu u konfliktnim životnim situacijama, da zaštite svoja prava i zakonske interese, da reše profesionalne zadatke, da aktivno učestvuju u upravljanju i organizacija i države, da podignu nivo profesionalne i pravne kulture.

5. Razrađen program neprekidnog i doživotnog pravnog obrazovanja stručnjaka sporta i fizičke kulture omogućava duboka pravna znanja u profesionalnom radu, snalaženje u nestandardnim situacijama, pozitivan odnos prema svojoj profesiji, stremljenje ka neprekidnom ličnom i profesionalnom usavršavanju.

6. Realizacija neprekidnog pravnog obrazovanja, kroz e-learning omogućava stručnjacima sporta i fizičke kulture da suštinski podignu socijalno-pedagoški efekat.

7. Sa tendencijom razvoja savremenog društva metodologija obrazovne politike škola i fakulteta fizičke kulture trebalo bi da uključi: rekonstrukciju sadržaja obrazovanja na regionalnom nivou u smislu obezbeđenja materijala pravnog i etičkog karaktera; da odredi sadržaje programa pravne edukacije u zavisnosti od profila stručnjaka; da omogući praktičan rad kroz analizu i ocenu realnih situacija sa pravnog aspekta; da analizira faktičko zakonodavstvo u odnosu na oblast interesovanja stručnjaka.

8. Prilikom kreiranja programa pravnog obrazovanja studenata sporta i fizičke kulture važno je obezbediti ne samo formiranje određenog nivoa njihove pravne kompetentnosti, nego i osećaj profesionalne odgovornosti prilikom rešavanja problemskih situacija, kao i uvažavanje prava i interesa drugih učesnika socijalnog sadejstva.

9. Trasiranje poslovanja organizacija u Srbiji u okvirima pravnih načela i etičkih kodeksa predstavlja imperativ. Pozitivni pomak u tom pravcu omogućio bi priliv stranog kapitala i organizacija čije se poslovanje nalazi na znatno višoj lestvici u smislu kvaliteta, društvene odgovornosti i poštovanja pravnih pojmova.

10. Ne želimo da branimo bilo koga pojedinačno, niti jednog sportistu ili sportiskinju, ni državu, niti sportski savez te države, želimo i moramo braniti samo i isključivo pravo i osnovna pravna načela koja su u pravnom smislu toga pojma kičma prava i bez kojih pravo ne bi ni bilo pravo, a smatramo da time branimo i sport i sportiste.

11. Najbitnije od tih načela je u ovom slučaju (Svetsko atletsko prvenstvo 2017. u Londonu) jednakost pred zakonom, kao jedno od temelja evropske pravne tekovine, neovisno o tome o kome se i o čemu se radi, ali i spoznaju svrhe svake pravne norme koja nije i ne sme biti sama sebi svrha. U konkretnom slučaju, na istom takmičenju nije bilo baš nikakve jednakosti između atletičara Isaac Makwala (Botswana) kome je trebalo pomoći i kome se pomoglo i Ivane Španović kojoj se odmoglo. Bitno je načelo srazmernosti, koje je takođe grubo prekršeno odnosno povređeno.

II - PRAVO NA SLOBODU

1. Krivično-pravna i procesna zaštita ličnosti

Dr MILAN ŠKULIĆ,
profesor Pravnog fakulteta Univerziteta
u Beogradu

Poruke se odnose na tri osnovna pitanja: 1) pritvor u krivičnom postupku, 2) načelo *ne bis in idem* i 3) opšte probleme reforme krivičnog postupka Srbije, a posebno u odnosu na novi Zakonik o krivičnom postupku.

1. Poruke koji se odnose na zakonsko formulisanje pojedinih razloga za pritvor u krivičnom postupku u ZKP-u Srbije

Druga Katedra posvećena pravu na slobodu – krivično-pravnoj i procesnoj zaštiti ličnosti, zaključila je da je neophodno obratiti posebnu pažnju

na radnje koje predstavljaju ograničavanje ljudskih prava i sloboda u krivičnom postupku.

Od posebne je važnosti da se pritvor u praksi ne određuje suviše rutinski i bez objektivnog sagledavanja mogućnosti da bude supstituisan blažim procesnim merama.

Katedra smatra da bi bilo dobro da se izmenama i dopunama ZKP-a omogući zamena najvećeg broja pritvorski razloga jemstvom.

Pritvorski razlog (uveden novim ZKP-om Srbije iz 2011. godine), koji se svodi na težinu krivičnog dela u kombinaciji sa uznemirenjem građana, je izuzetno sporan, naročito s obzirom na on predstavlja "tekovinu" nekada decenijama sličnog razloga koji je postojao još u SFRJ i koji je s pravom izuzetno kritikovan kao preterano širok osnov za pritvaranje.

Ovakva mogućnost je još i dodatno dubioznog karaktera u svetlu „kaučuk” norme koja se tiče uznemirenja javnosti, koje ugrožava nesmetano i pravično vođenje krivičnog postupka, jer se ovde, tj. u slučaju izricanjem prvostepenom presudom kazne od od pet godina zatvora ili teže kazne, pritvor određuje onda kada je već okončan prvostepeni krivični postupak, što bi značilo da „uznemirenje javnosti ugrožava budući eventualni drugostepeni postupak”, odnosno njegovo nesmetano i pravično odvijanje.

Ne samo što je teško zamisliti ugrožavanje drugostepenog krivičnog postupka time što je javnost uznemirena i to u takvom stepenu da bi to „moglo ugroziti nesmetano i pravično vođenje krivičnog postupka pred drugostepenim sudom, već ovde zakonodavac gubi iz vida i notornu procesnu činjenicu da u stvari, do drugostepenog postupka i ne mora obavezno da dođe. Drugostepeni postupak se neće ni voditi ukoliko niko od titulara prava na žalbu, redovan pravni lek ne bi uložio i tada bi prvostepena presuda na pasivan način postala pravnosnažna.

Odredba iz člana član 211. stav 1. u delu koji se odnosi na uznemirenje javnosti kao razlog za pritvaranje okrivljenog je s jedne strane, veoma loše pravno-tehnički formulisana, dok je ona s druge strane, izuzetno nedemokratskog karaktera. Radi se o izrazito kaučuk normi, koja je u stvari, neka vrsta "povampirene" odredbe iz vremena socijalističke Jugoslavije, a i tada je takav, tj. veoma sličan pritvorski razlog, puno kritikovan, kao izuzetno nedemokratski i podložan veoma "elastičnim" tumačenjima. Inače, mimo ovog načelnog prigovora da se kod „uznemirenja javnosti”, radi

o svojevrsnoj “kaučuk” normi, nije jasno kako to sud ocenjuje da postoji uznemirenje javnosti (da li vrši neku “anketu”, vanprocesno istraživanje i sl.), a naročito nije jasno, kojim se kriterijumima sud rukovodi kada ocenjuje da to uznemirenje javnosti može dovesti do ugrožavanja nesmetanog i pravičnog vođenja krivičnog postupka.

Na Katedri je izneseno da je u praksi čak primećeno obrazlaganje priltvora zbog „uznemirenja svetske javnosti“, što je već na prvi pogled, izrazito proširenje zakonskog osnovana, koje se teško, osim “praznim fraziranjem”, može realno obrazložiti, a pri tom, se radi o slučaju, kada je određivanje priltvora bilo daleko lakše obrazložiti klasičnim priltvorskim razlogom, kao što je opasnost od bekstva.

2. Poruke u pogledu delovanja načela ne bis in idem u pravnom sistemu Srbije

Katedra koja se načelno u okviru Kopaonичke škole prirodnog prava, bavi i opšti krivičnoprocesnim pitanjima je posebnu pažnju poklonila u Srbiji veoma aktuelnom, ne samo čisto krivičnoprocesnom, već i ustavno-pravnom problemu delovanja/nedelovanja načela ne bis in idem. U daljem tekstu se iznose zaključci Katedre koji se tiču ovog veoma važnog pitanja, a koji su preuzeti iz osnovnog zaključka izloženog u članku prof. dr Milana Škulića: „Načelo ne bis in idem – normativno rešenje i neka sporna pitanja“, koji je prezentiran tokom diskusije na Katedri.

Dualitet delikata, odnosno kaznenih/kaznjivih dela, a nekada čak i postojanje više od dve vrste delikata, koji u određenim situacijama mogu proizlaziti iz istovetnog ili u određenoj meri sličnog činjeničnog stanja, odnosno iz istog životnog događaja, uvek podrazumeva i potencijalni problem u pogledu zabrane dvostrukog kažnjavanja, tj. delovanja/nedelovanja načela ne bis in idem. U Srbiji se taj problem primarno tiče odnosa određenih krivičnih dela i prekršaja u raznovrsnim sferama, ali najčešće u pogledu prekršaja protiv javnog reda i mira, poreskih prekršaja, kao i saobraćajnih prekršaja, a u odnosu na određena krivična dela.

Nema čvrstog pravila, kada je reč o mogućem “poklapanju” nekih prekršaja i nekih krivičnih dela, ali se određene tendencije ipak mogu uočiti, pa tako prekršaji protiv javnog reda i mira najčešće mogu da konkurišu krivičnim delima nasilničkog ponašanja, lake telesne povrede, čak nekada i teške telesne povrede, uvrede, ugrožavanja sigurnosti, povrede nepovredivosti stana. Poreski prekršaji po logici stvari mogu da budu u vezi te vrste sa

poreskom utajom, ali i krivičnim delima propisanim u jednom sporednom izvoru krivičnog prava, a to je Zakon o poreskom postupku i administraciji. Saobraćajni prekršaji naravno, mogu pod određenim uslovima da „konkuriraju“ krivičnom delu ugrožavanja bezbednosti javnog saobraćaja.

U praksi je potrebno ispoljiti veliku opreznost uvek kada određeno ponašanje (činjenje ili nečinjenje, tj. kažnjivo propuštanje), istovremeno može da bude i prekršaj i krivično delo, te treba „u startu“, ili bar tokom postupka (bilo prekršajnog, bilo krivičnog, a po logici stvari, pre dolazi u obzir prekršajni postupak), koji nije pravnosnažno okončan, proceniti da li će se raditi o jednom ili drugom deliktu ili čak da li iz istog životnog događaja može proizići i prekršaj i krivično delo, što takođe, nekada može biti slučaj. Nije dovoljno samo predvideti obavezu nadležnih organa da svakako ne podnose u isto vreme i prekršajnu i krivičnu prijavu (što je inače, nekada bilo čak i (pogrešno) pravilo u praksi, a naročito kada se radi o saobraćajnim prekršajima, ali i prekršajima protiv javnog reda i mira), već bi i određenim zakonskim promenama, ovo pitanje moralo biti znatno bolje uređeno.

Bilo bi svakako najadekvatnije da zakonodavac pažljivo „pročisti“ naše deliktno zakonodavstvo, a posebno u pogledu paralelne egzistencije jednog velikog broja prekršaja i određenih krivičnih dela, koja su po definiciji, odnosno svojim bitnim obeležjima, veoma bliska/slična prekršajima, te da se konačno, uzimajući u obzir pre svega, ultima ratio karakter krivičnog zakonodavstva, kao i određene kriminalno-političke razloge, opredeli da li će određena radnja (činjenje ili nečinjenje u slučaju postojanja dužnosti činjavanja), biti ili prekršaj ili krivično delo, a ne da načelno može da bude i jedno i drugo.

U principu nije logično i čak je u velikoj meri apsurdno da u jednom pravnom sistemu iz potpuno istog činjeničnog stanja, može u isto vreme proizići i prekršaj i krivično delo, što znači da bi tada uvek postojalo samo krivično delo, kao teži delikt, koji bi u konzumirao, odnosno obuhvatio prekršaj. To ipak ne znači apsolutno da iz istog životnog događaja, nikada i ni pod kojim uslovima, ne mogu proizići i prekršaj i krivično delo.

Uzimajući u obzir određene kriterijume već ustanovljene u praksi Evropskog suda za ljudska prava, koji se moraju koristiti u korektivnom smislu, ali i polazeći od specifičnosti našeg „kaznenog“, odnosno „deliktnog“ sistema (koji još uvek ispoljava „deliktni paralelizam“), čini se da bi iz

istog životnog događaja, mogli proizići i prekršaj i krivično delo, onda kada su kumulativno ispunjeni određeni uslovi.

3. Poruke koji se odnose na reformu krivičnog procesnog zakonodavstva Srbije

Katedra je posebnu pažnju posvetila reformisanju krivičnog zakonodavstva Srbije, zaključujući da velike i konstantne promene te važne grane zakonodavstva predstavljaju ozbiljan problem.

Tokom rasprave je zaključeno da je u kontinentalnoj Evropi, sud po pravilu, suvereni i neprikosnoveni “gospodar” dokaznog postupka, bez obzira na to što stranke raspolažu odgovarajućom dokaznom inicijativom, te u određenoj meri mogu učestvovati i u izvođenju dokaza. Od ovoga se neopravdano odstupa u Zakoniku o krivičnom postupku iz 2011. godine.

Katedra zaključuje da je novi Zakonik o krivičnom postupku Srbije veoma loš tekst i posebno skreće pažnju na norme koje su u novom Zakoniku potencijalno protivustavne.

Prema odredbi člana 32. stav 1. Ustava Republike Srbije (pravo na pravično suđenje), svako ima pravo da nezavisan, nepristrasan i zakonom već ustanovljen sud, pravično i u razumnom roku, javno raspravi i odluči o njegovim pravima i obavezama, osnovanosti sumnje koja je bila razlog za pokretanje postupka, kao i optužbama protiv njega. Ustavno je garantovano pravo građanina, odnosno okrivljenog protiv kojeg se vodi krivični postupak da sud raspravi o osnovanosti sumnje, odnosno o optužbi protiv njega, a ne da se o tome pred sudom raspravlja, kao što je to u osnovi pogrešno rešeno u novom Zakoniku o krivičnom postupku Srbije

Katedra zaključuje da je potpuno netačno i da adverzijalna konstrukcija glavnog pretresa podrazumeva limitiranje ili eliminisanje načela istine, isto kao što je netačno da tužilačka istraga podrazumeva adverzijalizaciju glavnog pretresa, jer na primer, širom Evrope danas postoje krivičnoprocesni sistemi u kojima istragu vodi javni (državni) tužilac, ali je i pored toga, glavni pretres konstruisan na klasičan evropsko-kontinentalni način, uz rukovodeću dokaznu ulogu suda, koji se rukovodi načelom istine. Takvo rešenje treba da bude uzor i za Srbiju u nastavku reforme krivičnog procesnog zakonodavstva.

Srbija nije kontinentalno-evropska samo u jednostavnom geografskom smislu. Ona je takva i istorijski posmatrano, a takav je i njen dominantni kulturni obrazac.

Kontinentalno-evropska pravna tradicija je i deo odgovarajućeg suštinskog identiteta srpskog pravnog sistema. Kako prava nema bez države, niti pravne države, bez prava, kontinentalno-evropski pravni model je suštinski utkan i u identitet srpske države.

Potpuna promena modela krivičnog postupka, pa još i uz brojne manje ili veće pravno-tehničke greške i grube omaške, kojima obiluje novi Zakonik o krivičnom postupku predstavlja izrazito štetan, ne samo pravni, već i sociološki eksperiment, čije je negativne posledice, potrebno što pre otkloniti, bilo velikim izmenama tog zakonskog teksta, bilo donošenjem potpuno novog Zakonika, što bi bilo najadekvatnije.

Krivično procesno pravo je od ekstremno velike važnosti za zaštitu ljudskih prava i sloboda. Zakonik o krivičnom postupku kao osnovni izvor te grane prava i pozitivnog zakonodavstva je samim tim, jedan od "kamen temeljac", zaštite osnovnih prava i sloboda, pre svega, okrivljenog protiv kojeg se postupak vodi, ali i drugih lica koja se u određenim procesnim svojstvima pojavljuju u krivičnom postupku, što je na primer, posebno karakteristično za oštećenog.

Srbija je poslednjih godina doživela da kada je reč o krivičnom procesnom zakonodavstvu bude – «jedna zemlja sa dva sistema», jer su paralelno važila dva poprilično različita Zakonika o krivičnom postupku, što ni u kom slučaju nije dobro, ni za koherentnost pravnog sistema i pravnu sigurnost, kao ni za jednakost građana pred zakonom. Već ovo ukazuje na potrebu pojačanog «opreza» kada je reč o oceni sadašnjeg stanja našeg krivičnog procesnog zakonodavstva uopšte, pa i u odnosu na stepen usaglašenost te grane pozitivnog zakonodavstva Srbije sa «evropskim standardima»

Novi Zakonik o krivičnom postupku Srbije iz 2011. godine, se koncepcijski radikalno razlikuje kako od još uvek pozitivnog ZKP-a iz 2001. godine, tako i od naše višedecenijske krivičnoprocesne tradicije, pa i od normativnih rešenja koja tradicionalno (nekada čak i više vekova), postoje u kontinentalno-evropskim državama Evropske Unije. Ovo je već samo po sebi, veoma neobično kada se zna da Srbija teži da bude članica EU u kojoj sada, uz manje izuzetke, dominiraju potpuno drugačija koncepcijska reše-

nja u odnosu na osnovne izvore krivičnog procesnog prava, a naročito kada se radi o državama koje spadaju u tzv. staru Evropu, a čiji su pravni sistemi uopšte, pa i kada je reč o krivičnom postupku (kao na primer, Austrija, Nemačka i Francuska) tradicionalno služili kao svojevrsan «uporednopravni uzor» našoj zemlji

Osim ovog preteranog korišćenja kao „uzora“ nama stranih i neuobičajenih uporedno-pravnih rešenja, što predstavlja značajan “atak” na pravnu sigurnost i stvaranje izvesnog «nereda» u našem krivičnom procesnom sistemu, čini se da i niz konkretnih normi novog Zakonika o krivičnom postupku iz 2011. godine poprilično odstupa i od nekih uobičajenih «evropskih standarda», a naročito kada je reč o nekim nepotrebnim ograničenjima prava i sloboda u krivičnom postupku.

Javno-tužilačka istraga, koja je uvedena novim Zakonikom o krivičnom postupku iz 2011. godine, bi ukoliko se teži pravičnom krivičnom postupku, morala da bude praćena i ispunjavanjem sledećih uslova:

1) potrebno je položaj javnog tužioca faktički, ako to već formalno nije moguće, približiti položaju sudije, koji je nezavistan, dok je javni tužilac, “samo” samostalan, što u stvari faktički ni ne predstavlja preveliku razliku, ukoliko samostalnost javnog tužioca, shvatimo kao njegovu funkcionalnu nezavisnost, te

2) neophodno je značajno promeniti organizaciju javnog tužilaštva, koje je sada organizovano skoro na “vojni” način, uz preteranu i suviše strogu hijerarhiju.

Potrebno je prilikom svih velikih reformskih zahvata u oblasti krivičnog zakonodavstva biti mnogo oprezniji: Treba obratiti pažnju da se sistemski zakoni, kao što su to Krivični zakonik i Zakonik o krivičnom postupku ne menjaju radikalno niti previše brzo.

Katedra smatra da su prevelika brzina, a naročito radikalni pristup u pogledu obima izmena i dopuna zakona, a posebno onih koji se tiču ljudskih prava i sloboda, poput krivičnopravnih propisa, štetni i potencijalno veoma opasni po pravni sistem države koja se odlikuje vladavinom prava.

Potrebno je u pravnoj državi prilikom svih velikih reformskih zahvata u oblasti krivičnog zakonodavstva biti mnogo oprezniji: Treba obratiti pažnju da se u Srbiji sistemski zakoni, kao što su to Krivični zakonik i Zakonik o krivičnom postupku ne menjaju radikalno, niti previše brzo.

2. Sloboda ličnosti

*Dr OLGA CVEJIĆ-JANČIĆ,
Pravni fakultet Univerziteta
u Novom Sadu*

1. Statistički podaci o natalitetu u 2016. godini pokazuju da je prošle godine u Srbiji rođeno najmanje dece od početka 20-tog veka, sa prognozama demografa, koje nisu ni nove pa samim tim ni iznenadjujuće, da će se situacija u narednim godinama sve više pogoršavati. Tome doprinose mnogi faktori, od kojih su najznačajniji činjenica da se radjanje sve češće odlaže za kasniji period, dok se ne završi školovanje, nađe posao i obezbede elementarni uslovi za stvaranje porodice, sa jedne strane, a zatim i činjenica da se u takvim okolnostima natalitet ograničava uglavnom na jedno, eventualno dva deteta, jer je za brojniju porodicu biološki sat već otkucao poslednje sate.

Podjednako je značajna, pa čak i alarmantna i činjenica, kojoj se ne pridaje odrovarajući značaj, a koja ni u medijima ne dobija odgovarajući prostor, a to je da decenijama najobrazovaniji mladi ljudi u najboljim godinama za radjanje i zasnivanje porodice, napuštaju zemlju i stvaraju karijeru, ali i porodicu, u inostranstvu, bez namere (ali i bez odgovarajućih uslova) da se vrate u zemlju, pri čemu ne postoji ni odgovarajući program da se to zaustavi.

Paradoksalno je, sa druge strane, da se onima koji ostaju u zemlji i koji žele da postanu roditelji a to ne mogu da ostvare na drugi način sem uz pomoć druge žene odnosno "surogat majke", to onemogućava isticanjem brojnih neosnovanih prigovora protiv ostvarivanja ovog prava. Pri tome je posebno neprihvatljivo da presudnu ulogu u borbi protiv legalizacije surogat materinstva imaju pojedini stručnjaci iz oblasti medicine, čija su mišljenja, sugestije, predlozi i saveti u domenu postupka (tehnik) ostvarivanja ovog prava (kao što su medicinski uslovi, standardi, metodi rada i sl.) vrlo dragoceni i nezaobnilazni, ali ne i njihovi stavovi po pitanju priznavanja određenog ljudskog prava, kao što je pravo na roditeljstvo. Za priznavanje nekog ljudskog prava presudna treba da bude politička percepcija određenog problema i politička volja da se problem reši, a pravnička struka je ta koja treba da predloži kako da se to učini.

Smatramo da svaka odgovorna država mora preduzeti sve potrebne mere kako bi se obezbedilo obnavljanje stanovništva, medju kojima je i legalizacija surogat materinstva, jer bez ljudskog supstrata, i radni, ekonomski, naučni, kulturni, kreativni, vojni i svaki drugi potencijal slabi, gubi se i na kraju nestaje, a to ne sme biti zanemarljiva okolnost ni za jednu državu. Za našu državu crveni alarm je već davno uključen a na nama je da smognemo dovoljno snage i preduzmeno sve mere kako bi se taj alarm utišao i konačno ugasio.

2. Ponovna, nezaobilazna tema i ovogodišnje Kopaoničke škole je borba protiv nasilja. Već godinama se zalažemo za zabranu fizičkog kaznjavanja dece, jer se nasilje koje se praktikuje u porodici prenosi dalje, van porodice, i primenjuje na vršnjake, i to nažalost, počev od predškolskih ustanova pa se širi dalje, medju vršnjacima u školi, na ulici isl. Zbog toga se protiv nasilja u porodici, školi i društvu uopšte treba sistematski i svestrano boriti, kako zakonskim merama protiv nasilja i njihovom najstriktnijom primenom tako i podizanjem svesti o nedopustivosti nasilnog rešavanja konflikata i ličnih frustracija. Nasilje se ne sme tolerisati, pri čemu je i uloga medija vrlo značajna, posebno putem isticanja mera koje se prema nasilnicima preduzimaju. Kultura mira, nenasilja i tolerancije mora prevladati i dobiti primarno mesto u podizanju i vaspitanju mladih, počev od porodice, škole, ali i van njih.

3. Sledeća poruka naše sekcije se odnosi na zaštitu dece na internetu i društvenim mrežama. Naime, savremeno doba informatičke tehnologije donosi mnogobrojne nove mogućnosti i izazove, ali i brojne opasnosti i rizike od zloupotreba, manipulacija i iskorišćavanja dece i mladih. Takav je slučaj i sa novim informacionim komunikacionim tehnologijama, koje svakodnevno dobijaju sve šire polje primene i sve više i više korisnika, naročito medju mladima, ali koje istovremeno predstavljaju pogodno tlo za zloupotrebe i manipulacije raznih vrsta. Korišćenje interneta i društvenih mreža je postalo hit medju mladima raznog uzrasta, različitog stepena obrazovanja i socijalnog statusa. Zaštita dece na socijalnim mrežama postaje sve značajnija briga kako roditelja tako i države i njenih organa, jer je rasprostranjenost korišćenja društvenih mreža medju decom vrlo velika, kao i dostupnost interneta sa raznih uređaja (kompjuteri, mobilni telefoni, tableti i sl.). Sve to doprinosi i porastu izloženosti mladih, radoznalih ali često i naivnih raznim vrstama manipulacija kao što su npr. uznemiravanje i maltretiranje preko interneta (cyberbullying), trgovina decom (trafficking), ko-

rišćenje dece za pornografske svrhe i slične zloupotrebe. Opasnost predstavlja i prekomerno korišćenje interneta koje dovodi do razvijanja zavisnosti, o čijoj štetnosti je suviše govoriti.

Zbog toga je, pored zakonske regulative u ovoj oblasti, vrlo značajno da se svi, a posebno deca i njihovi roditelji, osposobe za bezbedno korišćenje interneta i socijanih mreža. Tome mogu doprineti kako organizovane edukacija o bezbednosti na internetu tako i uključivanje zaštite dece na internetu u buduću Strategiju o razvoju informacione bezbednosti Republike Srbije. To bi doprinelo jačanju zakonskog okvira i kapaciteta institucija koje se bave decom u cilju njihove zaštite od manipulacija, zloupotreba i od izloženosti neprimerenim i štetnim sadržajima putem interneta. Pored toga, neophodne su dalje izmene i dopune propisa u cilju uskladjivanja sa pravnim tekovinama EU u ovoj oblasti, što je bitno i za proces pristupanja naše zemlje EU.

4. Međunarodna otmica dece odnosno njihovo nezakonito odvođenje ili zadržavanje vanmesta odnosno države svog uobičajenog boravišta, najčešće u zemlju porekla drugog roditelja, a bez saglasnosti tog roditelja i suprotno odluci suda, povlači za sobom kako problem ostvarivanja prava na kontakte deteta i drugog roditelja, tako i problem vraćanja deteta u zemlju uobičajenog boravišta. Sloboda kretanja ljudi (kapitala i usluga) a u našoj zemlji i raspad Jugoslavije, dovode do povećanja migracija i utiču na povećanje porodičnih sporova sa elementom inostranosti. U periodu od 2008–2013. godine je podneto ukupno 84 zamolnice za vraćenje nezakonito odvedenog deteta. Za rešavanje ovog problema i uspostavljanje stanja pre otmice od posebnog značaja je postojanje jasnog zakonodavnog okvira u ovoj oblasti i hitnost postupka za vraćanje deteta.

Polazeći od toga da se Haška konvencija o građanskopravnim aspektima međunarodne otmice dece iz 1980. g. u Srbiji primenjuje od 1991. g. i da je praksa u primeni Konvencije bila vrlo neujednačena, potreba za usaglašavanjem domaće prakse sa međunarodnim standardima zaštite prava deteta od međunarodne otmice, nametnula je i potrebu zakonskog uređenja ovog pitanja. U tom smislu je 2013. g. pripremljen Nacrt Zakona o građanskopravnoj zaštiti dece od nezakonitog prekograničnog odvođenja i zadržavanja koji predviđa potrebne mehanizme i postupke za rešavanje zahteva po zamolnici i za vraćanje deteta u zemlju uobičajenog boravišta. Radi obezbeđenja bržeg i efikasnijeg ostvarivanja svrhe ovog Zakona i zaštite nezakonito odvedenog deteta, Nacrt bi trebalo još dopuniti uređiva-

njem mehanizama interne komunikacije između Centralnog izvršnog organa, organa starateljstva i drugih relevantnih subjekata i pokrenuti Skupštinsku proceduru za njegovo usvajanje.

5. Pitanje priznavanje prava na biomedicinski asistiranu reprodukciju licima osuđenim na kaznu lišenja slobode zbog teških krivičnih dela, kojima je zbog toga uskraćeno pravo na susret sa bračnim ili vanbračnim drugom u zasebnoj prostoriji (kazneno-popravne ustanove), usled čega im je uskraćeno i pravo na začecje prirodnim putem, nije bilo predmet šire rasprave u našoj teoriji i praksi, ali je bilo slučajeva u drugim zemljama koji su dospeli pred Evropski sud za ljudska prava u Strazburu. U jednom takvom slučaju (slučaj Dickson v. the United Kingdom) Evropski sud je stao na stanovište da se zatvorenici lišavaju samo prava na slobodu a ne i ostalih prava, Međutim, načelno pitanje koje je ovde jednako relevantno odnosno čak od primarne važnosti, jeste da li se takvom odlukom obezbeđuje i najbolji interes deteta, koji je garantovan, između ostalog i Konvencijom UN o pravima deteta, koje bi u tom slučaju raslo i bilo podizano samo uz jednog roditelja, izgleda da nije bilo u fokusu Evropskog suda, koji je smatrao da će majka moći sama da se adekvatno stara o detetu. Zbog toga bi principijelna akademska rasprava o ovom problemu dobrodošla, jer bi o zaštita najboljeg interesa deteta trebalo obezbediti koliko toliko ujednačene kriterijume i stavove, jer, kako je to rečeno u preambuli Deklaracije Lige naroda o pravima deteta iz 1924. g. a zatim ponovljeno i u preambuli Deklaracije UN o pravima deteta iz 1959. godine, čovečanstvo duguje detetu najbolje što ima da da.

6. Problem smeštaja starijih lica u hraniteljsku porodicu kao oblik zaštite starijih lica kojima je neophodna društvena pomoć i podrška radi savladavanja socijalnih i životnih teškoća i obezbeđenje uslova za zadovoljenje osnovnih životnih potreba regulisan je Zakonom o socijalnoj zaštiti, ali ima predloga da se to pitanje regiliše Gradjanskim zakonikom, odnosno da se izjednači sa smeštajem dece u hraniteljskoj porodici. Međutim, kako do smeštaja odraslih u hraniteljske porodice dolazi u slučaju da nemaju odgovarajuću porodičnu brigu i zaštitu svoje porodice, kao ni odgovarajuća materijalna sredstava za zadovoljavanje osnovnih životnih potreba, to je pre domen socijalne zaštite nego gradjanskog zakonika. Međutim, treba razmotriti i drugu mogućnost, naime da se pitanje hraniteljstva reguliše posebnim zakonom o hraniteljstvu, kojim bi na jedinstven način bio regilisan kako smeštaj dece tako i smeštaj odraslih u hraniteljske porodice.

3. Upravno-pravna zaštita slobode

*Dr DOBROSAV MILOVANOVIĆ,
profesor Pravnog fakulteta Univerziteta
u Beogradu*

1. U okviru šire diskusije o odnosu između ekonomije i prava izdvojeni su sledeći zaključci:

a) Da bi se podigla efikasnost učešća u arbitražnim sporovima neophodno je analizirati prethodne slučajeve, ažurno pratiti stanje u toj oblasti, izraditi strategiju nastupa u budućim arbitražama i pripremiti uputstvo o načinu predviđanja arbitražnih klauzula u budućim ugovorima.

b) Neophodno je unapred predvideti makroekonomske i makrofinansijske efekte univerzalnih trajnih socijalnih prava da bi se omogućila njihova nesmetana realizacija i održivost u skladu sa realnim mogućnostima.

c) U sklopu planiranog prelaska na obračunski budžetski računovodstveni sistem, neophodno je formirati zajednički tim za utvrđivanje potencijalnih rizika koji mogu nastati iz potraživanja prava građana, preduzeća i iz restitucije.

2. U Republici Srbiji neophodno je sprovesti reformu upravnog sudstva koja podrazumeva uvođenje dvostepenog odnosno višestepenog upravnog sudstva sa dovoljnim brojem sudija. Ova reforma nužna je radi: pružanja delotvornije i efikasnije zaštite prava građana u upravnom sporu, učvršćivanja pozicije Republike Srbije u postupku pridruživanja EU, povećanja obima domaćih i stranih investicija, kao i smanjenja naknada za povredu prava na suđenje u razumnom roku.

U cilju sprovođenja reforme potrebno je pre svega:

a) odrediti najadekvatniji model dvostepenog odnosno višestepenog upravnog sudstva, što podrazumeva pažljivu procenu i projektovanje mreže upravnih sudova u svim instancama, kao i određivanje dovoljnog broja sudija i njihov izbor;

b) projektovati adekvatan broj sudijskih pomoćnika i ostalog sudskog osoblja prema potrebnom broju sudija, pri čemu je posebno značajno da svakom sudiji bude obezbeđen sudijski pomoćnik;

c) uvesti specijalizaciju sudija u posebnim upravnim materijama;

g) obezbediti adekvatne smeštajne i radne uslove prema novoj mreži sudova i potrebnom broju sudija.

3. Potrebno je predložiti hitnu izmenu Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, jer Upravni sud ne treba da plaća enormne naknade za utvrđenu povredu koja je nastala i zbog dužine trajanja postupka kod organa uprave, imajući u vidu da je do povrede došlo u postupcima pred različitim organima vlasti.

4. Sredstva koja bi se u budućnosti plaćala za utvrđenu povredu prava na suđenje u razumnom roku trebalo bi preusmeriti na izbor novih sudija i sudijskih pomoćnika.

5. Potrebno je intenzivirati rad na usklađivanju posebnih zakona sa ZUP-om uzistovremeno uklanjanje nepotrebnih normi njihovo redefinisiranje u skladu sa novim principima delotvornosti i procesom harmonizacije sa pravnim tekovinama EU.

6. Potrebno je izvršiti normativno usklađivanje pravnih akata kojima se mogu odrediti lica ovlašćena za odlučivanje ili samo vođenje upravnog postupka i obezbediti da budu dostupni na sajtu organa.

7. U procesu izrade o Zakona o javnim nabavkama i novog ZUS-a neophodno je obezbediti efikasan sistem pravne zaštite ponuđača.

8. Usvajanjem Okvira kompetencija državnih službenika podupire se princip meritornosti i profesionalizacija uprave i obezbeđuje usklađeno funkcionisanje javnoslužbeničkog sistema.

9. Donošenjem Zakona o elektronskoj upravi obezbediće se: da javna uprava korišćenjem postojećih resursa postigne bolje rezultate u upravnom postupanju u cilju kvalitetnijeg i efikasnijeg realizovanja prava i obaveza građana i pravnih lica; veći stepeni pravne sigurnosti; povećana transparentnost rada organa javne uprave; potpunija zaštita javnog interesa; kvalitetnije utvrđivanje javne politike zasnovane na ažurnim i potpunim podacima; poboljšano praćenje stanja u oblastima. Ključni efekti, sa aspekta građana, biće dostignuti omogućavanjem bezbednog korišćenja širokog dijapazona savremenih informaciono-komunikacionih tehnologija, radi upoznavanja sa pravima i obavezama i uslovima za njihovo priznavanje i realizaciju; smanjivanjem potrebe da građani i pravna lica pribavljaju dokaze u upravnim postupcima; olakšanom komunikacijom sa organima (u pogledu različitih saopštavanja i primanja izjava od strane organa). Pravna sigurnost biće povećana kroz olakšano praćenje važećih propisa i povećanu pouzdanost

podataka relevantnih za odlučivanje. Ovi pozitivni efekti biće omogućeni zahvaljujući definisanju svrhe, misije, vizije, strategije i operative elektronske uprave; sistemskom pristupu elektronskoj upravi na svim nivoima (centralnom, teritorijalno ili funkcionalno decentralizovanim ili dekoncentrisanim); uspostavljenoj standardizaciji softvera, opreme, registara, i procedura; kontroli rada i primene utvrđenih standarda; boljoj koordinaciji organa javne uprave; razmeni informacija; kvalitetnijem planiranju i funkcionalnijim odnosima sa drugim organima, organizacijama i institucijama.

III – PRAVO NA IMOVINU

Prof. dr SLOBODAN PEROVIĆ,
predsednik Udruženja Kopaoničke škole prirodnog prava,
Prof. dr MIODRAG ORLIĆ,
Univerzitet u Beogradu

A. Opšta pitanja – kodifikacije

1. Podržana je osnovna koncepcija Komisije za izradu Građanskog zakonika Republike Srbije. U tom smislu, potrebno je da se izvrše određene dopune i usavrše postojeća predložena rešenja u oblasti obligacionog, stvarnog, porodičnog i naslednog prava, pri tome potrebno je u odgovarajućoj meri uzeti u obzir i rešenja u savremenim evropskim građanskim kodifikacijama.

2. Sugerisano je da se iz budućeg građanskog zakonika izostave one procesne i druge proceduralne odredbe koje ne spadaju u izvorni sadržaj građansko pravne materije, kao i ona nova rešenja koja nisu dobila opštu podršku učesnika dvogodišnje javne rasprave o Prednacrtu građanskog zakonika.

3. Ponovo je afirmisan stav Komisije za izradu Građanskog kodeksa da se, nakon razmatranja alternativnih predloga, izradi harmoničan i konzistentan sistem građansko-pravnih pravila. Ona bi trebalo stilski i jezički jasno da se izraze, kako bi mogli da ih razumeju i prihvate u smislu konkretnih ljudskih prava u oblasti građanskog prava.

4. Posebno je naglašen značaj ideje pravde u svim oblastima Prednacrt, tako da ono predstavlja stožernu vrlinu predloženog teksta Prednacrt.

Zato je sasvim opravdana orijentacija Komisije da pravdu u budući Građanski zakonik ugradi kao stožernu vrlinu koja presedava svim ustanovama građansko-pravne kodifikacije. To će, nesumnjivo doprineti da se ideja pravde reafirmiše u svakodnevnoj sudskoj i poslovnoj praksi.

B. Svojina i druga stvarna prava

5. Sugerisano je da se pitanje naknade u slučaju eksproprijacije, pored poštovanja pravila o obezbeđenju tržišne, odnosno pravične naknade, sagleda i sa aspekta striktnog poštovanja I Protokola uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda koja garantuje nesmetano uživanje imovine, uz sugestiju da u najvećoj meri treba težiti sporazumno utvrđivanju eksproprijacione naknade.

6. Pružena je podrška predloženim rešenjima u Prednacrtu koja se odnose na pravnu sudbinu izgubljenih stvari, jer odražavaju tradicionalna shvatanja o istovremenoj zaštiti vlasnika stvari ali i opravdanih interesa nalazača.

7. Data je načelna podrška predloženim zakonskim odredbama o sticanju i prestanku službenosti u Prednacrtu, jer ona predstavljaju usklađen sistem sa evropskim zakonskim rešenjima zasnovanim na klasičnim rimskim pravnim načelima.

8. Ocenjeno je da su prihvatljiva i predložena rešenja iz Prednacrt, koja se odnose na sticanje stvarne službenosti na osnovu održaja, jer se zasnivaju na koncepciji da se održajem mogu steći samo "vidljive" službenosti tj. one čije je vršenje praćeno nekim vidljivim obeležjima.

C. Nasleđivanje

9. Sugerisano je da se razmotri mogućnost proširenja prava nasleđivanja i na partnere u heterogenim (registrovanim ili dugotrajnim faktičkim) vanbračnim zajednicama, uz jasno preciziranje uslova za sticanje tog prava u svojstvu zakonskog naslednika. To bi, prema izraženim shvatanjima bilo u skladu sa ustavnim načelima o jednakosti građana i o zabrani diskriminacije.

10. U načelu podržana je i predložena u Prednacrtu Građanskog zakonika koncepcija ugovora o nasleđivanju koja je u skladu sa savremenim tendencijama razvoja naslednog prava u pravcu jačanja nasledno pravne pozicije supružnika i smanjenja nasledno-pravnih sudskih sporova.

D. Ugovor i odgovornost za štetu

11. Zbog posebnog značaja načela jednake vrednosti uzajamnih davanja kod dvostranih ugovora, opravdano su u Prednacrtu izvršena poboljšanja i preciziranja određenih zakonskih rešenja radi efikasnije primene u svakodnevnoj praksi u okviru opšteg načela o autonomiji volje subjekata obligacionih odnosa koja je, pored prinudnih propisa, javnog poretka i dobrih običaja, ograničeno i pravilima morala.

12. U pogledu stope ugovorne kamate izraženo je mišljenje da je alternativni predlog prihvatljiviji, s tim što je osporeno predloženo zakonsko rešenje o jedinstvenom režimu i izuzetno visokoj maksimalnoj stopi ugovorne kamate. Sugerisano je da se maksimalna stopa ugovorne kamate određuje s osloncem na zakonsku stopu zatezne kamate, uvećana za određeni procenat. Sugerisano je da se predvidi mogućnost povećanja stope ugovorne kamate u slučaju da dužnik ne isplati dospele kamate na vreme, pod uslovom da se povećana stopa kreće u granicama dopuštenog maksimuma.

13. U pogledu osnova subjektivne deliktne odgovornosti podržano je opredeljenje Komisije za izradu Građanskog zakonika da se umesto sistema pretpostavljene krivice, koja je sadržana u Zakonu o obligacionim odnosima, prihvati, saglasno preovlađujućim tendencijama u uporednom građanskom pravu i našoj sudskoj praksi, sistem dokazane krivice prema kome bi se vodilo računa o redovnom toku stvari i o tome šta se od razumnog i pažljivog čoveka moglo osnovano očekivati u datim okolnostima. Navedeni stav ne isključuje eventualnu mogućnost da se pretpostavljena krivica predvidi samo za određene slučajeve subjektivne deliktne odgovornosti (na primer: u slučajevima odgovornosti medicinskog osoblja) ili drugih profesionalnih subjekata.

14. Specifičan karakter novčane naknade nematerijalne štete zahteva brižljivo i pravično odmeravanje njene visine kako bi se u svakom konkretnom slučaju postigla pravična novčana naknada. Sugerisano je da se prilikom odmeravanja novčane naknade, pre svega, potrebno je voditi računa

o društveno prihvatljivom cilju naknade, kao i o značaju povređenog dobra, kako sa aspekta oštećenog, tako i sa društvenog aspekta. Sigurno je da se ne sme dozvoliti prodor komercijalizacije i lukrativnosti u ovo specifično područje. Isto tako, mora se posebno voditi računa o intezitetu fizičkih i psihičkih bolova i straha, kao i njihovom vremenskom trajanju, jer dosuđeni iznos naknade mora da bude adekvatan trpljenjima kojima je oštećeno lice bilo izloženo. Pored jačine i dužine trajanja bolova, straha i drugih povreda prava ličnosti, moraju se imati u vidu i ostale bitne okolnosti slučaja kao dopunski kriterijumi o kojima zavisi visina novčane naknade. Tako prilikom presuđenja, pored ostalog, treba voditi računa i o dobu oštećenog, polu, zanimanju, uslovima pod kojima živi, neprijatnostima u toku lečenja, brojnosti, karakteru i težini povreda, jačini i trajanju posledica, procentu umanjenja životne aktivnosti i tome slično.

Prilikom određivanja visine naknade ne može se zaobići ni socijalno i ekonomsko stanje društva. U nekim slučajevima od značaja je i odnos štetnika prema pričinjenoj šteti, jer se ne mogu jednako tretirati štetnik koji je počinio štetu namerno ili sa krajnjom nepažnjom i onaj koji je postupao sa običnom nepažnjom. Prema tome, u ograničenom vidu se vodi računa i o stepenu krivice štetnika.

15. Kada je u pitanju naknada nematerijalne (moralne) štete, podržana je koncepcija da se ova naknada pod određenim uslovima, proširi na povredu dostojanstva ličnosti koja sadrži brojna lična prava: pravo na život; zdravlje i telesni integritet; pravo na slobodu; pravo na čast i ugled; pravo na ime i lični identitet; pravo na lični (privatni) život i psihičko zdravlje, kao i druga prava ličnosti utvrđena Ustavom, međunarodnim konvencijama i posebnim zakonima.

16. Potpuno je izražena saglasnost sa predlogom da se u budućem Građanskom zakoniku predvidi mogućnost naknade nematerijalne štete pravnom licu i to generalno svim vrstama pravnih lica, s tim što će se ona najčešće primenjivati prema privrednim pravnim licima. Sugerisano je da se prilikom odmeravanja nematerijalne štete pravnom licu uzimaju u obzir težina povrede i težina krivice, s tim da se odgovarajuća pravila primenjuju u sferi ugovorne odgovornosti, radi što potpunije zaštite dostojanstva i druga prava ličnosti.

17. Podržano je stanovište Prednacrta da se ovom kodifikacijom obuhvate ne samo klasični ugovori, već i novi ugovori posebno u oblasti pri-

vrednog prava, tako da Prednacrtno detaljno reguliše više od pedeset imenovanih ugovora građanskog i privrednog prava.

Mogla bi se razmotriti i sugestija da se predvidi jedna opšta odredba da se pravo na naknadu neimovinske štete može priznati i drugim licima koja su ostvarila posebno blizak odnos sa umrlim odnosno povređenim licem. Ostalo je otvoreno pitanje da li u izričito teškoj situaciji omogućiti kumulaciju novčane naknade zbog smrti i u slučaju teškog invaliditeta.

2. Privredna društva, Međunarodni privredni ugovori, Arbitraža

*Dr MIRKO VASILJEVIĆ,
profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu,*

*Dr JELENA PEROVIĆ,
profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu,*

*Dr THOMAS MEYER,
Šef Programa za pravnu reformu za Južni Kavkaz*

1. U ugovorima međunarodnog karaktera, ugovorne strane su na osnovu autonomije volje, ovlašćene da odrede pravo koje će se primeniti na njihov ugovorni odnos. Izbor prava koje se primenjuje na ugovor može imati odlučujuću ulogu za uspeh u sporu proisteklom iz ugovora međunarodnog poslovnog prometa. Razlike u rešenjima nacionalnih pravnih sistema u oblasti ugovornog prava, rešenja relevantnih međunarodnih konvencija i izvora uniformnog ugovornog prava uopšte, a posebno fundamentalne razlike koje postoje između evropsko-kontinentalnog (civil law) i anglosaksonskog (common law) pravnog sistema mogu dovesti do suštinski različitog ishoda jednog istog spora, u zavisnosti od prava koje se u konkretnom slučaju primenjuje. Iz tih razloga, u ugovorima sa elementom inostranosti, izbor merodavnog prava predstavlja pitanje od ključnog značaja, kome ugovorne strane moraju pristupiti sa posebnom pažnjom i preciznim poznavanjem pravila čija se primena predviđa ili isključuje. Po učinjenom izboru merodavnog prava, ugovorne strane, polazeći od njegovih konkretnih rešenja, mogu odlučiti da li će, u granicama autonomije volje, odstupiti od pojedinih pravila merodavnog prava i, ako to učine, koja će pitanja i na koji način predvideti saglasnošću volja.

2. Analiza sudske i arbitražne prakse u materijalnoj primeni Konvencije UN o ugovorima o međunarodnoj prodaji robe iz 1980. (Bečka konvencija o međunarodnoj prodaji), upućuje na zaključak da su u uporednom pravu još uvek prisutne razlike u tumačenju pojedinih odredaba Konvencije, što može prouzrokovati sporne situacije u praksi međunarodnog polsovnog prometa. To se posebno odnosi na kriterijume razgraničenja ugovora o prodaji od srodnih ugovora, kao i na pitanja primene Konvencije na određene specifične pravne poslove, a pre svega na posao distribucije i finansijskog lizinga. Sporna pitanja javljaju se i u kontekstu teritorijalne primene Konvencije. U okviru pravila Konvencije o određenju međunarodnog karaktera ugovora, problemi se pre svega odnose na nedostatak definicije sedišta ugovornih strana, kao i na slučaj u kome se ugovor zaključuje uz učesće agenta. S druge strane, indirektna primena Konvencije do koje dolazi na osnovu pravila međunarodnog privatnog prava, povod je različitih i kontraverznih stavova u sudskoj i arbitražnoj praksi, kao i u doktrini prava međunarodne prodaje. Različita tumačenja su prisutna i u pogledu pravila koja se odnose na isključenje primene Konvencije voljom ugovornih strana, posebno u kontekstu prećutnog isključenja. U svetlu analiziranih problema, ugovornim stranama se može sugerisati da sva pitanja od značaja za primenu Bečke konvencije preciziraju klauzulom o merodavnom pravu, u cilju izbegavanja spornih situacija i postizanja što višeg stepena pravne sigurnosti u ugovornim odnosima.

3. Nezavisnost i nepristrasnost arbitara jedan je od osnovnih zahteva koji se postavlja pred arbitre u međunarodnoj trgovinskoj arbitraži. S obzirom da presuđuju spor, arbitri moraju biti perfektno nezavisni i nepristrasni u odnosu na strane u sporu i predmet spora. Zahtev za izuzeće arbitra predstavlja značajnu meru koju strane u sporu mogu preduzeti u cilju obezbeđanja nezavisnosti i nepristrasnosti arbitra. Ipak, ovaj zahtev podleže značajnim ograničenjima: on se može podneti tek nakon imenovanja arbitra i po pravilu se podnosi samo ako je sumnja u nezavisnost ili nepristrasnost osnovana, tj. ako postoje ozbiljni objektivni razlozi koji ove kvalitete arbitra mogu dovesti u pitanje. Pri tome, u praksi međunarodne trgovinske arbitraže prisutne su značajne razlike u pogledu kriterijuma ocene osnovanosti zahteva za izuzeće arbitra, obaveze obaveštenja o sukobu interesa, kao i kruga činjenica i okolnosti koje je arbitar dužan saopštiti u okviru ove svoje obaveze. Iz tih razloga, strane u sporu ovom pitanju treba da posvete posebnu pažnju, pre svega tako što će arbitre birati pažljivo, oprezno i vodeći računa pre svega o njegovim stručnim, profesionalnim i moralnim kvali-

fikacijama, ne očekujući od arbitra da im u sporu bude naklonjen, već da spor presudi pravedno i pravično, isključivo na osnovu prava i relevantnih činjenica. U istom smislu, strane treba da vode računa o postojanju nezavisnosti i nepristrasnosti arbitra kontinuirano, kako pre njegovog imenovanja tako i nakon toga, tokom celog arbitražnog postupka. U slučaju saznanja za činjenice i okolnosti koje nedvosmisleno dovode u pitanje nezavisnost ili nepristrasnost arbitara, strane treba da reaguju blagovremeno i na način predviđen pravilima koja se primenjuju na konkretan arbitražni postupak. Prilikom odlučivanja da li će podneti zahtev za izuzeće arbitra, strane treba uvek da imaju u vidu pravne i praktične posledice koje zahtev za izuzeće može prouzrokovati.

4. Izbor sedišta arbitraže u sporovima pred međunarodnom trgovinskom arbitražom može prouzrokovati pravne posledice značajne za arbitražni postupak i arbitražnu odluku. Praksa pokazuje da strane, prilikom izbora sedišta arbitraže, često ne uzimaju u obzir pravni značaj ovog pitanja, već sedište arbitraže određuju pre svega na osnovu izvesnih vanpravnih faktora (neutralnost države sedišta arbitraže, njegov geografski položaj, saobraćajna i komunikaciona povezanost, tehnička opremljenost, i sl). Pored toga, strane nekad ne razlikuju sedište arbitraže od mesta održavanja usmenih rasprava ili pogrešno drže da sedište konkretne arbitraže mora biti u mestu izabrane arbitražne institucije. Polazeći od toga, strane koje ugovaraju nadležnost arbitraže, treba da uzmu u obzir precizno određenje pojma sedišta arbitraže, pod kojim se podrazumeva: 1) mesto arbitraže koje su izabrale strane u sporu ili, u odsustvu sporazuma strana, arbitražno veće, arbitražni sud ili drugo ovlašćeno lice ili telo, ili koje je, u odsustvu prethodnih određenja, predviđeno zakonom; 2) koje predstavlja pravno sedište arbitraže s obzirom da se na osnovu njega arbitraža povezuje sa pravnim sistemom određene države i 3) koje treba razlikovati od mesta održavanja usmenih rasprava i mesta u kome se arbitražno veće sastaje radi diskusije i većanja o arbitražnoj odluci (faktička sedišta), kao i od mesta u kome se nalazi sedište izabrane arbitražne institucije (administrativno sedište).

5. U klauzulama kojima se ugovara ad hoc arbitraža često se predviđa ovlašćenik za imenovanje. Reč je o pojedincu ili instituciji koji će biti nadležni za izbor arbitara ako se strane o tome ne sporazumeju. Ovlašćenik za imenovanje određuje arbitra pojedince kad se strane o tome ne mogu dogovoriti, kao i predsednika arbitražnog veća kad se arbitri koje su strane imenovale ne sporazumeju o izboru predsednika veća. U praksi međunarodnog poslovnog prometa, kao ovlašćenik za imenovanje određuje se na primer

predsednik trgovinskog ili drugog državnog suda nadležnog za rešavanje trgovinskih sporova u mestu u kome se održava arbitraža, predsednik odgovarajuće privredne komore, i sl. Prema UNCITRAL Arbitražnim pravilima, ako se strane nisu sporazumele o ovlašćeniku za imenovanje ili ako sporazumno određeni ovlašćenik za imenovanje odbije da imenuje ili propusti da imenuje arbitra u određenom roku, strane mogu zatražiti od Generalnog sekretara Stalnog arbitražnog suda u Hagu da odredi ovlašćenika za imenovanje. Stranama koje ugovaraju ad hoc arbitražu je u interesu da sporazumno odrede ovlašćenika za imenovanje ili da predvide način na koji će on biti određen, kako bi sprečile opstrukciju postupka putem odbijanja jedne strane da imenuje arbitra ili odlaganje postupka u slučaju kad imenovani arbitri na izaberu predsednika veća.

3. Radni odnosi

PREDRAG TRIFUNOVIĆ,
sudija Vrhovnog kasacionog suda

1. U srpskoj stvarnosti uočava se, da je praksa u pogledu zaštite žena, materinstva i roditeljstva u raskoraku sa jurisprudencijom (pojave diskriminacije, mobinga i raznih vidova umanjenja prava). S tim u vezi nužno je otklanjati uzroke normativnog i faktičkog i u narednom periodu posvetiti posebnu pažnju i brigu o deci, između ostalog i izgradnjom objekata za njihov smeštaj i zbrinjavanje.

2. U skorašnjem izveštaju MOR konstatuje da je poslednjim izmenama i dopunama Zakona o radu pogoršana zaštita izabranih sindikalnih predstavnika, pa je nužno izvršiti izmenu i dopunu zakona i uskladiti ga sa Konvencijom o zaštiti sindikalnih predstavnika.

3. U službeničkom pravu potrebno je izbaciti podelu na službenike i nameštenike iz Zakona o državnim službenicima jer je arhaična i stvara uslove za diskriminaciju.

4. Zalagati se i razvijati svest o potrebi i nužnosti alternativnih načina rešavanja radnih sporova (medijacija i arbitraža). S tim u vezi uočava se da država, lokalna samouprava kao i javna preduzeća (uzročnici radnih sporova) ulažu redovna i vanredna pravna sredstva u situaciji kada je u pogle-

du određenih pravnih pitanja (masovni sporovi) sudska praksa ujednačena i stabilizovana, zbog čega je konačni ishod poznat i predvidiv.

5. Od državnih organa, organa lokalne samouprave privrednih i javnih preduzeća zahteva se poštovanje zakona, podzakonskih akata i obaveza koje su preduzete kolektivnim ugovorom kako bi se izbegli nepotrebni, a naročito masovni sudski sporovi. S tim u vezi nužno je da zastupnici države i lokalne samouprave (pravobranilaštva) od svojih vlastodavaca suštinski dobiju šira ovlašćenja u cilju sklapanja poravnjanja (nagodbi), pre podnošenja tužbi, a i u sudskim sporovima.

6. U pogledu stvaranja uslova za onemogućavanje zloupotrebe prava u sudskim i upravnim postupcima, naročito kod tzv. masovnih radnih sporova nužno je reformisati (izmeniti i dopuniti) pravila procesnog prava o spajanju parnica i gubitku prava na troškove spora ako poverioci bez opravdanog razloga razdvajaju potraživanja i vode više parnica, iako pravo mogu ostvariti u jednoj.

7. U skladu sa dobrom uporednom praksom (zemlje okruženja) potrebno je poboljšati položaj sudija kroz produženje radnog veka (Hrvatska, Slovenija, Federacija BiH i Republika Srpska) kao i prava iz penzijskog i invalidskog osiguranja (starosne penzije) i regulisati ih u skladu sa "Evropskim zakonom o sudijama" iz 1998. godine (koji ima karakter preporuke). S tim u vezi nužno je poboljšati i materijalni položaj državnih službenika i nameštenika, naročito u pravosuđu.

8. Pojačati napore na stalnom stručnom usavršavanju i obrazovanju zaposlenih na svim nivoima (u opštem režimu i javnom sektoru) sa izgradnjom i razvijanjem svesti da je i individualno usavršavanje nužnost.

4. Banke i bankarski poslovi

*Prof. dr STOJAN DABIĆ,
Međunarodni centar za razvoj finansijskog tržišta,
Beograd*

1. Rešenje za stambene kredite indeksirane u švajcarskim francima države u našem okruženju rešavale su na različite načine. U Mađarskoj i Rumuniji su doneti zakoni o konverziji švajcarskih franaka u nacionalnu valutu. U Hrvatskoj i Crnoj Gori je propisano da se konverzija izvrši u evre.

Jedino je Srbija ostala bez pravnog rešenja ovog problema jer je ocenjeno da zbog retroaktivne primene takvog zakona daje pravo brojnim bankama da, kao investitori, zatraže pravnu zaštitu na temelju bilateralnih ugovora o zaštiti investicija (bilateral investment treaties - "BITs"), pred međunarodnim trgovačkim arbitražama u takozvanim sporovima između investitora i država potpisnica ovih ugovora među kojima se nalazi i Srbija.

2. U živoj raspravi koja je vođena između korisnika kredita, predstavnika banaka kreditora i drugih tzv. neutralnih učesnika o mogućim načinima izlaska iz ovog spora je konstatovano da su ugovori sa valutnom klauzulom zaključeni saglasno važećim propisima i da su učesnici u zaključenju ovih ugovora preuzeli na sebe određeni rizik.

3. Korisnici kredita kod preuzimanja obaveza vraćanja kredita u različitoj valuti od valute u kojoj ostvaruju prihode su svesno preuzeli rizik promene kursa između valute preuzete obaveze i valute po kojoj ostvaruju redovan prihod (kursni rizik). Korisnici su u glavnom očekivali da će ušteda u plaćanjima kamate po nižoj kamatnoj stopi za švajcarske franke i kamate obračunate po kamatnoj stopi na dinarske kredite biti veća od gubitka koji se može očekivati promenom kursa.

4. Prilikom potpisivanja ugovora sa deviznom klauzulom banke su svesno preuzele kreditni rizik tj banke nisu dovoljno vodile računa o kreditnoj sposobnosti korisnika ovih kredita i da će prilikom većih promena kursa korisnici kredita postati kreditno nesposobni. Dakle i jedna i druga strana su nesmotreno ušle u ove odnose bez ozbiljne analize mogućih posledica značajnije promene kursa.

5. Bez obzira na razlike u definisanju odgovornosti za nastalu situaciju učesnici su se složili da je preko 19.000 građana Srbije imalo stambene kredite indeksirane u švajcarskim francima, da enormna promena kursa švajcarskih franaka od 51 dinar 2006. godine do 112,9 dinara 2016. godine predstavlja promenjenu okolnost na koju nisu uticale ni banke a ni korisnici kredita.

6. Za proteklih godinu dana prema podacima Udruženja banaka Srbije nije pravnosnažno doneta ni jedna sudska odluka jer sudovi imaju probleme u zauzimanju stavova o načinu rešavanja posledica raskida ugovora. Često citirana odluka Vrhovnog kasacionog suda u konkretnom slučaju ne predstavlja konačno rešenje niti zauzimanje pravnog stava jer je predmet vraćen nižim sudovima na postupanje.

7. U raspravi su u glavnom ponavljani prošlogodišnji predlozi da se ugovori ponište i da se ugovori raskinu zbog promjenjenih okolnosti. Na kraju ponovljen je prošlogodišnji zaključak da je medijacija, to jest dogovori između kreditora i korisnika kredita, najprihvatljivije rešenje i za jedne i za druge. Medijacija je najjeftinija, najbrža, najpravičnija jer će se učesnici dogovoriti.

8. Prema podacima Udruženja banaka Srbije u protekloj godini smanjen je broj stambenih kredita indeksiranih u švajcarski franak za 1.152 a ukupan iznos korišćenih kredita smanjen je za 18.429 miliona dinara ili po kursu od 10.10.2017. godine za 17,8 miliona švajcarskih franaka te krajem ove godine ostatak duga iznosi 76,7 miliona SHF.

9. Na osnovu ovih podataka učesnici u raspravi su zaključili da su se poruke sa prošlogodišnjeg Okruglog stola u praksi pokazale nezamenljivim i da ih treba i ove godine primenjivati jer ni jedan sudski postupak ne može biti efikasan kao dogovor između banaka i korisnika kredita.

IV – PRAVO NA INTELEKTUALNU TVOREVINU

DIMITRIJE MILIĆ,
advokat u Beogradu

1. Intelektualne tvorevine bitno utiču na privredni i ekonomski razvoj. One nose elemente pružanja usluga, sticanja novih saznanja i informacija pa postaju i sredstvo za podsticanje i čuvanje naučnog, umetničkog i kulturnog stvaralaštva. Nove tehnologije i razvoj informatike utiču na stvaranje novih vrednosti i korišćenja novih saznanja, podsticanje novih kreativnosti i inovacija.

2. Ulaganje u znanje postaje imperativ savremenog života i privrednog napretka. Informacione komunikacione tehnologije, stvaranja tehničkih pronalazaka, inovacija, softverske industrije, informatike, podrazumevaju praktičnu primenu stečenih znanja i iskustava.

3. Za podsticanje navedenih ciljeva potreban je savremen sistem školovanja i obrazovanja počev od osnovne škole i podizanja javne svesti o značaju prava intelektualne svojine i njenoj zaštiti.

4. Uspeši mladih matematičara, fizičara, informatičara i dr. rad istraživačkog centra za mlade talente u Petnici kod Valjeva, stvaranje i rezultati naučnih parkova i softverske industrije i informatike ukazuju na potrebu izdvajanja značajnih sredstava za te delatnosti i svrhe.

5. Katedra ukazuje da se u fazi pregovaračke pozicije Srbije o pristupu Evropskoj Uniji i poglavlja 7 "Pravo intelektualne svojine" mora usklađivati zakonodavstvo sa pravom EU, a posebno sa odredbama Direktive 2004/48/E3 Evropskog parlamenta i Saveta od 29. aprila 2004. godine. To se posebno odnosi na pribavljanje i obezbeđenje dokaza, informacije, privremene mere i druge mere, postavljanje tužbenih zahteva, vrste štete, utvrđivanje i odmeravanje visine naknade štete i dr.

6. U cilju kvalitetnijeg efikasnijeg sudstva i primene propisa koji će se doneti i usklađivati u fazi pristupanja EU potrebno je sprovesti obuku sudija i tužioca, upoznati ih sa stavovima i zaključcima suda pravde EU.

7. Sve navedene aktivnosti moraju se vršiti kontinuirano u saradnji sa pravosudnom akademijom i Zavodom za intelektualnu svojinu Srbije.

8. Zaposlene u carini i drugim organima koji rade na poslovima intelektualne svojine potrebno je da se uključe u sistem obuke.

9. Katedra ukazuje da brojni propisi koji uređuju pitanje oznaka geografskog porekla i njihove česte izmene doprinose pravnoj nesigurnosti. Potrebno je u toj oblasti doneti jedinstveni registar oznaka geografskog porekla.

10. Kako ime porekla i geografske oznake uživaju isti stepen pravne zaštite katedra smatra da je celishodnije da postoji samo jedna kategorija i to geografska oznaka kao i u TRIPS sporazumu.

11. U ovom trenutku moguće je zaštititi proizvod ili oznakom geografskog porekla ili žigom (garancije) i da nosilac prava uživa isti stepen zaštite.

12. U EU ne postoje uredbe koje regulišu zaštitu industrijskih proizvoda, zanatskih proizvoda sa oznakom geografskog porekla za razliku od našeg sistema zaštite.

13. Katedra predlaže da se formira Nacionalni savet za intelektualnu svojinu od uglednih stvaralaca, pravnika i privrednika koji bi svojim autoritetom, znanjem i predlozima doprinose obrazovanju, razvoju i zaštiti intelektualne svojine. Savet bi učestvovao i u pripremi i donošenju Nacionalne strategije razvoja intelektualne svojine za određeni vremenski period. U Nacionalni savet trebalo bi da učestvuju i predstavnici Zavoda za intelektualnu svojinu Srbije.

V – PRAVO NA PRAVDU

1. Sud u koneksitetu pravde

*Dr GORDANA STANKOVIĆ,
professor Univerziteta u Nišu*

Učesnici Katedre Pravo na pravdu – Sud u koneksitetu pravde predlažu, s obzirom na to da je u toku diskusija o budućim ustavnim promenama, da se preispitaju i promene ustavna rešenja koja se odnose na sudsku vlast:

- da se Ustavom definiše sadržina sudske vlasti zbog trenda dejudifikacije;

- da materija koja spada u organizaciono pravosudno zakonodavstvo ne bude locirana u tekstu Ustava;

- da se predvidi da Ustavni sud ne poništava sudske odluke, jer nije najviši sud u sudskom sistemu, već da samo utvrđuje povredu Ustavom garantovanih prava i sloboda, što bi predstavljalo osnov za ponavljanje parničnog postupka u skladu sa odredbama ZPP-a;

- da se u cilju nezavisnog položaja suda odlučivanje o izboru sudija prenese u punu nadležnost sudske vlasti i ne deli više između Narodne skupštine i Visokog saveta sudstva;

- da najviši organ sudske vlasti nosi naziv Vrhovni sud Srbije kako bi njegov naziv odgovarao u potpunosti njegovoj nadležnosti i ovlašćenjima koja ima i postupku po vanrednim pravnim lekovima.

2. Podržava se ideja da se ZPP (2011) izmeni i dopuni da bi se otklonila neadekvatna zakonska rešenja s tim da u fokusu budućih promena u interesu građana i pravnih lica, kao stranaka u postupku, bude kvalitet pružanja pravne zaštite, a ne efikasnost postupka po svaku cenu jer su usvajanjem Zakona o zaštiti prava na suđenju u razumnom roku (2015) stvorene normativne pretpostavke i kreirani mehanizmi za ubrzanje postupka ukoliko se on neopravdano odugovlači. Iako je ideja nadležnog ministarstva da se buduće novele ZPP odnose, pre svega, na dostavljanje pismena, snimanje suđenja i procesnu disciplinu učesnika u postupku, treba podržati stavove radne grupe koji se odnose na poboljšanje normativnih rešenja kojima se realizuje pravo na pravičan postupak:

– da se omogući pružanje pravne zaštite za kolektivna prava i interese s obzirom na to da je Republika Srbija jedina država u regionu koja nije omogućila njihovu adekvatnu zaštitu;

– da se preurede pravila postupka koja se tiču parnica povodom spороva iz radnih odnosa ne samo radi ostvarivanja principa efikasnosti;

– da se favorizuju ovlašćenja instancionog suda u pogledu meritornog odlučivanja;

– da se redefiniše posebna revizija kao poseban vanredni pravni lek;

– da se otklone pravnotehničke greške i nepreciznosti u formulacijama u tekstu važećeg zakona.

3. I pored toga što je po oceni nadležnog ministarstva novi ZIO (2015), koji je u primeni više od godinu i po dana, dao određene rezultate u pogledu efikasnijeg sprovođenja izvršenja, uočeni su određeni normativni nedostaci u ovom zakonskom tekstu, tako da se već pripremaju izmene i dopune i ovog zakonskog teksta. Predstojeće izmene ovog zakona treba iskoristiti:

– da se iz zakonskog teksta, koji sadrži kompletnu materiju koja se odnosi na javne izvršitelje, izostave odredbe o javnim izvršiteljima jer sam naziv zakona ne odražava verno njegovu sadržinu;

– da se izbegne i smanji prenormiranost zakonskog teksta;

– da se otklone pravnotehnički nedostaci i otklone postojeće redaktorske greške u samom zakonskom tekstu.

4. Pored unapređenja tehnike pripremanja zakonskih tekstova, koji nisu uvek stručno i temeljno pripremljeni, i daljeg unapređenja same procedure donošenja zakona, neophodna je i kvalitetna implementacija zakonskih rešenja.

2. Međunarodni odnosi i pravda

*Dr RODOLJUB ETINSKI,
professor Pravnog fakulteta Univerziteta
u Novom Sadu*

1. Sekcija za međunarodno pravo je razmatrala pitanja u vezi sa imperativnim međunarodnim pravom, ljudskim pravima, međunarodnim pravosuđem, pravom na samoopredeljenje, zabranom korišćenja nuklearnog

oružja i naknadom ratne štete. Ova pitanja su razmatrana u svetlu rasprave o ulozi međunarodnog prava u konceptu vladavine prava.

2. Jedna od tekovina XX veka u oblasti međunarodnog prava jeste prihvatanje koncepta imperativnog međunarodnog prava – jus cogensa – prava koje čini osnovu međunarodnog poretka i koje ograničava volju država. Postoji opšta saglasnost da u kognitivno međunarodno pravo spada zabrana ropstva, genocida, agresije, torture ili rasne diskriminacije. Pošto se ovim pravilima međunarodnog prava štiti život, sloboda i dostojanstvo čoveka, izvesno je da su ona u funkciji vladavine prava.

3. Značaj prihvatanja postojanja imperativnog međunarodnog prava je ogroman sa stanovišta vladavine prava ali zbog nedovršenosti koncepta to pravo ne daje svoj puni i očekivani efekat. Prvi korak u daljem razvoju ovog koncepta, na kome sada radi Komisija UN za međunarodno pravo, mogao bi da bude utvrđivanje metoda za identifikaciju pravila tog prava jer ne postoji opšteprihvaćen katalog pravila jus cogensa. Drugi korak bi mogao da bude utvrđivanje procesnih implikacija ovog prava.

4. U oblasti ljudskih prava Sekcija je razmatrala zabranu kolektivnog proterivanja kao i standarde zaštite ljudskih prava u situacijama prirodnih katastrofa. Evropski sud za ljudska prava razvio je standarde u pogledu zabrane kolektivnog proterivanja i u pogledu obaveze država da zaštite ljudska prava u okolnostima predvidivih prirodnih katastrofa. Delotvornost tih standarda bila bi veća ukoliko bih ih države koje se suočavaju sa migracijom izbeglica i sa povremenim prirodnim katastrofama, a među kojima je i Srbija, implementirale u svoja nacionalna zakonodavstva. Međunarodno pravo ljudskih prava služi, takođe, ostvarivanju cilja vladavine prava. Upravo međunarodni mehanizmi zaštite ljudskih prava čine instrument unapređivanja tih prava na nacionalnom nivou. Evropski sud za ljudska prava značajno doprinosi unapređivanju vladavine prava u državama članicama Saveta Evrope.

5. Međunarodno pravosuđe je, takođe, dostignuće XX veka. Značajan broj sporova koje države poveravaju na rešavanje Međunarodnom sudu pravde govori o poverenju koje države imaju u pogledu tog Suda. Iako postoje značajne razlike između nacionalnog i međunarodnog pravosuđa, razvoj međunarodnog pravosuđa je svakako važan sa stanovišta vladavine prava.

6. Poznato je da pravo naroda na samoopredeljenje uzrokuje mnoge sporove i da se različito tumači. Mi mislimo da su u potpuno poštovanje

važeceg domaceg i medunarodnog prava, ukljucujuci potpuno postovanje ljudskih prava i demokratsko i slobodno odlucivanje nužni uslovi za vršenje tog prava.

7. Imajuci u vidu užasne humanitarne posledice korišćenja nuklearnog oružja, smatramo da postojeća međunarodnopravna zabrana njegovog korišćenja nije dovoljna te ističemo značaj Ugovora UN o zabrani nuklearnog oružja koji je prihvaćen u julu 2017. godine i pozivamo sve zemlje da ga ratifikuju.

3. Pravo Evropske unije

*Dr RADOVAN VUKADINOVIĆ,
profesor Pravnog fakulteta Univerziteta
u Kragujevcu*

1. da proces evropskih integracija još nije završen i da je i dalje aktualna tzv. «evropska perspektiva» zemalja Zapadnog Balkana.

2. da je proces pregovaranja oko članstva u EU dugotrajan, sveobuhvatan, složen, skup i neizvestan, da ne postoji jedinstveni i jedan recept za sve države kandidate, a dosadašnje iskustvo pokazuje da u procesu pregovaranja postoje brojni izazovi. O nekima od njih je raspravljano i na Sekciji.

3. da se od država kandidata za članstvo u EU očekuje da pre prijema u EU izvrše potrebne izmene u najvišim unutrašnjim pravnim aktima sa ciljem da se opredele za neku od postojećih integrativnih klauzula kako bi omogućile prenos potrebnih nadležnosti sa države na organe EU.

4. da će u procesu pregovaranja biti analizirani i pojedini međunarodni ugovori, od kojih su posebno pomenuti sporazumi o zoni slobodne trgovine i bilateralni ugovori o zaštiti stranih investicija koje je Srbije zaključila u prethodnom periodu.

5. da se zbog složenosti i neizvesnosti trajanja pregovora i njihovog krajnjeg ishoda, pregovaračima preporučuje da posebnu pažnju posвете određivanju redosleda otvaranja odnosnih poglavlja, njihovoj dinamici i usklađenosti sa očekivanim rezultatima.

6. Predloženo je da se redosled i dinamika otvaranja poglavlja usklade sa unutrašnjim potrebama Srbije i njenim mogućnostima, sa ciljem da se obezbedi maksimalna reciprocnost davanja, odricanja i očekivanja. U su-

protinom, postoji opasnost da se Srbija odrekne izvesnih i sigurnih pogodnosti, u korist obećanja neizvesnog članstva u EU.

7. Slučaj izlaska Ujedinjenog Kraljevstva iz EU (Brexit) je shvaćen kao potreba da se evrointegracije posmatraju kao dvostrani proces davanja i uzimanja i da se i EU mora prilagođavati nastalim promenama u trećim državama, kako bi očuvala dostignute komunitarne tekovine (*acquis communautaire*).

VI – PRAVO NA PRAVNU DRŽAVU

Ustavno pravna pitanja

Dr VLADAN PETROV,
professor Pravnog fakulteta Univerziteta
u Beogradu

1. Za državu u kojoj se vladavina prava sporo i tegobno uspostavlja, važno je da se ustavne promene odvijaju uz prethodnu temeljnu pripremu, postepeno (višefazno), uz poštovanje ustavnog kontinuiteta.

2. Ustavne promene treba da počivaju na ideji o ustavnoj stabilnosti. Pretpostavka ustavne stabilnosti je postojanje nacionalnog ustavnog identiteta koji neće biti protivan pravom evropskom identitetu, već upravo u saglasju s njim.

3. Konzerviranje ustavnog teksta kao posledica izrazite ustavne čvrstine stvara nepremostiv jaz između pisanog i stvarnog ustava, što vodi urušavanju načela ustavnosti. Time se podstiču učestale neformalne promene ustava, a politička praksa postaje nepredvidiva, jer ustavni sistem funkcioniše prvenstveno pod uticajem vaninstitucionalnih činilaca.

4. Politička regionalizacija nije opšteusvojeni koncept, a ni evropski standard teritorijalne organizacije države. S druge strane, načelo teritorijalne decentralizacije je ustavno načelo i njega i ubuduće treba kvalitativno operacionalizovati.

5. Sudovi i ustavni sud imaju zajednički zadatak – zaštita ljudskih prava kao osnovne pretpostavke vladavine prava. U ostvarivanju tog vrhovnog zadatka, neophodno je razvijati kulturu dijaloga, tolerancije i institucional-

ne saradnje, uz nezabio lazno poštovanje ustavom utvrđene podele nadležnosti. Praksa u Republici Srbiji čini se da polako ide u tom pravcu.

6. Jedino pravedno pravo ima (kreativni) odnos prema stvarnosti. Pravo koje nije pravedno je ne samo negacija suštine prava nego i same stvarnosti. Ustavno pravo koje štiti teritorijalni integritet države i suverenost građana, a za temeljnu pretpostavku i vrhovnu vrednost ima vladavinu prava, je pravedno ustavno pravo. U suprotnom, važi isti zaključak kao i za pravo uopšte koje nije pravedno.

AUTORI
I
NASLOVI REFERATA

pripremljeni za *XXX SUSRET*
KOPAONIČKE ŠKOLE PRIRODNOG PRAVA
(13–17. decembar 2017. god.),
publikovani u četiri toma
časopisa “*PRAVNI ŽIVOT*”, br. 9–12, 2017. god.

OSNOVNI REFERAT

Pravedno pravo i stvarnost

Prof. Dr Slobodan Perović

Predsednik Udruženja Kopaoničke škole
prirodnog prava – *Universitas iuris naturalis Copaonici*

Prva katedra

PRAVO NA ŽIVOT

1. Život

1. **Ugrožavanje života i telesnog integriteta policijskih službenika** – dr Đorđe Đorđević, profesor Kriminalističko-policijske akademije, Beograd.
2. **Od žrtve do zločinca** – dr Jovan Ćirić, sudija Ustavnog suda Srbije i dr Branislava Knežić, profesor Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
3. **Ubistvo u krivičnom pravu Italije i Švajcarske** – dr Dragan Jovašević, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
4. **Borba protiv nasilja u porodici u Republici Srbiji u funkciji zaštite prava na život** – dr Željko Nikač, profesor Kriminalističko-policijske akademije, Beograd.
5. **Žrtve nasilja u obitelji kao posebno ranjive skupine podložne trgovanju ljudima** – dr. sc. Vanda Božić, znanstveni suradnik, Pravni fakultet, Zagreb.

6. **Novi Zakon o sprečavanju nasilja u porodici i zaštita prava na život** – dr Saša Marković, docent Kriminalističko-policijske akademije u Beogradu.
7. **Nasilje i ubistva na narkotržištu** – dr Darko Marinković, profesor Kriminalističko-policijske akademije, Beograd i dr Nenad Milić, profesor Kriminalističko-policijske akademije, Beograd.
8. **Nove psihoaktivne supstance** – dr Radosav Risimović, profesor Kriminalističko-policijske akademije u Beogradu.
9. **Krivičnopravni mehanizmi reagovanja na pripremanje terorizma** – dr Ivana P. Bodrožić, docent Kriminalističko-policijske akademije, Beograd.
10. **Prekršaji i zaštita prava na život u saobraćaju u Republici Srbiji** – dr Nataša Tomić-Petrović, profesor Saobraćajnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Urednik: dr Đorđe Đorđević, profesor Kriminalističko-policijske akademije u Beogradu.

2. Zdravlje

1. **Aspekt medicinskog prava u zdravstvenoj zaštiti majki-dojilja** – dr Hajrija Mujović, naučni savetnik Centra za pravna istraživanja Instituta društvenih nauka, Beograd.
2. **Kodeks Svetske zdravstvene organizacije o reklamiranju zamena za majčino mleko - Stepenn legislativne usvojenosti** – dr Marta Sjeničić, Institut društvenih nauka, Beograd i dr Dragan Miljuš, Institut za javno zdravlje Srbije “Dr Milan Jovanović Batut”.
3. **Trudnice i dojilje kao subjekti kliničkih ispitivanja lekova - Uredba Evropske unije br. 356/2014** – dr Dragica Živojinović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
4. **Blockchain tehnologija i smart ugovori u zdravstvenom sektoru** – Katica Tomić, magistar pravnih nauka, Rechtsanwältin BVM, Beč, Austrija.
5. **Neki aspekti prava osobnosti i estetsko pravo** – dr sc. Blanka Kačer, docent Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu, Hrvatska.
6. **Ljudska solidarnost i humanost u vezi sa transplantacijom organa** – Prim. dr Ljubomir Kecman, kardiolog i pravnik, član Odbora za medicinsko pravo, Beograd.
7. **Pravna zdravstvena pismenost** – dr Jelena Šantrić, naučni saradnik, Medicinski fakultet Univerziteta u Beogradu i Dunja Šantrić, master prava, Medicinski fakultet Univerziteta u Beogradu.
8. **Pravo lekara na dostojanstven rad** – prim. dr Ivana Stojanović, specijalista patolog i citopatolog, Institut za patologiju, Klinički centar Niš.

Urednik: dr Hajrija Mujović-Zornič, naučni savetnik Instituta društvenih nauka u Beogradu.

3. Ekologija

1. **GMO – Biogenetička pretnja očuvanju životne sredine** – mr Gordana Petković, načelnik Odeljenja za evropske integracije i međunarodnu saradnju iz oblasti zaštite životne sredine, Ministarstvo zaštite životne sredine Republike Srbije i mr Slobodan Prošić, ministar-savetnik Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije.
2. **Neke sistemske i druge pretpostavke (ne)pravde u pravu životne sredine** – prof. dr Dragoljub Todić, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.
3. **Nato bombardovanje, kao uzrok nastanka ekocida u Republici Srbiji** – dr Dragan Batavljčić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
4. **Povrede osnovnih ljudskih prava kao posledica klimatskih promena** – dr Mirjana Drenovak-Ivanović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
5. **Ljudsko pravo na vodu – između plemenite ideje i surove realnosti** – dr Mihajlo Vučić, naučni saradnik Instituta za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.
6. **Principi međunarodnog regulisanja životne sredine** – dr Jelena Šogorov-Vučković, LL.M. (Münster), profesor Fakulteta za evropske pravno-političke studije u Novom Sadu.
7. **Istorijskoppravna analiza reach-a i njegova implementacija u Srbiji** – dr Sanja Gligić, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
8. **Pravo na informisanje o stanju životne sredine – Međunarodnopravna i krivičnopravna zaštita** – Nikola Paunović, istraživač, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.

Urednik: mr Gordana Petković, načelnik Odeljenja za evropske integracije i međunarodnu saradnju iz oblasti zaštite životne sredine, Ministarstvo poljoprivrede i zaštite životne sredine Republike Srbije.

4. Sport

1. **Pravna kompetentnosti budućih specijalista u sferi fizičke kulture i sporta** – dr Edita Kastratović, profesor Fakulteta za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo, Beograd; dr Olja Arsenijević, profesor Fakulteta za poslovne studije i pravo, Beograd i dr Milan Dragić, docent Fakulteta za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo, Beograd.
2. **Jesmo li svi jednaki pred zakonom – Slučaj Ivane Španović** – dr Hrvoje Kačer, profesor Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu, predsjednik Hrvatskog društva za sportsko pravo i dr Blanka Kačer, docentica Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu.
3. **Obaveza organizatora da prijavi sportsku priredbu** – dr Nenad Đurđević, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu i dr Božidar Otašević, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije.
4. **Problemi sankcionisanja nameštanja fudbalskih utakmica** – dr Dejan Šuput, predsednik Atletskog saveza Beograda.

5. **Upravljanje (sportskim) organizacijama u svetu promena i realnog okruženja** – dr Milan Dragić, docent Fakulteta za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo, Beograd; dr Zoran Mašić, profesor Fakulteta za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo, Beograd i mr Lidija Miletić, predavač Visoke strukovne škole za informacione tehnologije, Beograd.
6. **Primena objektivne odgovornosti u sportskom pravu – antidoping** – dr Miloš Galantić, Ministarstvo finansija.

Urednik: dr Edita Kastratović, profesor Fakulteta za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo, Beograd.

Druga katedra

PRAVO NA SLOBODU

1. Krivično-pravna i procesna zaštita ličnosti

1. **Načelo ne bis in idem** – dr Milan Škulić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
2. **Mučenje, nečovečno i ponižavajuće postupanje i Krivični zakonik Srbije** – dr Dragana Kolarić, sudija Ustavnog suda Republike Srbije i profesor Kriminalističko-policijske akademije, Beograd.
3. **Iskaz saokrivljenog kao dokaz u krivičnom postupku** – dr Vanja Bajović, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu..
4. **Novine u procesnom položaju oštećenog i sudska praksa** – dr Goran Ilić, zamenik Republičkog javnog tužioca i zamenik predsednika DVT-a.
5. **Svedočenje u krivičnom postupku** – dr Veljko Delibašić, advokat u Beogradu.
6. **Zabrana mučenja i zlostavljanja u izviđaju i krivičnom postupku** – dr Velimir Rakočević, profesor Pravnog fakulteta, Univerzitet Crne Gore, Podgorica.
7. **Posebne istražne radnje između efikasnosti krivičnog postupka i prava na privatnost** – dr Milijana Buha, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci.
8. **Integritet sudija i tužilaca** – Svetlana Nenadić, član Državnog veća tužilaca i zamenik javnog tužioca u Prvom osnovnom javnom tužilaštvu u Beogradu i dr Marina Matić Bošković, istraživač saradnik na Institutu za uporedno pravo u Beogradu.
9. **Sudovi za drogu – Iskustva alternativnog pristupa kontroli kriminaliteta narko-zavisnika** – dr Snežana Soković, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu i Višnja Randjelović, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
10. **Uloga zajedničkih istražnih timova u istragama transnacionalnog kriminaliteta** – dr Zoran Đurđević, profesor, dr Nenad Radović, profesor, i dr Dag Kolarević, profesor Kriminalističko-policijske akademije u Beogradu.

11. **Mjere zabrane u krivičnom postupku Bosne i Hercegovine – Uskladenost sa praksom suda za ljudska prava** – dr Miodrag N. Simović, profesor Pravnog fakulteta u Banjoj Luci; dr Vladimir M. Simović, profesor Fakulteta za bezbjednost i zaštitu Nezavisnog univerziteta u Banjoj Luci; dr Marina M. Simović, docent Fakulteta pravnih nauka Univerziteta "Apeiron" u Banjoj Luci.
12. **Pravno nedopušteni dokazi u krivičnom postupku – Teorija plodova otrovnog drveta** – Predrag Četković, zamenik javnog tužioca u Trećem osnovnom javnom tužilaštvu u Beogradu; dr Tanja Kesić, profesor Kriminalističko-policijske akademije u Beogradu; dr Ivana Bjelovuk, docent Kriminalističko-policijske akademije u Beogradu.

Urednik: dr Milan Škulić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

2. Sloboda ličnosti

1. **O pravnom i stvarnom položaju žena tokom istorije** – dr Boris Krivokapić, profesor Poslovnog i Pravnog fakulteta Univerzitet "Union – Nikola Tesla".
2. **Owens v Owens – too sad a tale to tell? English Law and Divorce Law Reform** – Penny Booth, Professor, The Open University, United Kingdom.
3. **Pravo na dokaz genetskom ekspertizom u postupku utvrđivanja porekla deteta** – dr Zoran Ponjavić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu i dr Dušica Palačković, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
4. **Novi oblici porodice: medicinski asistirana reprodukcija** – dr Gordana Kovaček-Stanić, profesor, i Sandra Samardžić, asistent, Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.
5. **Međunarodna otmica dece** – dr Marija Krvavac, profesor, i dr Jelena Belović, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Prištini, Kosovska Mitrovica.
6. **Hraniteljstvo za odrasla i starija lica** – dr Stanka Stjepanović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Istočnom Sarajevu.
7. **Značaj DNK analize u paternitetskim parnicama u okviru prava na poštovanje privatnog života** – dr Olga Jović-Prlainović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Prištini, Kosovska Mitrovica.
8. **Zaštita dece na socijalnim mrežama** – dr Nadežda Ljubojev, profesor Tehničkog fakulteta "Mihajlo Pupin", Zrenjanin, Univerzitet u Novom Sadu.
9. **Višestruka i intersekcionalna diskriminacija** – prof. dr Mirjana Dokmanović, Centar za pravna istraživanja Instituta društvenih nauka, Beograd.
10. **Biološka istina i stabilnost porodičnog života - Konvencija o pravima deteta i najnovijih standarda Evropskog suda za ljudska prava** – dr Uroš Novaković, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Urednik: prof. dr Olga Cvejić-Jančić, Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu.

3. Upravno-pravna zaštita slobode

1. **Upravni ugovori** – dr Zoran Tomić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
2. **Vremensko važenje Zakona o opštem upravnom postupku** – dr Dobrosav Milovanović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
3. **Dvostepeno upravno sudstvo u Kraljevini Jugoslaviji** – dr Marko Davinić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
4. **Ovlašćeno službeno lice u upravnom postupku** – dr Zoran Lončar, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.
5. **Right to good administration in terms of realities that do not comply with just law** – Prof. Dr. Zehra Odyakmaz, Gazi University Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Administrative Law Rtd. Faculty Member
6. **Uvođenje kompetencija u službenički sistem Srbije – konceptualna pitanja** – dr Aleksandra Rabrenović, naučni saradnik Instituta za uporedno pravo, Beograd i dr Zorica Vukašinović-Radojičić, profesor Kriminalističko-policijske akademije, Beograd.
7. **Oblici upravnog postupanja po novom Zakonu o opštem upravnom postupku Republike Srbije** – dr Dragan Vasiljević, profesor Kriminalističko-policijske akademije, Beograd.
8. **Institucionalni i pravni okvir elektronske uprave u Republici Srbiji** – dr Mirjana Drakulić, profesor, i Svetlana Jovanović, asistent, Fakulteta organizacionih nauka, Univerzitet u Beogradu.
9. **Profesionalizacija javne uprave kao jedan od izvora motivacije za rad na upravnoj reformi** – dr Zorica Urošević, Gradska uprava za inspeksijske poslove Grada Novog Sada.
10. **Poništavanje i ukidanje rešenja u upravnom postupku** – Ljubodrag Pljakić, sudija Vrhovnog kasacionog suda u penziji.
11. **Zakon o opštem upravnom postupku – osnova za promene u zakonu o upravnim sporovima** dr Borče Davitkovski, profesor, dr Ana Pavlovska-Daneva, profesor, dr Ivana Šumanovska-Spasovska, docent, svi sa Pravnog fakulteta “Justinijan Prvi” u Skoplju pri UKIM, i dr Elena Davitkovska, profesor Ekonomskog Instituta pri UKIM.
12. **Bitna obilježja, oblici i struktura normi carinskog prava, carinskopravnog odnosa i izvora carinskog prava** – dr Srđa Božović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Mediteran u Podgorici.
13. **Elektronska uprava i prevencija korupcije** – dr Branislav Simonović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu i dr Zoran Jovanović, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
14. **Zaštita prava privatnog partnera u postupcima javno-privatnog partnerstva i koncepcija** – Saša Varinac, advokat u Beogradu i Aleksandra Litričin, advokat u Beogradu.

Urednici: prof. dr Dragoljub Kavran; dr Dobrosav Milovanović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

PRAVO NA IMOVINU

A. Opšta pitanja – kodifikacije

1. **Evolucija subjektivne deliktne odgovornosti u srpskom pravu** – dr Miodrag Orlić, profesor Univerziteta u Beogradu.
2. **Ideja pravde u obligacionim odnosima** – dr Branko Morait, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjaluci.
3. **Reforma obligacionog prava u Francuskoj** – dr Đuro M. Đurić, profesor Visoke škole strukovnih studija za ekonomiju i upravu, Beograd i dr Vladimir M. Jovanović, profesor Fakulteta za ekonomiju i inženjerski menadžment, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu.
4. **Bogišićevo otkrivanje crnogorskog prava** – dr Radomir Prelević, advokat u Podgorici.
5. **Načelo jednake vrednosti uzajamnih davanja kod dvostranih ugovora** – Marko Perović, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
6. **Službenosti od rimskog do savremenog srpskog prava** – dr Emilija Stanković, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
7. **Načela založnog prava u Opštem imovinskom zakoniku za Knjaževinu Crnu Goru i njihova praktična vrijednost** – dr Rajka Đoković, saradnik u nastavi Pravnog fakulteta Univerziteta Mediteran u Podgorici.

B. Svojina

1.a. Svojina i druga stvarna prava

8. **Savesnost kao uslov sticanja prava svojine** – dr Katarina Dolović-Bojić, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
9. **Naknada za eksproprijisanu nepokretnost i standardi EU** – dr Rajko Jelić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
10. **Nađena stvar** – Đurđe Ninković, advokat u Beogradu.
11. **Sticanje stvarne službenosti na osnovu održaja (USUCAPIO) prema Prednacrtu Građanskog zakonika Srbije** – dr Dragoljub Lazarević, docent Poslovnog i pravnog fakulteta, Univerzitet “Union - Nikola Tesla” Beograd.

1.b. Svojina i nasleđe

12. **Naslednopravni položaj vanbračnog partnera u domaćem i uporednom pravu** – dr Melanija Jančić, docent Fakulteta za evropske pravno-političke studije, Novi Sad, Univerzitet Edukons, Sremska Kamenica.
13. **Ugovor o nasleđivanju i ugovor o doživotnom izdržavanju** – Tamara Đurđić, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.

C. Ugovor i odgovornost za štetu

14. **O (novčanoj) naknadi nematerijalne štete i kriterijumima za njeno odmjeravanje** – dr Duško Medić, sudija Ustavnog suda Republike Srpske i profesor Fakulteta pravnih nauka Univerziteta “Apeiron” Banja Luka.
15. **Naknada nematerijalne štete pravnom licu** – Dejan Pilipović, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci.
16. **Neismovinska šteta u slučaju smrti ili teškog invaliditeta bliske osobe u Prednacrtu Građanskog zakonika Srbije** – dr Dragan D. Pantić, advokat u Velikom Gradištu.
17. **Ugovorna kamata i njena stopa** – dr Đorđe L. Nikolić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
18. **Nedozvoljena kauza ugovorne obaveze** – dr Draginja Vuksanović, docent Pravnog fakulteta u Podgorici.
19. **Programirana zastarelost** – dr Miodrag Mićović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
20. **Relevantnost zablude jemca o solventnosti glavnog dužnika za poništenje ugovora o jemstvu** – mr Gjorgji Naumoski, mlađi saradnik stručne prakse za polaganje pravosudnog ispita u Osnovnom sudu u Ohridu.
21. **Raskid ugovora o doživotnom izdržavanju zbog poremećenih odnosa** – Miloš Vukotić, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Urednici: Prof. dr Slobodan Perović, predsednik Udruženja Kopaoničke škole prirodnog prava; prof. dr Miodrag Orlić, Univerzitet u Beogradu.

2. Porezi

1. **Aktuelna nastojanja u pravcu poboljšanja ispunjavanja poreskih obaveza** – dr Marija Dimitrijević, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
2. **Dodatni izvor poreskih prihoda** – prof. dr Hasiba Hrustić, Centar za pravna i finansijska istraživanja u Beogradu.
3. **Relation between Financial Characteristics of Serbian Business Entities Listed on the “Black” List and Tax Evasion** – Marija Kostić, Ph.D., Associate Professor, Vule Mizdraković, Ph.D., Assistant Professor, and Jelena Stanković, Ph.D., Associate Professor, Faculty of Business, Singidunum University, Belgrade.

Urednik: dr Gordana Ilić-Popov, profesor Pravnog fakulteta u Beogradu.

3. Privredna društva, Međunarodni privredni ugovori, Arbitraža

1. **Arbitrability ratione materiae in company law** – dr Mirko Vasiljević, Professor at the Faculty of Law – University of Belgrade.

2. **Izuzeće arbitara u Međunarodnoj trgovinskoj arbitraži** – dr Jelena Perović, profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
3. **Arbitražne klauzule za rešavanje sporova između države i ulagača na osnovu dvostranih sporazuma o zaštiti i unapređenju ulaganja** – dr Maja Stanivuković, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.
4. **Priznanje stranih sudskih, arbitražnih i drugih odluka u Republici Srpskoj** – dr Vi-tomir Popović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci.
5. **Arbitrabilnost sporova vezanih za privredna društva u Srbiji** – dr Branislav Malagurski, profesor Fakulteta za evropske pravne i političke studije Univerziteta Edukons, Novi Sad.
6. **Imenovanje arbitara - sa osvrtom na problem kod suparničara** – dr Biljana Damjano-vić, docent Pravnog fakulteta Univerziteta “Mediteran” u Podgorici
7. **Određivanje nadležnosti u međunarodnom stečaju** – prof. dr Vladimir Čolović, naučni savetnik Instituta za uporedno pravo, Beograd.
8. **Ugovori slični tajm-šeringu** – dr Andrej Mićović, docent Fakulteta za hotelijerstvo i tu-rizam u Vrnjačkoj Banji, Univerziteta u Kragujevcu.
9. **Upravljanje stratejskim promenama u građevinarstvu po modelu ugovora “ključ u ruke”** – dr Mihajlo Rabrenović, profesor Visoke škole za poslovnu ekonomiju i predu-zetništvo, Beograd i Jelica Stamenković, doktorand Fakulteta za poslovne studije u Beo-gradu.
10. **Građanska i trgovačka retencija** – dr Aleksandra Pavićević, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
11. **Javno – privatno partnerstvo u NR Kini** – dr Borislav Grahovac, docent Pravnog fa-kulteta u Istočnom Sarajevu.
12. **Načini isključenja primene Konvencije UN o ugovorima o međunarodnoj prodaji robe** – Andrea Nikolić, master prava, student doktorskih studija Pravnog fakulteta Uni-verziteta u Beogradu.

Urednici: dr Mirko Vasiljević, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, dr Jelena Perović, profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu; dr Thomas Meyer, šef Progra-ma za pravnu reformu za Južni Kavkaz.

4. Osiguranje

6. **Obaveza osiguranika da osiguravaču prijavi nastupanje osiguranog slučaja** – dr Jo-van Slavnić, profesor Univerziteta u Novom Sadu; počasni predsednik Udruženja za pravo osiguranja Srbije (AIDA Serbia).
7. **Načelo krajnje dobre vere u osiguranju u građanskom zakoniku Srbije** – dr Zoran Radović, član izdavačkog saveta časopisa “Tokovi osiguranja”, Beograd..
8. **Prilog potpunijem definisanju pojmova u Radnom tekstu Građanskog zakonika Sr-bije** – mr Slobodan Ilijić, član Predsedništva Udruženja pravnika Srbije, Beograd.

9. **Osiguranje za slučaj nezaposlenosti kao instrument za pravednu eko-tranziciju** – Jelena Janković, doktorand Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu, sekretar SO Bojnik.

Urednik: dr Nataša Petrović-Tomić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

5. Radni odnosi

1. **Posebna zaštita od otkaza ugovora o radu – de iure vs. de facto** – dr Slobodanka Kovačević-Perić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Prištini, Kosovska Mitrovica.
2. **Specifičnosti radnopravne zaštite žena i dece u Konvencijama Međunarodne organizacije rada** – dr Radoje Brković, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
3. **Pravo na rad kao fundamentalno ljudsko pravo** – dr Osman Kadriu, profesor Univerziteta FON – Skoplje.
4. **Kuda ide ljudski rad** – dr Čedomir Bogičević, član Odbora za pravne nauke CANU i predsjednik Senata DANU.
5. **Pravo na mirno rešavanja radnih sporova i njegovo ostvarivanje u normativnom okviru Republike Srbije** – mr Ivica Lazović, zamenik direktora Republičke agencije za mirno rešavanje radnih sporova, Beograd.
6. **Obrazovanje, stručno osposobljavanje i usavršavanje zaposlenih** – dr Vesna Bilbija, savetnik, Upravni sud Republike Srbije, Odeljenje u Novom Sadu.
7. **Osnove zloupotrebe i zaštite dece na radu** – Anđelka Plavšić-Nešić, dipl. pravnik, Beograd.
8. **Prava na penziju žena u Srbiji i nekim zemljama regiona** – dr Vesna Stojanović, saradnik Visoke škole strukovnih studija za ekonomiju i upravu u Beogradu i dr Tatjana Živković, docent Visoke škole akademskih studija Dositej Beograd.

Urednik: Predrag Trifunović, sudija Vrhovnog kasacionog suda.

6. Banke i bankarski poslovi

1. **Revizionizam na delu: nastavak sage o valutnoj klauzuli** – dr Boris Begović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
2. **Valutna klauzula u ugovorima o kreditu između dva susreta pravnik Kopaničke škole prirodnog prava** – Predrag Ćatić, specijalista za pravna pitanja, Udruženje banaka Srbije p.u.
3. **Validnost valutnih klauzula denominiranih u švicarskim francima u BIH i u regionu** – dr Genc Trnavci, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Bihacu.
4. **Mogućnosti prestanka obaveze koju je preuzeo dužnik zaključenjem ugovora o kreditu indeksiranom u švajcarskim francima** – Dragica Martinović, pravni savetnik za ugovaranje u Energoprojekt Holdingu a.d., Beograd.

5. **Materijalne i procesne pretpostavke za raskid ugovora o kreditu sa valutnom klauzulom u švajcarskim francima zbog promenjenih okolnosti** – Vladimir Vrhovšek, sudija Višeg suda u Beogradu i dr Vladimir Kozar, profesor Pravnog fakulteta za privredu i pravosuđe Univerziteta Privredna akademija, Novi Sad.
6. **Evropska centralna banka i monetarni suverenitet** – dr Marko Dimitrijević, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu i dr Srđan Golubović, profesor Pravnog fakultet Univerziteta u Nišu.

Urednik: prof. dr Stojan Dabić, Međunarodni centar za razvoj finansijskog tržišta, Beograd.

7. OKRUGLI STO:

Bankarski krediti i hipoteka

1. **Pogledi na uređenje hipoteke u Prednacrtnu Građanskog zakonika Repoblike Srbije** – dr Miodrag Orlić, profesor Univerziteta u Beogradu.
2. **Neka otvorena pitanja u hipotekarnom pravu u Srbiji** – dr Dragor Hiber, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu i dr Miloš Živković, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
3. **Ispis hipoteke u opštem interesu na osnovu restitucije i potraživanje banke** – Predrag Čatić, specijalista za pravna pitanja, Udruženje banaka Srbije p.u.
4. **Hipoteka u izvršnom postupku i stečaj** – dr Mihajlo Živković, Societe Generale Banka.

Urednici: dr Miodrag Orlić, profesor Univerziteta u Beogradu i dr Dragor Hiber, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Četvra katedra

PRAVO NA INTELEKTUALNU TVOREVINU

1. **Znanjem do preporoda** – Dimitrije Milić, dugogodišnji sudija Vrhovnog suda Srbije, advokat u Beogradu.
2. **Uticaj korišćenja modifikovane oznake na održavanje žiga u važnosti** – dr Božin Vlašković, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
3. **Pravo na upravljanje kao pravo interpretatora** – dr Sanja Danković-Stepanović, profesor Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu.
4. **Povreda žiga u pravu Evropske unije** – dr Ksenija Vlašković, saradnik za normativno-pravne poslove Rektorata Univerziteta u Kragujevcu.

5. **Savremeni izazovi i nedoumice zaštite geografskih oznaka porekla** – dr Mario Lukinović, sekretar Pravnog fakulteta Univerziteta Union u Beogradu i Zoran Dragojević, rukovodilac Grupe za dizajn i oznake geografskog porekla Zavoda za intelektualnu svojinu Srbije.
6. **Registracija žiga** – Njegoslav Jović, viši asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci.

Urednik: Dimitrije Milić, advokat u Beogradu.

Peta katedra

PRAVO NA PRAVDU

1. Sud u koneksitetu pravde

1. **Zajednička prodaja nepokretnosti i pokretnih stvari** – dr Gordana Stanković, profesor Univerziteta u Nišu.
2. **Javnobeležnički platni nalog** – dr Arsen Janevski, profesor, Pravni fakultet “Justinijan Prvi” – Skopje, Republika Makedonija.
3. **Procesni aspekti naslednopravne transmisije** – dr Dejan B. Đurđević, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
4. **Ponavljanje parničnog postupka pred Vrhovnim kasacionim sudom** – dr Nikola Bodiroga, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
5. **Izvršenje javnobeležničkih akata prema odredbama novog Zakona o izvršenju i obezbeđenju** – dr Nebojša Šarkić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Union u Beogradu i dr Milan Počuča, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Privredna akademija u Novom Sadu.
6. **Javnobeležnički zapis i solemnizacija** – dr Milena Trgovčević-Prokić, sudija Prvog osnovnog suda u Beogradu.
7. **Punomoćnici u parničnom postupku** – dr Ranka Račić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Istočnom Sarajevu.
8. **Odluka o troškovima parničnog postupka kao osnov povrede prava na pravično suđenje** – Besfort Ramadani, viši savetnik Ustavnog suda.
9. **Uloga javnih beležnika u porodičnopravnim stvarima u Republici Srbiji** – dr Nataša Stojanović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu i Ivana Evtimov, doktorand Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
10. **Posredovanje javnih izvršitelja** – dr Nevena Petrušić, profesorka Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu i dr Jelena Arsić, docent Pravnog fakulteta Univerziteta Union.
11. **Postupak za utvrđivanje disciplinske odgovornosti javnih izvršitelja** – dr Vladimir Boranijašević, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Prištini, Kosovska Mitrovica.

12. **Odgovornost javnog izvršitelja za štetu nastalu u postupku izvršenja ili obezbeđenja** – Radmila Krstić, doktorand Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
13. **Izvršenje sudskih odluka o reintegraciji zaposlenih** – Zoran Vavan, asistent Fakulteta za pravne i poslovne studije dr Lazar Vrkatić, Novi Sad.
14. **Neka nova rešenja u Zakonu o izvršenju i obezbeđenju i njihov domašaj** – Vukašin Ristić, advokat u Beogradu.

Urednik: dr Gordana Stanković, profesor Univerziteta u Nišu.

2. Međunarodni odnosi i pravde

a) Međunarodno pravo – elementi inostranosti

1. **Pozivanje Evropskog suda za ljudska prava na vladavinu prava** – dr Rodoljub Etinski, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.
2. **Ocena postojećeg koncepta ius cogens normi u međunarodnom pravu** – dr Bojan Milisavljević, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
3. **Zabrana kolektivnog proterivanja u praksi Evropskog suda za ljudska prava** – dr Ivana Krstić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
4. **Sedam decenija Međunarodnog suda pravde Ujedinjenih nacija** – dr Duško Dimitrijević, naučni savetnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.
5. **Međunarodni standardi zaštite ljudskih prava u situacijama prirodnih katastrofa** – dr Bojana Čučković, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
6. **Sud za arbitražu i koncilijaciju OEBS-a** – dr Aleksandar V. Gajić, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu
7. **Da li savremeno međunarodno pravo ima odgovor na izazov zvani nuklearno oružje** – dr Senad Ganić, docent Državnog univerziteta u Novom Pazaru.
8. **Načelo samoopredjeljenja naroda** – dr Matej Savić, docent Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Banjoj Luci.
9. **Ratna šteta i reparacije posle Drugog svetskog rata** – dr Jelena Đ. Lopičić-Jančić, profesor Fakulteta za Međunarodnu politiku i bezbednost, Univerzitet "Union – Nikola Tesla", Beograd.

Urednik: dr Rodoljub Etinski, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.

b) Pravo Evropske Unije

1. **Sporazumi o zaštiti stranih investicija – kišobran klauzule** – dr Radovan Vukadinović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.

2. **Evropska unija nakon Breksita** – dr Jelena Čeranić, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjaluci; viši naučni saradnik Instituta za uporedno pravo u Beogradu i Mirjana Glintić, master, Istraživač saradnik Instituta za uporedno pravo u Beogradu.
3. **Integrativna klauzula kao preduslov članstva u Evropskoj uniji** – dr Petar Šturanović, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore.
4. **Pravosudna kontrola zajedničke spoljne i bezbednosne politike Evropske unije** – dr Zoran Radivojević, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
5. **Zaštita žiga u pravu Evropske unije** – dr Milica J. Čizmović, advokat, Banja Luka, Bosna i Hercegovina.
6. **Razvoj koncepta autoodgovornosti u pravu Evropske unije** – Iva Tošić, istraživač pripravnik Instituta za uporedno pravo, Beograd.

Urednik: dr Radovan Vukadinović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.

Šesta katedra

PRAVO NA PRAVNU DRŽAVU

1. **Američki pravni realizam kao pokret pravednog prava** – dr Saša B. Bovan, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
2. **Vladavina prava i kultura prirodnog prava** – Akademik prof. dr Vlado Kambovski, Makedonska akademija nauka i umetnosti.
3. **O odnosu pravednog i pozitivnog prava u delu Božidara S. Markovića** – dr Sanja Đurđić, profesor Fakulteta za pravne i poslovne studije “dr Lazar Vrkatić”, Univerzitet Union u Beogradu.
4. **Moderno čitanje Kelzena** – dr Zoran I. Jelić, konsultant, Beograd.
5. **Stvarnost u krizi morala i prava** – Refki Tač, advokat u Prizrenu.
6. **Pravna zaštita (ne)materijalnog kulturnog nasleđa** – Vanja M. Pavićević, student doktorskih studija Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Urednik: dr Saša Bovan, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Ustavno pravna pitanja

7. **U potrazi za ustavnom stabilnošću u Republici Srbiji** – dr Vladan Petrov, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
8. **Republika Srbija kao “regionalna država”** – dr Marko Stanković, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

9. **Ustavna rigidnost u Republici Srbiji** – dr Darko Simović, profesor Kriminalističko-policijske akademije u Beogradu.
10. **Međusobni odnos Ustavnog suda i sudske vlasti u ustavno-pravnom sistemu Crne Gore** – dr Dragoljub Drašković, predsjednik Ustavnog suda Crne Gore.
11. **Ustavnopravni aspekti zabrane izazivanja i podsticanja neravnopravnosti, mržnje i netrpeljivosti u Republici Srbiji** – dr Vladimir Đurić, naučni saradnik Instituta za uporedno pravo u Beogradu i Savo Manojlović, master, istraživač Instituta za uporedno pravo u Beogradu.
12. **Utemeljivanje pravnih lica kao nosioca ljudskih prava u praksi ustavnih sudova** – dr Boštjan Tratar, docent Fakulteta za državne i evropske studije, Brdo kod Kranja, generalni državni pravobranilac Republike Slovenije.
13. **Zaštita prava na suđenje u razumnom roku u Republici Srbiji** – Miloš Stanić, istraživač saradnik Instituta za uporedno pravo u Beogradu.
14. **Institut izdvojenog mišljenja u praksi prvog “novog” saziva Ustavnog suda Srbije** – Bojan Jović, student doktorskih studija Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
15. **Zabrana političkih stranaka u Turskoj: budućnost turskog sekularizma** – Nikola Pantelić, zamenik Trećeg osnovnog javnog tužioca u Beogradu.

Urednici: dr Vladan Petrov, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu; dr Mile Dmičić, profesor Pravnog fakulteta Univeziteta u Banjaluci.

SADRŽAJ

<i>OPŠTE KONSTATACIJE</i>	5
<i>UVODNA REČ</i>	23
<i>PORUKE</i>	49
<i>NASLOVI REFERATA</i>	89

